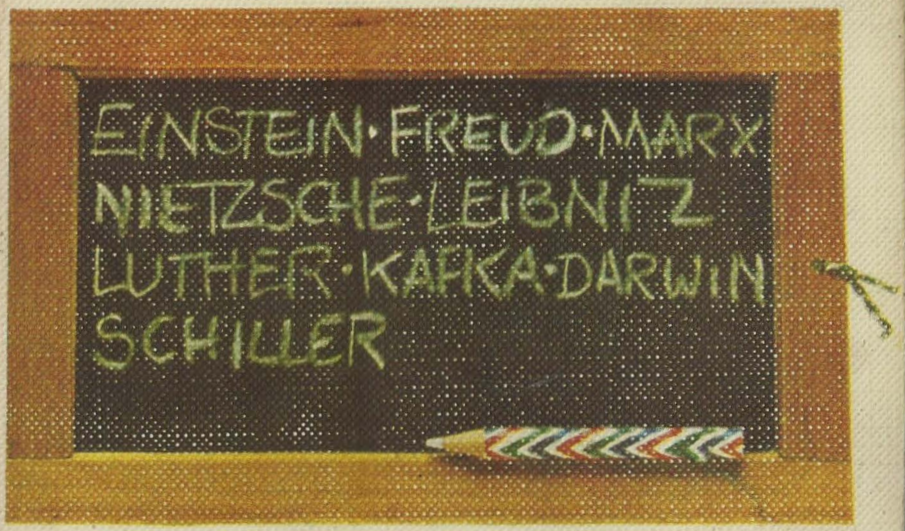
Milliyet
YAYINLARI

dahiler de öğrenciydi

gerhard prause

YÜZ DAHİ'NİN
OKUL ÖĞRENİMİ YILLARI

MİLLİYET YAYIN A.Ş. YAYINLARI
DİZİ DIŞI

Genies in der Schüle

Yayın hakkı: Gerhard Prause / Econ Verlag
Türkiye'de yayın hakkı: Milliyet Yayın A.Ş. / ONK

Birinci baskı: Haziran 1978
Dizgi, baskı, cilt: Ağaoğlu Yayınevi Tesisleri Tel: 27 73 37

GERHARD PRAUSE

DÂHİLER DE ÖĞRENCİYDİ

Türkçesi
FARUK YENER

YAZARIN ÖNSÖZÜ

Bu kitapta gözetilen ana sorun, bazı kişi ve çevrelerce öne sürülen 'okul öğrencilerini daha zorlu bir çaba ve disiplin düzenine götürme' yolundaki isteklerin ne denli anlam taşıyıp taşımadığına elverdiğince ışın tutmaktır. Kitap, eğitimin günümüzde düştüğü tehlikeler, öğretmen yetersizliği, okul reformları veya öğrenci kısıtlaması gibi çağdaş eğitim sorunlarına değinmeye yönelik değildir. Amaç, okul ve pratik yaşamdaki başarı ve başarısızlıklar arasındaki ilintiyi belirlemeye çalışmaktır kısaca.

Yazılışa yol açan önemli bir neden okul döneminde kötü öğrencilerin pratik yaşamda daha iyi, yürekli, çalışkan, kısaca başarılı oldukları yolundaki savın giderek yaygınlaşmasıdır. Çoğunlukla iyi öğrencilerin derslerdeki çalışkanlık ve hırslarına karşın yaşam için gerekli pratik zekâ ve özgür hareket yeteneği yoksunluğu sonucu başarısız kaldıkları da başka bir gerçek. Gözlemlere bakılırsa okuldaki 'örnek öğrenci'ler eleştirici düşün olanağı, öncelik ve yaratıcılık yeteneklerini sağlayamıyorlar kolaylıkla. Richard Wagner, Winston Churchill ve Albert Einstein gibi 'örnek öğrenci' olamıyan dâhiler bu alanda hemen akla geliveren kanıtlar. Bu sav acaba 'başarılı kötü öğrenciler' konusunda bir gerçeği mi, yoksa bir efsaneyi mi yansıtıyor veya okulda acı ve zahmet çekerek okumaya çalışanlara gelecek için umut kaynağı oluşturmayı mı amaçlıyor?

Bu soruya sağlıklı bir yanıt bulmak için tarihten ve günümüzden seçilmiş yüz ünlü kişinin yaşamlarındaki okul - öğrenim dönemlerini aldık. Bunların arasında hiç okul görmeyip yaratıcı yetenekleriyle 'dahi' tanımlamasını hak edenler de var. Büyük İskender'den Sezar'a, Descartes, Leibniz, Kant, Schiller, Napoleon, Mozart, Hegel, Lenin, Marie ve Pierre Curie, Freud, Atatürk, Einstein, Hofmannsthal, Sartre'a kadar bütün bu ünlülerin okul ve eğitim yılları kendine özgü özellikleriyle ayrışımlı yorumlar getirecektir. Ve aynı zamanda okula gitmiş her insanın yaşayıp tanık olduğu sorunlara da parmak basacaktır; çevreyle uyuşum kuşkusu, sınavlardan, öğretmenlerden ve sınıf arkadaşlarından korku, öğretmene karşı yardımsız bırakılma, baskı altında tutulma kâbusu, hatta çalışkan 'örnek öğrenci' sayılma vehmi, hırslı ana-babalardan kurtulma düşünü...

Ancak beri yanda pozitif görüşler de unutulmamalıdır; öğrenme coşkusu, bilgiyi arttırma eğilimi, bilinmeyenlerin evrenine yöneliş, okul-öğrenim dönemini aşan bir 'daha da öteye ulaşma' alışkanlığı.

Antik Greklerden başlayarak Ortaçağın manastırları ve meslek okullarına Rönesans ve «insancı düşün»ün ilk üniversitelerinden günümüze dek eğitim ideali ve inançlarının tarihsel gelişimi de yansıyacaktır bölümler boyu. Ama bu kitabın okulların gelişim tarihi olmadığı bilinmelidir. Burada sadece seçimi yetkinlik savı yaşımayan yüz dâhinin okul koşullarıyla ne denli bağdaştıkları, günümüzün öğrencilerine belki de bir avuntu nedeni olması düşünüyle anlatılmıştır o kadar.

Gerhard Prause

ÇEVİRENİN ÖNSÖZÜ

Yüzyılların ilettiği bir tanımlamaya bakılırsa olağan insanların yapamadığını yapanlar yetenekli, yeteneklilerin yapamadığını başaranlar ise dâhi'dir. Bu niteliğe sahip olduğu onaylanmış her insan yalnız yaşadığı çağda değil, daha sonraki çağlar boyunca da ilgi görmüş, bu arada nasıl öğrenip eğitildiği de daima merak konusu olmuştur. Bu merakı büyük ölçüde yanıtlamayı amaçlamış, daha okur okumaz ulusumun yararlanmasını düşündüğüm bir kitap şu anda elinizde bulunuyor. Dilerim son sayfasını siz de aynı inancı edinmiş olarak kaparsınız.

Yazar Gerhard Prause 'dâhi' olarak seçtiği adlar konusunda iddiası bulunmadığını açıklıyor. Gerçekten de böyle bir seçim için yapılacak değerlendirmenin sorumluluğu küçümsenemez. Ben, yazarın açıklamasından güç alarak yurdumuzda çok az bilindiğine inandığım dokuz adı çıkardım, bir besteci (Beethoven), bir yazar (O'Neill), bir yorumcu (Casals) ve bir askerî-siyasî 'büyük dâhi' (Atatürk) katarak sayıyı 100'de tuttum. Bu arada yazarın 'negatif dâhi' diye nitenledirerek aldığı Hitler'i başarılı sayılmayan okul yıllarıyla bıraktım.

Böylece tüm eğitici ve öğretmenin, ana-baba ve öğrencinin, hemen tümümüzün satırlarında kendinden az-çok bir şeyler bulacağı bir dizi, Türkçeleşmiş oldu.

Kitap tüm içeriğiyle yaşamın başındaki, eğitim-öğrenim dönemindeki yavruların ve gençlerin oluşumuna doğrudan veya dolaylı katkı sağlar, onları yapıcı yolda etkilerse çeviri umduğum anlamı kazanmış olacaktır.

Faruk Yener

BİRİNCİ BÖLÜM

KÖTÜ VEYA ORTA BAŞARILI OLANLAR

ALBERT EINSTEIN (1879-1955)

Okul yöneticileri ve öğretmenler yetiştirdikleri öğrencilerin gelecekteki başarı veya başarısızlıkları konusunda pek tahmin olanağı bulamazlar. Doğal karşılanmalıdır bu gerçek. Arada gene doğal olarak kötü öğrencilerin yaşamlarında da başarısız kaldıklarını kanıtlamaya yeterli pek çok örnek duymuşuzdur. Bütün bunlara karşın biraz avuntu sağlasın diye olacak rölativite kuramı bulucusu Alber Einstein gibi bu inancın karşıtı bazı ayrıcalar belirir ara-sıra.

Aslında Einstein'ın okulda çok kötü öğrenci oluşu söylenti değil gerçeğin ta kendisidir. Bu gerçeği zekâ kıtlığına bağlamak anlamsız sav'dır; ünlü bilgin dünyanın her yerinde her çağda görülen pek çok öğrenci gibi kendince önemsiz saydığı, ilgisiz kaldığı bazı şeyleri öğrenmek istememişti sadece. Bu inancı yürürlükteki kurallarla bağdaşmayınca

da öğretim sistem ve yöntemleriyle anlaşmazlığa düşmüştü.

Dehanın en ufak belirtisine rastlanmamıştı küçük Albert'de. Gelişimini gecikmelerle tamamlamış bir çocuk olarak tanınmış, konuşmaya ailesini bir ara normal olup olmadığı konusunda kuşkuya düşürecek kadar geç başlamıştı. Konuştuktan sonra da sözcükleri uzun süre güçlükle söyleyebilmiş, bu özelliği nedeniyle dadısı ona «Bay Cansıkan» adını takmıştı. Albert'in rahata aşırı eğilimi vardı, vücudunu yoracak her devinişten kaçar, ne koşar, ne atlardı.

Albert Einstein'ın doğduğu Ulm kentinde babası bir «elektrik araç gereçleri» dükkânı açmış, işi iyi gitmeyince aile Münih'e göçmek zorunda kalmıştı. Bu kez kardeşiyle kurduğu işte dinamolar, elektrik ölçü aletleri ve lambaları satmayı deneyen baba yeterli alıcı bulamamış, durumu kötüleştikçe kötüleşmişti. Albert bu arada Katolik ilkokuluna gönderilmişti. Sınıfta tek Yahudiydi ama bu ayrıcalığı onu hiç bir zaman etkilememişti. İlkokulu on bir yaşında bitirip Luitpold Lisesine girdi ve ilk günden başlayarak okul sorumlularını bir işkence örgütüne benzetmeye koyuldu. Daha sonraları: «İlkokulda bana çavuş gibi gelen öğretmenler, ortaokulda teğmen gibi görünmeye başlamıştı.» diyecekti.

Korku ve baskıya dayalı yöntem okul zevkini yoketmişti Albert'in. Gene yıllar sonra izlenimini «Kutsal araştırma eğilimi, coşku ve kıvancı boğuluyordu o okulda» diye açıklayacaktı. Gözlem ve araştırı güdüsünün zor ve baskıyla bağdaşamayacağını savunuyor, «Daima düşünürüm; insan bir yaban hayvanının yeme hırsını yoketse, sonra onu

seçim hakkı tanımadan kırbaç altında bazı yemekleri yemeye zorlasa acaba hayvanın tepkisi ne olur...» gibi yorumlar yazmaktan kaçınmıyordu.

Başlangıçta edebiyatla, aritmetik ve daha sonra matematikle başı hoştu, ilgi duyuyordu bu konulara. Yabancı dil ve tarihe ısınamamıştı bir türlü. Isınma amacıyla en ufak bir zahmete de katlanmıyordu. Fakat öğretmenlerini en çok kaygılandıran, düzen ve disiplin sorunlarıydı... Bunlardan biri şöyle dedi ona bir gün: «Bizi bırakıp gitsen ne mutlu olacağız...» Einstein cevapladı bu dileği: «Fakat kötü ve düzensiz bir davranışta bulunduğumu sanmıyorum.» Öğretmen tehditle sürdürdü sözünü: «Seni okuldan uzaklaştırmak en yararlı sonuç olacaktır. Varlığın, uykulu ve umursamaz görünüşün burada öğretmek ve yetiştirmek istediğimiz şeylerin tümüne, özellikle sınıfın saygınlığına karşıt...»

Öğretmenin saygınlık olarak belirlediği kavram Einstein'a göre özgürlüğün tahribiydi. Yıllar sonra gene bu konuda şunları söyleyecekti: «Baskı ve yapay otorite yöntemleriyle okul yönetmek bence en kötü davranışlardan biridir. Bu yöntem öğrencinin kendine güvenini ve içtenliğini sarsar, olumsuz insanlar yaratır.»

Spor dersleri, beden eğitimleri nedeniyle zaten hiç sevemediği kışla görüntülü okuldan nefret etmeye koyulmuştu Albert. Yaşamı boyu askerliğin her tür ve biçimini reddedecek, hatta alaya almaktan çekinmeyecekti: «Marşlar eşliğinde bitişik düzende, uygun adımla zevk duyarak yürüyen kişinin aklından kuşkulanırım; beyni herhalde yanlışlıkla verilmiş, yoksa omuriliği yeterli olabilirdi diye düşünürüm...»

Genç Einstein'in dünyasını zehir eden en kötü düş günün birinde asker olmak zorunluluğuydu. Çocukluğundan başlayarak açıklamıştı bu korkusunu sık sık. Bir gün bandoyla caddede yürüyen askerî birliği göstererek şöyle demişti babası: «Büyüdüğünde sen de böyle yürüyeceksin.» Çocuk cevap vermişti hemen: «Büyüdüğümde bu zavallı insanlara hiçbir zaman katılmayacağım.»

Onbeş yaşındayken babası işlerin bozukluğu nedeniyle Milano'daki akrabaların yanına göç edeceklerini haberlediğinde gene bu korkudan ötürü büyük kıvanç duymuştu Albert. Böylece nefret ettiği okuldan ve askerlik görevi kâbusundan kurtulacaktı. Fakat bu kararda umduğunu bulamadı. Babası Milano'daki evde yalnız kendisi, eşi ve küçük kızkardeşi Maja için yer olduğunu bildirmiş, «Münih'de daha en az bir yıl kalacak, olgunluk sınavını vereceksin.» diye eklemişti.

Gerçekten de Münih'de kalmıştı Albert. Küçük bir oda kiralamış, sonra matematik dersleri dışında her anını işkence saydığı okuldan ve Münih'den kurtulmak amacıyla bir plan tasarlamış, başarıyla da uygulamıştı. Kendinden yaşlı bir arkadaşının doktor olan babasından «sinir hastalığı» raporu almış, altı aylık hava değişimiyle İtalya'daki anababasına doğru yola çıkmıştı. Luitpold Lisesine veda eder etmez kendini ilk kez özgür duymuştu. Ancak özgürlüğe kavuşurken geleceğini düşünmekten de geri kalmamış, okuldaki bir öğretmenden matematiğe karşı olağanüstü yeteneğini onaylayan bir belge almıştı. Bu belge onun daha yüksek okullarda matematik ve doğa bilimleri alanındaki öğrenim olanağını kolaylaştıracaktı.

Milano'da okula gitmeyi aklından bile geçir-

memişti. Hele ilk aylarda... Fakat bir süre sonra babasının da zoruyla yarım kalan öğrenimini Zürich'de «Yüksek Politeknik Okulu»nda tamamlamaya razı oldu ve Almanya dışında Orta Avrupa'nın bu en ünlü yüksek okuluna, sınavdan geçip parasız öğrenci olarak girmeye karar verdi. Sınavda yabancı diller, hayvanbilim ve bitkibilim sorularını yanıtlayamamış, sadece matematikten iyi not almıştı. Bu sınavı ve sonucunu yıllar sonra: «Başarısızlığım doğaldı, yargı ve notlar haklıydı.» diyerek onaylayacaktı.

Her şeye karşın Albert'in olağanüstü matematik bilgisi ilgi çekmişti. Yüksek Politeknik Okulu Müdürü ona bir İsviçre Lisesine gidip Münih'de kaçırdığı dersleri tamamlamasını, diplomasını alıp gelmesini öğütledi, Aarau Kanton Lisesine gönderdi. Einstein okula istemeyerek gitti, fakat beklemediği bir sürprizle karşılaştı; Aarau Lisesi son derece liberal bir öğretim kurumuydu, birden çok mutlu duymuştu kendini. Bir yıl sonra olgunluk sınavını verdi, başka sınava gerek kalmadan Zürich'e gidip Yüksek Politeknik Okuluna yazıldı... Onaltı yaşında sınavlarını veremediğinden ötürü alınmadığı okula otuzdört yaşındayken profesör olarak atanacaktı. Daha yirmiiki yaşında Nobel Fizik Armağanını almıştı bile.

Albert Einstein'ın okul yıllarına başlangıçta genişçe yer vermemiz nedensiz değildir. Bu bilgiler ünlü bilginin o çağlarda İsviçre'ye karşın Alman liselerinde geçerli baskılı öğretim yöntemlerine duyduğu derin tepkiyi açıklar. Bu gibi tepkilere Bismarck'da, Heinrich ve Thomas Mann kardeşlerde ve hiçbir Alman lisesini tanımamasına karşın Churchill'de de rastlıyoruz. Bu tepki her öğrenci-

nin öğretim düzenine karşı duyduğu doğal hoşnutsuzluk değil, spor eğitimiyle büsbütün kışlalaşan bir okul anlayışına karşı uyanan nefrettir.

Spor o çağlarda günümüzdeki ve eski Grek'lerdeki anlayıştan başka türlü yorumlanırdı; askerlik öncesi bir tür hazırlık eğitimiydi spor. «Mens sana in corpore sano» düşünü 19 ve 20. yüzyıllarda, hatta Hitler'in «Üçüncü Devlet»inde daima yanlış anlaşılmış, Juvenal'ın bu yaygın sözü tutuculara sağlıklı bir ruhun ancak kesinlikle sağlıklı vücutta yaşayacağı inancını aşılamıştı.

Aynı sözün efsaneler evreninde aldığı bu yorum biçimi «beden eğitimi babası» adıyla bilinen Friedrich Ludwig Jahn'ın (1778-1852) beden eğitimi yayma girişimlerine ışık tutarken beri yanda orta öğretim kurumlarının «gymnasien» olarak adlandırılmasına yol açmıştı. Bilindiği üzere «gimnasium» sözcüğü antik Greklerde «jimnastik» yapılan yerler için kullanılırdı. «Jimnastik» çıplak spor anlamına da geliyordu. «Gimnasium» veya Almancadaki deyişle «gymnasien»lerde spor için gerekli donatımlar yer alıyor, ruhsal eğitimin spor ve oyunlara karşı ilgi yitirilmeden sürdürülmesine çalışılıyordu. Ünlü «mens sana in corpore sano» sözü Roma'da ikinci yüzyılda yaşamış Juvenal tarafından söylenmiştir. Romalı ozanın «sağlıklı ruh yalnız sağlıklı vücutta yaşar» gibi çarpık bir inanca kapılmadığı yazdığı şu asıl metin okunduğunda anlaşılır kolayca: «Orandum est ut sit mens sana in corpore sano.» Roma'nın ruhsal ve töresel çöküşünü gören tenkitçi Juvenal vücutça sağlam, moral ve ruhça zayıf atletleri görüp şöyle demek istemişti: «Sağlıklı bir ruhun sağlıklı bir vücutta bulunması özlenen bir şeydir.»

Juvenal ozan ve tenkitçiydi. Söylediği sözün son yüzyıllardaki yorum ve uygulanışını görse acaba ne der, öğrencilerin kuşaklar boyu bu söz uğruna katlandıkları işkenceleri duysa acaba ne yazardı? Ama o çağlarda spor gene de öğrencileri mutsuz kılan, verimini düşüren nedenlerden sadece biriydi.

Düşünür Bertrand Russel'in «kuşağının en yetenekli bilgini» olarak tanımladığı, pek çok kişinin «yüzyılın dehası» olarak bildiği Albert Einstein gibi Richard Wagner, Wilhelm Busch, Justus von Liebig, George Gershwin ve Gerhart Hauptmann da kötü öğrencilerdi. Adolf Hitler başlangıçta iyi olmasına karşılık sonraları kötü öğrenci oluşunun sorumluluğunu babasına yüklemiştir. Başarısızlardan biri de 1936 yılı Nobel Barış Ödülü verilen gazeteci Carl von Ossietzky'dir. Ve 1973 yılı Nobel Barış Ödülünü alan Birleşik Amerika Dışişleri Bakanı Henry Kissinger de okulda orta kararlı bir öğrenciydi.

RICHARD WAGNER (1813-1883)

Bu sonuçların ana nedenlerinde başkalıklar görülmesi doğaldır. Leipzig Kent Mahkemesinde görevli bir polis memurunun dokuzuncu çocuğu olarak doğan Richard Wagner'de bu neden, olağanüstü tutkuya, dayanır kuşkusuz: «Daha onbir yaşındayken eski Grek ozanlarına benzemek istemiştim. «Hamlet» ve «Kral Lear»in konularını karıştırıp büyük bir trajedi taslağı yazdım. Çok görkemliydi bu taslak. Oyun süresince konudaki kırkiki karakter de ölüp gidiyordu. Son sahnede kahramanlar-

dan hiçbiri kalmayınca bazılarını ruhlarıymış gibi kullanmak zorunda kalmıştım.»

Baba, Leipzig Savaşı sonrası askerlerin bulaştırdığı tifüs salgını sonucu ölüp gidince Richard ozan ve ressam olan üvey babası sayesinde çok küçük yaşta sahneyle ilinti kurdu. Ozanlığa özendiği yıllarda daha sonraları «ruhsal babam» diye andığı «üvey babası» ölmüştü. Aile bu ölüm üzerine Dresden'e göçtü, küçük Richard orada ilk kez okul kapısından girdi. Gene o sıralarda Carl Maria von Weber'in «Der Freischütz» adlı operasını bestecinin yönetiminde görmüş, bu kez orkestra yöneticiliğine ilgi duymaya başlamıştı.

Wagner'in Dresden'deki okul yaşamı dört yıl sürdü, aile tekrar Leipzig'e döndüğünde çocuk Nicolai Okuluna verildi. Ancak Dresden'de o çağ öğrenim düzenine göre ikinci sınıf sınavını vermediğinden bu sınıfı tekrar okumak zorunda kaldı. Bu olay okulla olan ilintilerini büsbütün bozmuş, soğutmuştu. Artık dersleri yerine yalnız müzikle uğraşıyordu. Hele bir gün «Leipzig Gewandhaus Konserleri»nde Beethoven'in «Egmont» uvertürünü dinledikten sonra müzikçi olma yolundaki kararı büsbütün kesinleşmiş, ancak bu kararı ailesinden saklamış, bazı küçük parçalarla ilk denemelerini yapmaya koyulmuştu: «O çağlarda 16 yaşındaydım, E.T.A. Hoffmann'ın mistik ve gerçekdışı verimiyle haşır neşirdim. Bazı kez yarı uykuluyken düşümde akorlar örüyor, önce önem taşıdıklarını sanıyor, yazmaya kalktığımda anlamsız kaldıklarını anlıyordum.»

Richard gene aynı yaşlardayken çağın ünlü ses yıldızı Wilhelmine Schroeder Devrient'i seyretti Beethoven'ın «Fidelio» adlı operasında. Kendinden

geçmiş, sanki bilincini yitirmişti. O gece, içinde şu satırların da yer aldığı bir mektup yazdı kadına: «Yaşamım bu andan başlayarak anlam kazandı. Adım sanat evreninde tanındığı zaman lütfen bu geceyi anımsayınız ve erişmek istediğim amacı sizin hazırladığınızı biliniz.»

Artık okul umurunda bile değildi. Onaltı yaşındaki genç sınıfında geriledikçe gerilemiş, bir ara Leipzig'deki ünlü müzik öğrenim kurumu Thomas Okuluna girmiş, dört ay sonra yetersizlikten ötürü çıkarılmıştı. Ancak ne yapmış etmiş kent üniversitesine bağlı müzik okulunda öğrenim için bir çözüm bulmuştu. Kendi deyişiyle «müzikli oyun sahnesinin Napoleon»u olma amacına yönelik güç ve engellerle dolu yolculuğu orada başlamış, üne ve onura doğru yürümeye koyulmuştu.

WILHELM BUSCH (1832-1908)

Richard Wagner'in Leipzig Üniversitesinde öğrenimini sürdürdüğü günler, o çağda Hannover Krallığının Stadthagen ve Loccum kentleri arasına sıkışmış Wiedensahl adlı köyü bir başka ünlü Almanın doğumuna tanık oluyordu; Heinrich Christian Wilhelm Busch. Verimi Alman kitaplıklarından başlayarak çevirileriyle dünyaya yayılacak, filmlere geçecek ve hâlâ «çok satan»lar arasında yer alacak olan Busch'u büyük yazar Gerhart Hauptmann daha sonra şöyle yargılayacakti: «Alman varlığının en değerli yazarlarından biri.» Olaf Gulbransson şunları söyleyecekti: «Her yazdığı ile hayranım ona.» ve Albert Einstein şöyle diyecekti: «Busch bence Alman edebiyatında uslûp oluşumu-

nun doruğuna varan sanatçıdır. Lichtenberg dışında Alman edebiyatına bir eşinin daha katıldığını sanmıyorum.»

İşte bu Wilhelm Busch'un eğer okulda kendinden istenip beklendiği gibi matematik yeteneği olsaydı halk mizahının erişilmez örnekleriyle koca bir kitaplığı doldurabilecek ölçüdeki eserleri, «Max und Moritz», «Hans Huckebein», «Schurriburr», «Aziz Antonius», «Evliya Helene» gibi tipleri, daha bir sürü roman ve öyküleri doğmayacak, inatçı bir babanın isteğine uyarak makine yapımcısı olacaktı ünlü yazar.

«Babam neşeli ve çalışkan bir hırdavatçı, annem sessiz ve tatlı bir kadındı. Durup dinlenmeden eve ve bahçeye bakardı.» diye anımsar Busch aile büyüklerini. Babanın kanısına göre yedi çocuğun en yaşlısı olan Wilhelm köy okulu olanaklarının elverdiğinden de çok öğrenmeliydi. Bu amaçla ve belki evde yedi çocuk için yeterli yer bulunmayışı nedeniyle dokuz yaşındaki oğlunu eğitmesi için Göttingen kenti yöresinde Ebergötzen köyü papazlığını yapan kayınbiraderinin yanına gönderdi. Papaz çocuğa genel bilgi verdi, resim öğretti, edebiyatı sevdirdi. Öğrenmeye karşı olağanüstü yeteneğini belirleyen Busch gösterdiği gelişmelerden ailesini de haberliyordu:

«Ebergötzen'e geldiğim günlerdeki gibi cahil ve aptal kalmadığımı, vaktimi boş yere ziyan etmediğimi kanıtlamak için yazdığım bazı sayfaları ilişikte gönderiyorum size. Gerçi «Her başlangıç güçtür», bu güçlüğün belirtileri bu sayfalarda sezilecektir ama kendimi başka bir atasözüyle avutabilirim; «Gül zamanla açar», bu nedenle gelişimim yavaş olsa da sabrımı yitirmiyorum.»

Çocuk dayısının yanında beş yıl kaldıktan sonra babası tarafından makine yapımcısı olması için bir ihtisas okuluna gönderildi: «Onaltı yaşında cebimde şiirlerim ve çok yüzeyde matematik bilgimle Hannover'deki Teknik Okula girdim.»

Wilhelm bu okulda da öğrenme eğilimini göstermiş, çalışmaktan yılmamıştır. Ancak okul süresince «matematik»den hoşlanmamış, öğrenebildiklerini «iyi niyetle, şöyle böyle» öğrenebilmiştir. Yazar babasını mutlu kılmak amacıyla bir ara çalışmalarını yoğunlaştırmış, çok iyi notlar almış, işin içyüzünü yıllar sonra «Benden Bana Dair» adlı otobiyografisinde şöyle açıklamıştır: «Gerçi çalışmalarım iyi sonuçlar vermişti ama derslerin tümündeki kanat vuruşlarım cansızdı, güçsüzdü.» Okuldan annesine yazdığı bir mektupta şu satırlara rastlanıyordu; «Basit matematik benim için önem taşımıyor artık, kendimi hazırlıklı buluyorum. Fakat günlük yaşamda geçerlilik kazanabilmesi için matematiği açıklamaya çalışan öğretmeni anlamak yeterli değil, bu bilgilerin tümünü her an anımsamaya hazırlıklı olmak önemli. Fakat yardımcı dersler okuldaki bazı huzursuzluk belirtileri ve ikinci müdürün rahatsızlığı nedeniyle yarım kaldı. Bunlar arasında «elementler bilgisi», «trigonometri» öylesine havadan sudan geçiştiriliyor ki özünü öğrenmek olanaksız. Durumu müdür Karmarsch'a anlattım, haklı buldu beni ve sözlerimin pek çok kişinin düşüncelerini yansıttığını söyledi.»

Fakat bu düşünler yardım edemedi ona. Sonuçta bir makine yapımcısı olamayacağını anlamıştı. Dört yıl süren ve tümüyle boşa giden çalışmalardan sonra babasına bir mektup yazarak Düsseldorf'a gidip oradaki Güzel Sanatlar Akademisinde resim

öğrenimi yapacağını haberledi. Babası zaten oğlunu parasal yönden destekleyecek koşullara sahip değildi artık.

Düsseldorf'daki Akademi genç yazarı hayal kırıklığına uğrattı, Anvers'e giderek eski ustaların resimlerini inceledi, onların tanrısal yeteneklerine hayran kaldı ve bu arada ağır bir hastalığa tutuldu. Sağlığına kavuştuğunda yoksul ve ruhsal yönden sarsılmış olarak baba evine döndü. Masallar ve halk türküleri derlerken Münih Krallık Güzel Sanatlar Akademisinde de başka düş kırıklıklarına uğradı, Brezilya'ya gidip arıcılık yaparak yeni bir yaşama başlamak gibi tasarılarından bıkmadı.

Bu arada yazdığı bir güldürü ve bir operet metni ilgi görmüş, otuz yaşlarındayken adını ölümsüzleştirecek olan «Max und Moritz»i vermiş, elde ettiği az görülen başarı ne yazık ki parasal alanda olumlu sonuç getirmemişti. Busch kitabı sadece 1.000,— «Gulden»e (1700 altın mark) satmış, başkalarının kazandığı milyonlar yanında ona sadece kuru bir «ün» kalmıştı.

JUSTUS VON LIEBIG (1803-1873)

Belirli bir meslek eğilimi Wilhelm Busch'da ne kadar geç doğmuşsa büyük kimyacı Justus von Liebig'de de olağanüstü ilgi konusu olarak kendini o kadar erken göstermiştir. Darmstadt kentinde doğan bilginin daha çok küçük yaşlarda tek uğraşısı kimyasal deneyler yapmaktı. Eczacı olan baba yaşı geldiğinde onu Darmstadt Latin Okuluna göndermiş, yapılan testler ve sınavların da gösterdiği gibi Justus öğretmenlerin felâketi, ana-babasının derdi

olmuş, sınıfında hiç bir zaman başarı sağlayamamıştı. Buna karşılık hangi mesleği seçeceği konusunda öğretmenlerin sorduğu sorulara verdiği yanıt hep aynıydı: «Kimyacı, Bay Profesör.»

İşin garibi kimya o çağda ciddiye alınan bir bilim kolu değildi. Gerçi bazı üniversitelerde kimya öğrenimi yapılıyordu (ilk kez 1609'da Marburg Üniversitesinde başlamıştı bu öğrenim) ama okulların öğrenim programında yer almamıştı henüz. Ve «insancı» düşüne uygun öğrenim yapan okullara ancak yirminci yüzyılın başlarında kabul edilecekti.

Justus Liebig'in «insancılık»la pek ilişkisi yoktu doğrusunu söylemek gerekirse, ne eski Grek, ne de eski Roma düşünür ve yazarları umurundaydı. Ve bu durum daha o yaşlarda yüksek öğrenim için umutsuz bir geleceği haberliyordu. Gerçeği gören baba onu Latin grameri ve sözcükleriyle sürüp giden işkenceden kurtarmak amacıyla okuldan alıp bir eczacının yanına çırak verdi.

Bu davranış onüç yaşındaki çocuk için belki yararlı olduysa da zavallı eczacı için pek böyle yorumlanamayacağı on ay sonra anlaşıldı; patlayıcı cıva bileşimleriyle deneylere kalkan Justus yapacağını yapmış, adamın çatısını bir gün havaya uçuruvermişti.

Justus, bu olayı izleyen iki yıl boyunca babasının eczanesinde çalıştı, kimya alanında ne kadar kitap yayınlanmış, ne yazılmışsa yutarcasına okudu. Kitaplardan çoğunu Krallık Kitaplığından alıyor, inceleyip geri veriyordu. Ve bir gün babasından bu çok sevdiği bilim kolunun öğrenimi için kendisini üniversiteye göndermesini istedi. Daha yedi çocuğa bakmak zorunluğundaki babanın parasal yardımı kabul etmesi üzerine onyedi yaşında Bonn

Üniversitesine girdi. O çağda üniversitelere sınavla giriliyor, belirli bir öğrenim diploması istenmiyordu. Justus kısa sürede sevgi ve övgü derledi, öğretmeniyle birlikte Erlangen Üniversitesine geçti, olağanüstü yeteneği ve çalışkanlığı nedeniyle Büyük Duka tarafından verilen bursla Paris'e gönderildi. Orada iyod ve siyanür'ün bulucusu ünlü kimyacı Gay - Lussac'ın yanında çalışmaya koyuldu ve anababasına mektuplar yazmayı unutmadı:

«Bilgisizliğin utancıyla geldiğim bu kentte düzenli bir yaşamım var. Çevremdeki insanlarla beraberim ve en küçükleri benim. Gelişim açık havada şimşek etkisi yaptı kişiliğimde. Öyle hayırlı bir şimşek ki önyargıların çürümüş yaşlı ağacını parçaladı, eskinin yerine meyva veren genç bir gövde yeşerdi. Şu kesin ki bilim artık üzerine binip gitmek için insanın yalnız bir eğer gereksediği yaşlı bir at değil, insanın ulaşmak için didindiği kanatlı genç bir kısrak. Paris'de sabahın yedisinden gece yarısına dek çalışıyor ve bundan ötürü kıvanç duyuyorum.»

Liebig Paris'de çağının belki en ünlü doğa bilginini, Alexander von Humboldt'u tanıdı, öğrenimini bitirir bitirmez onun aracılığı ve öğüdü ile 1824 yılı Mayıs ayında Giessen Üniversitesi kimya profesörlüğüne getirildi. 21 yaşını yeni doldurmuştu.

Giessen'de yirmi yıl süren çalışmaları boyunca kimya öğreniminin ekseni olmuş, çevresinde yeni kuşak kimyacılar belirmişti. Beslenme sorunlarına ait buluşları, bu arada madensel gübreleme yöntemi dünya ölçüsünde ilgi derlemiş, bulduğu yeni maddeler, bu arada «Kloroform» adını ölümsüzleştirmeye yetmişti. 1853'de Münih'e çağrıldı, Bavyera

Bilim Akademisi başkanlığına seçildi, soyluluk payesi (baron) verildi, adına «von» eklendi.

GEORGE GERSHWIN (1898-1937)

Kötü öğrencilere yalnız bilim adamları arasında değil, sanatçılar arasında da rastlanır. Richard Wagner ve Wilhelm Busch olaylarından sonra bazı çevrelerde «Amerikan Müziğinin Yaratıcısı» diye değerlendirilen ve 38 yaşında beyin hastalığından ölen George Gershwin'i de bunlar arasına katabiliriz. New York'un Brooklyn semtinde Rusya'dan göçen bir Yahudi ailenin çocuğu olarak doğmuştu Gershwin.

Babasının denemediği iş kalmamıştı; otelcilik, ciltçilik, Türk hamamı ve kumarhane işletmeciliği, sigara dükkânı sahipliği. Ama bütün bu işler güvensizdi, okul sorununun bu tür koşullar altında ciddiye alınması olanaksızdı ve üstelik oğulları alabildiğine tembeldi.

George yalnız piyano çalarken unutuyordu tembelliğini. Kentsoyluların varlık kanıtı olarak bulundurdukları bu çalgıyı baba işlerinin iyi gittiği bir dönemde almıştı. Çocuğun piyano derslerinde gösterdiği çabuk aşamadan tüm aile gurur duyuyor, onbeş yaşında okula gitmek istemeyişine tepki göstermiyordu. George kent yöresindeki bir lokalde haftada beş dolar karşılığı piyano çalarak sanat hayatına atılmış, çalışmalarını bir müzik yayınevinde sürdürmeye koyulmuştu.

Bu yeni görevinde günün en yeni melodilerini tiyatro ve revü prodüktörlerine, orkestra yöneticilerine çalıyor, ayda altmış dolar alıyordu. Bu yoldan

gösteri ortamına girmiş, pek çok insan tanımış, kendi de bestelemeye koyulmuştu. Bir süre sonra senfonik caz'ın önderi Paul Whiteman'ın ilgisini çekti George. Ve «Rhapsody in Blue» adlı eserin siparişini aldı. Eser 1924 yılında ilk kez Carnegie Hall'de yorumlanışından kısa süre sonra tanınıp sevilmiş, bestecisi ün ve servete kavuşmuştu.

GERHART HAUPTMANN (1862-1946)

Gershwin olayında görüldüğü üzere müzik yeteneği edebiyat yeteneğine karşılık çok daha erken gösteriyor kendini.

Daha sonraları Thomas Mann'ın «Alman şiirinin soğukkanlı bilincini temsil eden yazar...» diye tanımladığı, Zuckmayer'in «yalın ve arı ozanların sonuncusu» diye yargıladığı Gerhart Hauptmann yeteneğinin hangi alanda olduğunu bir türlü kestirememişti yıllar boyu.

Kardeşi Carl'ın geri zekâlı oluşu nedeniyle okuldaki başarısızlığı onun da «aptal» olarak kabul edilmesine neden olmuştu çocukluğunda. Şlezya eyaletinin Ober-Salzbrunn kentinde bir otel sahibinin oğlu olarak doğan yazar ilkokuldayken öğretmeninin şu seslenişini duyardı sık sık: «Gerhart, düş görme gene!»

Fakat bu uyarılar etkisiz kalmış, çocuk onbir yaşındayken Breslau'da ortaokula gönderildiğinde ona şöyle denmişti: «Sen çok ama çok zayıf bir öğrencisin!»

Karnedeki görünüm şöyleydi: «Davranışları iyi, çalışma yeterli, Fransızca çok iyi, Latince, Almanca, matematik, doğa bilimleri, coğrafya ve ta-

rih orta, yazı, resim ve müzik iyi.» Bu sonuçlara karşın öğretim kurulu onu karnedeki şu tümceyle kapı önüne koydu: «Geleceği konusunda en iyi dileklerle».

Geleceği tarımda görmüştü Gerhart. Bu amaçla dayısının çiftliğinde iki yıl tarım öğrencisi olarak çalıştı, sağlık durumu bozulduğundan bu tasarıyı bırakmak zorunda kaldı. Onyedi yaşında Breslau'ya giderek lise bitirme sınavlarına girmek istediyse de başaramadı. Aynı yıllarda heykeltraşlığa karşı eğilimi olduğu sanısıyla Breslau Sanat ve Meslek Okuluna girdi, iki yıl sonra gene «orta» derecedeki bir diplomayla bitirdi. Yirmi yaşındaki Gerhart buradan Jena'ya giderek bu kez «tarih» öğrenimi yapmak istediyse de daha birinci sömestrde ilgisini yitirdi, uzun bir Akdeniz gezisine çıktı, Roma'da bir yıl kalarak heykeltraşlık bilgisini geliştirmek istedi, Dresden Kraliyet Akademisi Resim Bölümüne girdi, Berlin'e giderek zengin bir kadınla evlendi ve yazmaya başladı.

Oyunlarıyla daha 28 yaşındayken başarı üzerine başarı sağlamıştı. Artık ozan Frank Wedekind'in benzetişiyle; «Buhar makinesi gibi çalışıyordu.» Yaklaşık elli kadar oyun, ayrıca şiirler, öyküler, romanlar ve otobiyografisi verimli yaşamının ürünleri arasına katıldı. Okuldaki başarısız öğrenciden en başarılı Alman yazar ve ozanlarından biri doğmuştu. Hem belki en çok gelir derleyeni.

EDUARD MÖRIKE (1804-1875)

Hermann Hesse'nin «İnsanlığın yetiştirdiği en büyük ozanlardan biri» olarak tanımladığı Möri

ke'ye ise kader parasal yönden gülmemiş, Cleversulzbach rahibi şiirlerinin giderek tanınması üzerine zaten hiç hoşlanmadığı işinden 39 yaşında emekliye ayrılmak istemişti. Ludwigsburg'lu Eduard doktor olan babasının erken ölümü üzerine devletin yardımıyla «teoloji - din bilim» öğrenimi yapmaya koyuldu. Protestan Wüttemberg'de kendine özgü yöntemleri olan bir eğitimdi «teoloji». Öğrenci ondört yaşında bir sınavdan geçer, başardığında dört yıl bir manastırda ilk teoloji seminerini okur, bu arada acımasız manastır yaşımına da alıştırılır, onsekiz yaşında üniversiteye bağlı Tübingen Vakfı görevlisi olarak «teoloji»ye başlardı.

Yaşamı hep düşlerle süren ozan Urach'daki manastıra giriş sınavını verememiş, annesinin içinde bulunduğu parasal güçlükler ve kendisinin «iyi» bir genç olması nedeniyle kabulü kararlaşmıştı. Mörike bu sonuca karşın durumu her yıl daha da kötüleşen bir öğrenci olmuştu. Öğretmenler dikkatsizliğine, boşverişine kızıyorlardı onun. Kırkbir öğrenci arasında genel durumu onu ancak otuzüçüncülüğe iletebilişti.

Mörike Tübingen'de de öğretmenlerini memnun edememişti. Karneleri onun başta «ibranice» olmak üzere bazı önemli derslerde başarı gösteremediğini kanıtlar. Örneğin vaaz durumu konusunda şu yargı kayıtlıdır: «Verdiği vaaz iyi hazırlanamış, ölçüsüz tutulmuş, kötü sunulmuştur.»

Ne var ki böyle yargılar hiç bir zaman etkilememiştir ozanı. Zaten gecikmeleri, dalga geçmeleri, pasaklı giyinişi ve herkesin önünde tütün içmesi nedeniyle bol bol cezalandırılıyor, sınıfının bu alandaki rekorunu sıkıca savunuyordu. Bütün bunların önemi yoktu onun için; bir arkadaşıyla birlik-

te başka evrende, kendi kurdukları düş ülkesinde yaşıyordu;

«Okulda bulunduğum çağlarda düşünleri ve estetik eğilimleri benimkiyle elele bir arkadaşım vardı. Boş zamanlarımızda bir araya gelir, kendi şiir dünyamıza dalardık... O anları şimdi hasretle anıyorum... Yaşamımın en güzel, en doyulmaz yıllarıydı kuşkusuz onlar. Tümü de ruhum ve öğrendiklerimle karışıp kaynaşmış olarak canlılık ve ciddiyetiyle hâlâ anılarımda... Şiirlerimize esin kaynağı olarak dünyamızın bilinmeyen bir köşesinde, bizim evrenimizle ilişkisiz bir ada düşlüyorduk. Orada türlü soylardan oluşan fakat aynı dine sahip, yetenek sınırları ve karakter türleri ayrılmış güçlü ve yürekli bir ulus vardı. Adaya «Orplid» adını vermiş, ona Pasifik Okyanusunda Yeni Zelanda ile Güney Amerika arasında bir yer bulmuştuk...»

Orplid bir cenetti, altın bir çağdı, zordan, sorunlardan, güvenliğin sürekli tehdidinden kaçış olanağıydı. Mörike onu yalnız öğrencilik yıllarında değil, tüm yaşamı boyu düşleyecekti.

THEODOR FONTANE (1819-1898)

Neuruppin'de doğan, «İkinci Alman Devleti» çağında «Effi Brist» gibi başyapıtların, daha pek çok gerçekçi romanın yazarı olan Theodor Fontane okulun verdiği, gösterdiği her şeye karşı umursamaz kalmıştı. Yalnız tarih ve politikaya ilgi duyar, düzenli gazete okurdu. «Eğer on yaşındayken ne olmak istediğim sorulsaydı hemen tarih profesörü cevabını verirdim.» diyen Fontane onüç yaşında ortaokul bitirme sınavına yalnız «tarih»ten hazırdı.

Neuruppin Lisesine oniki yaşında girmiş, o yaşa dek öğrenimini babasının eczane işlettiği Swinemünde de sürdürmüştü. Bazı kez babasının özel öğretimine giriyor, bazı kez okula gönderiliyordu. Plânsız, düzensiz bir gidişti bu... Neuruppin ortaokuluna tüberküloz hastası bir müdürün yanında yatıp kalkarak başladı, bir yıl sonra eczacılık öğrenmek üzere babası tarafından Berlin'de bir meslek okuluna yazdırıldı. Ama okulda ne öğretiliyorsa tümüne boş vermişti genç öğrenci; şurada burada gezip tozmayı yeğ tutuyordu. Son ders yılı geldiğinde okula büsbütün boşvermiş, kahveleri dolaşıp yeni edebî eserleri okumaya koyulmuştu. Onaltı yaşındaki genç kendini gelecek için iyi hazırlanmamış saymakta haklıydı:

«Biraz yazarlık yeteneği ile kötü dikilmiş, ütüsüz bir pantolondan başka yaşam için gerekli ne param, ne pulum, ne aile desteğim, ne diplomam, ne bilgim ne de doğru dürüst sağlığım var.»

Her şeye karşın Fontane eczacılık öğrenimini tamamlamış, hatta «ruhsat» almışsa da mesleğine başlayamamıştı; babası kumar yoluna eczaneyi satıp parasını yitirmiş, yazar için türlü işlere girip çıkma çağı başlamıştı. Müze bekçisi veya tren kondüktörü olmak istiyordu, işe bir bahçe yapım kurumu sekreterliği ile başladı, bunu öğretmenlik, gazete muhabirliği, kitaplık memurluğu izledi, orduya girmeyi tasarladı, bir süre savaş röportajcılığı ile oyalandı, sonuçta ellialtı yaşında, evli ve yedi çocuk sahibi yorgun bir yazar olarak Berlin Sanat Akademisi başsekreterliğine atandı. Fakat karısı ancak altı hafta rahat nefes alabildi, kocası şefinin sevimli bir kişi olmaması nedeniyle iki ay sonra istifasını vermişti. Ve Fontane sonuçta kendisine zevk

veren tek uğraşıda karar kıldı; roman yazmak.

Sonradan başarıyla sonuçlanacak olan yaşam öyküsü Fontane'nin okuldaki tutum nedenini belirler; özgürlüğün kısıtlanması, kural, kuram ve emirlere karşı sürekli başkaldırı eğilimi.

FRANZ SCHUBERT (1797-1828)

Viyana yöresinde Lichtenthal bölge okulu öğretmeni olan babasının baskısı ve zoru olmasaydı Franz Schubert de öğrenimden yana çok yetersiz kalacaktı. Baba, oğlunun da öğretmen olmasını istiyordu. Gerçi onun olağanüstü müzik yeteneğini sezmiş, keman dersleri vermeye başlamış, çocuğun kendi kendine beste yapmaya koyulmasından kıvanç duymuştu ama okulu umursamayışını da hoş karşılamamış, hatta müzik uğraşlarını yasaklamış, ondan öğretmenlik ruhsatını sağlayacağı yolunda söz de almıştı. Franz bestelerini bu nedenle gizlice yapmaya koyulmuş, onyedi yaşındayken babası yanında yardımcılık izni veren ruhsatı almayı başarmıştı. Bu görevinde de okul onu hiçbir zaman ilgilendirmedi. Çocukların derslerde neler yaptıkları umurunda değildi; müzikten başka şey düşünmüyordu.

Durumun böyle sürmeyeceğini anlayan baba, oğluna bir yıllık izin uydurdu, fakat Schubert öğretmenliğe bir daha hiç dönmedi. Sanki erken ölümünü biliyormuş gibi önünde kalan on yıl boyunca anıtsal eserlerini verdi durmadan; senfoniler, oda müziği eserleri, dualar, opera ve müzikli oyunlar, özellikle «Lied»ler...

ROBERT BOSCH (1861-1942)

Ulm kenti yöresindeki Albeck'de bir aşevi sahibinin oğlu olarak doğan, bulduğu ateşleme sistemiyle motorların gelişimine en önemli aşamayı sağlayan Robert Bosch öğrenim yönünden en az yetenek sahibi olanlar arasında sayılır. Baba ve ana soyu köylü, hancı, bira yapımcısıydı, el işçisi yoktu aralarında: Bosch'un mekaniker oluşu babasının rastgele verdiği bir karar sonucudur. Çocuk bu konulara karşı eğilim duymadığından ötürü okulu ikinci yıl bırakmıştı. Daha sonra şu satırları yazacaktı: «Sınavlarda başarı sağlayamıyordum. Gerçekten çok tembeldim. Buna karşın yaşamımda belki elde edemiyeceğim sanılan başarılar sağladım. Eminim bu başarıda en önemli neden, teknik yeteneğimdir.»

WILHELM RAABE (1831-1910)

Eschershausen'de doğan Wilhelm Raabe'nin hukukçu olması kararlaşmıştı. Oysa babasının genç yaşta ölümü, bu olayı izleyen kent ve çevre değişimleri öğrenim eğilimini yoketmeye yetti onun: «Wolfenbüttel Lisesinde resim ve Almanca dışında bir şeyler öğrendiğimi sanmıyorum.» Gerçekten de lise öğrenimi için önemli olan hemen tüm derslerde zayıftı Raabe... «Antik bir evren için anlayışım ve uyuşumum çok azdı.» diyecekti daha sonra. Son karnesi şu yargıyı da içeriyordu: «Almanca ve resimdeki olağanüstü durumuna bulunduğu sınıflarda kolay rastlanamaz.»

Raabe daha sonra yazarlık alanındaki yeteneği ile büyük ün yapacak, daima saygıyla anılacak,

Berlin Üniversitesi'nin «doktor»luk unvanı gibi daha nice kurumların onur payelerini alacaktı. Ve yaşlılığında şöyle diyecekti: «Babamın erken ölümü kaderimi değiştirdi. Eğer uzun yıllar yaşayıp beni eğitebilseydi herhalde orta yetenekli bir hukukçu olurdum.»

GEORG TRAKL (1887-1914)

Avusturyalı ünlü ozan Georg Trakl da özellikle Latince ve matematik derslerindeki başarısızlığı nedeniyle kalmıştı hep sınıflarda. İlkokulda yalnız, utangaç ve içine kapalı bir çocuk olan Georg örnek bir öğrenci değildi kuşkusuz. Ama ilk kez ortaokulun birinci sınıfında kalır kalmaz derin umutsuzluğa kapılmış, o yıldan başlayarak okula karşı güdümlü bir umursamazlığa ve sinsi bir tutuma yönelmişti. Almanya'dan Salzburg'a göçmüş bir demir tüccarının altı çocuğundan dördüncüsü olarak doğan Georg başarısızlığa ilk uğradığında onüç yaşındaydı ve bir okul arkadaşı sınıftaki durumunu daha sonra şöyle anlatacaktı: «Sırada hiç kıpırdamadan bir heykel gibi otururdu. Bu anlarda elinin üst tarafıyla tıkadığı burun kanatları şişer, bu görüntü hiç bozulmadan ders sonuna dek sürerdi.»

Okul kitapları pek çok sınıf arkadaşı gibi anlamsız geliyordu ona. Durmadan Dostoyevski, Nietzsche ve Baudelaire'in yapıtlarını okur, şiir yazar, arkadaşları ve kardeşleri tarafından dalgacı olarak nitelendirilirdi. Lisede «Latince» ve «matematik» gibi başarısız dersler arasına «Grekçe» de katılmıştı. Trakl onsekiz yaşında okulu bırakarak

eczacılık öğrenmeye koyuldu ve bu girişimi daha okul sıralarında denediği «kloroform»dan sonra «esrar» ve «morfin»le de tanışmasını sağladı. Kullandığı ölçüler giderek artıyordu. Buna karşın üniversitedeki dört sömestrlik «eczacılık» öğrenimini tamamlıyarak orduya girdi, «kokain» alışkanlığının doğal sonucu kalp zayıflığı nedeniyle de 27 yaşında öldü. Bu olaydan beş yıl sonra verimini derleyen küçük şiir kitabı daha pek tanınmamışken Albert Einstein onun hakkında şöyle diyecekti: «Avusturya'da hiç kimse Georg Trakl kadar güzel dizeler yazamamıştır.»

ADOLF HİTLER (1889-1945)

Ün yapmış kişiler arasında kötü öğrenciler bahis konusu oldu mu akla Avusturya'da İnn nehri kıyısındaki Braunau kasabasında doğup daha sonra Almanya başbakanı ve Üçüncü Devlet'in «Führer-Önder»i olan Adolf Hitler de gelir. Adolf okula altı yaşındayken Lambach kasabası yöresinde Fischhalm köyünün tek sınıflı okulunda başlamış, memur olmasını isteyen babasını yaşamı boyu mutlu etmek istiyormuş gibi iyi öğrenciler arasına katılmıştı. Yedi yaşında Lambach Manastır Vakfı Okuluna gönderilen ve burada gene iyi notlar derleyen küçük Hitler aynı zamanda Çocuk Korosu'na katılarak boş zamanlarını şarkı dersleriyle değerlendirdi. Yedi kişiden kurulu aile Leonding'e göçünce artık dokuz yaşındaki Adolf buradaki okulda da «çok iyi öğrenci» niteliğini savunabildi, onbir yaşında Linz Devlet Ortaokulu

ve Lisesi'ne girişiyle birlikte durum da değişmeye başladı.

Daha ilk yıl sınıfta kalan geleceğin diktatörü «Mein Kampf-Savaşım» adlı yapıtında daha sonra şunları yazacaktı: «Ne hoşuma giderse onu öğreniyor, beğenmediğimi sabote ediyordum.» Gerçekten de karnesi derslere karşı ilgisini dengesiz bir görüntüyle yansıtıyor, özellikle matematik ve doğa tarihi konusundaki bilgisinin yetersiz olduğu belirtiliyordu. Yaşam öyküsünü yazanlardan Werner Maser'e bakılırsa karnelerde yetenek ve zekâsı konusunda herhangi bir yargıya yer verilmemişti. Adolf okuldaki olumsuz tutumunu «Mein Kampf» da babasına karşı protesto davranışı olarak göstermeye çalışacaktı: «Yaşamımda ilk kez muhalefeti deniyordum. Babam oğlunun böyle katı biçimde karara bağladığı geleceğini tehlikeye sokmak istemezdi. Kısaca memur olmak istemiyordum. Babamın kendi mesleği konusunda uyandırmaya çalıştığı sevgi ve heves üzerimde ters etki yapıyordu. Bir büroda miskin miskin oturup zamanını dileğince kullanmak olanağından yoksun bir insanı düşünmek bile esnetiyordu beni...»

Bu anlatışla Hitler gerçeği yumuşatmaya çalışıyordu aslında. Ondört yaşındayken babası birden ölüverdi, onu memur olmaya zorlayacak neden böylece ortadan kalktı ama bir daha hiç bir zaman iyi öğrenci olamadı. Werner Maser'e bakılırsa asıl neden kendisinin sistemli bir çabaya zorlanmasına karşı baş kaldırıydı ve ancak kolay derslerde başarılıydı o kadar...

Adolf, babasının ölümünden sonra büsbütün isteksiz bir öğrenci olmuştu. Özellikle «Fransızca» dersini beceremiyor, dördüncü sınıfta en kötü notu

bu dersten alıyordu. Sonuçta bütünlemeye bırakıldı, sınavı başaramayınca sınıfta kaldı, bu sonuç üzerine dördüncü sınıfı bu kez Steyr Lisesinde okumaya karar verdi.

Steyr'de daha sonra Adolf Hitler Alanı adı verilecek olan «Grünmarkt - Yeşil Pazar» semtinde bir mahkeme yazıcısının evine pansiyoner olarak giren başarısız öğrenci ev sahibesinin sevgi ve ilgisini kazandı. Kadını Avusturya'da «öğrenci analığı» için kullanılan «Crux» deyimiyle çağırmaya başladı. Daha sonra o dönem için şöyle diyecekti: «Ah, ne tatlı ve güneşli çağlardı... Tek sıkıntım özellikle sınavların yaklaştığı günlerde daha çok hissettiğim okul bağlarıydı...» Öğrenim durumu Steyr'de de düzelmemişti, resim ve beden eğitimi dışında tüm derslerin notları yetersizdi. Buna bir de kötü bir olay eklendi... Bu olayı da 37 yıl sonra şöyle anlattı Hitler; «Sömestr bitişinin kutlanması eski bir gelenekti. İçki içilir eğlenilirdi... Yaşamımdaki tek sarhoşluğu o zaman tattım. Karnelerimizi aldıktan sonra köy içkievine yönelip içmeye koyulduk... Sonrasını anımsamıyorum... Karnemin cebimde olduğunu biliyordum... Ertesi sabah bir sütçü kadın beni yol üzerinde bulmuş... Bitkin durumda eve geldim, Crux; «Aman Tanrım, Adolf ne oldu size?» diye haykırdı. Yıkandım, koyu bir kahve içip kendime geldim. Bir ara Crux; «Peki, karneniz nasıl?» diye sordu. Elimi cebime attım, karne yoktu... «Tanrım, ne yapayım şimdi?» derken Crux; «Nasıl kaybolur?» diye söyleniyordu. Biri almış olacaktı karneyi... Crux; «Şimdi, dedi, hemen gidip bir suret alın. Paranız var mı?» Hayır, yoktu. Crux beş gulden verdi, okula koştum, sureti aldım ve bir daha içki içmeye tövbe ettim... Eve ferahla-

mış olarak döndüm, döndüm ama karnedeki bazı notlar nedeniyle pek de mutlu değildim...»

Notları iyi olmayan dersler Almanca, Fransızca, matematik ve stenografiydi. Diğer dersler yeterli bulunmuş, resim ve beden eğitiminden en iyi notlar sağlanmıştı. Adolf bu karneden altı ay sonra okulu bıraktı; ağır bir akciğer zafiyeti kapalı odalarda çalışması için sakıncalıydı, sanatçı olmayı kararlaştırdı.

Hitler'in kendisini memur yapma isteği uğruna bunaltıcı baskılara kalkan babasını başarısızlıklarının ana nedeni olarak suçlaması gerçekten ilginçtir. Bu tür savunmalar daha sonra yaygınlaşacak, başarısız çocuklar bu gibi sonuçlardan ana-babalarını suçlayacaklardır. Ana-babaların tutumlarında ise ya olağanüstü ilgi ya da olağanüstü boşveri görülecek, her iki durumda da sonuç gelip gelip gene onların düş kırıklığını hazırlayacaktır.

CARL von OSSIETZKY (1889-1938)

Genç Carl von Ossietzky için memurluk gelecekte kesinlikle seçeceği meslekti. Adı insanlık tarihine geçecek olan gazeteci ve Nobel Barış Armağanı sahibinin bu amaca ulaşmasını engelleyen en önemli neden okulda yeterli başarı sağlayamaması oldu. Hamburg'da doğan Carl von Ossietzky yoksul bir çocukluk ve gençlik çağı geçirdi. Genç yaşta ölen babası Almanya - Polonya sınır bölgesinden göçmüş bir askerdi, bu görevden ayrıldıktan sonra önce «senatör»lüğe sonra «belediye başkanlığı»na seçilen bir avukatın sekreteri olarak çalıştı. Öldüğünde oğlu iki yaşındaydı. Annesi bu olaydan

sonra bir «kahve»ye «garson» olarak girdi, bu yaşamını altı yıl sürdürdü, sonuçta meteliksiz bir heykeltraşla evlendi. Ancak bu birleşme durumu değiştirmedi, «kahve» ailenin başlıca gelir kaynağı olarak kaldı. Çocuğun okul sorununda yardımcısı da babasının yanında çalıştığı avukat oldu.

O çağlarda yürürlükte olan öğrenim yasaları ve düzeni gençler için ortaokuldan sonra bir yıllık «gönüllü askerlik hizmeti»ni zorunlu kılıyor, bunu «olgunluk sınavı» izliyordu. Hizmeti bitirenlere «tek yıllık» veya «tek yıllık gönüllü» deniyordu. Ossietzky kendisine memuriyet kapısını açacak olan «tek yıllık» görevini yapamadı. Sekiz yıl süren öğrenimi boyunca tarih ve din dersleri «çok iyi», Almanca, fizik ve kimya «yeterli», matematik, geometri ve kimya «zayıf» olarak değerlendirilmişti. «Fisagor teoremini çözmesini bilmeyen senin gibi birinden ne hayır gelir...» demişti matematik öğretmeni bir gün ona.

İşte böyle not ve yargılarla doldurulmuş bir karneyle bıraktı okulu Ossietzky. Koruyucusu «tek yıllık» sınavlarına hazırlanması için özel bir okula gönderdiyse de bu girişimin sonuç vermediği görüldü ve onsekiz yaşındaki genç Hamburg Adliyesi'ne yardımcı memur olmak üzere baş vurdu. Dilekçeye ilişik özgeçmişinde «tek yıllık gönüllü» hizmetini yapmayı amaç edindiğini yazıyor ve şu bilgiyi ekliyordu: «Tüm çalışmalarım bu güne dek başarı sağlamadı. Sınavı vermeye kararlıyım. Eninde sonunda bu hedefe ulaşacağıma inanıyorum. Fakat ne yapayım ki yaşım ve içinde bulunduğum koşullar beni çalışmaya zorlamış bulunuyor.» Dilekçesine cevap alamadı önce... İkinci bir dilekçe ve koruyucusunun «tavsiye kartı» isteneni sağla-

mış, yapılan sınavda «yeterli, memnuniyet verici» bir sonuç almış, «Hamburg Adliyesi yardımcı yazıcılığı»na atanmıştı. Kısa süre sonra terfi ettirilmiş, yılda 360 mark tutan maaşı da arttırılmıştı.

Ossietzky bundan başka herhangi bir aşamanın belki yaşam boyu olanaksız kalacağını hemen kestirmiş, amirlerinin de öğütleri üzerine liseye giriş için «olgunluk sınavı»na hazırlanmak amacıyla beş aylık izin almıştı.

Ama başaramamıştı bu sınavı.

Ossietzky birkaç yıl sonra devlet hizmetinden ayrıldı. Gazeteci ve yazar olarak daha ilk günlerden Nasyonal Sosyalizm'in karşısında oldu, «Alman Barış Derneği» için çalışırken önce «Berlin Halk Gazetesi»nin, daha sonra «Günlük» ve 1926-1933 yılları arasında da «Dünya Sahnesi» adlı dergilerin yazı işleri müdürlüğünü yaptı.

1936 yılında toplama kampındayken «1935 Nobel Barış Armağanı» verildi ona, bu armağanın her zaman karşısında olması onu kabul etmesini engellememişti. İki yıl sonra gene kampda öldü Ossietzky.

HENRY KISSINGER (doğ. 1923)

1938 yılının 9 Kasım gecesi Almanya'da geçen olaylar insanlık tarihinin en acı sayfalarından bazılarını oluşturur. «Kristal Gece» denilen o unutulmaz saatler boyu tüm kentlerde Yahudi tapınakları, kurum ve dernekleri, özel kuruluşları yakılıp yıkılmış, evleri yağmalanmış, Yahudiler yaş ve cins gözetilmeden dövülmüştü. Bu trajediden birkaç gün önce Bavyera'nın Fürth adlı küçük

kentinden Kissinger adlı Yahudi ailesi tam zamanında kaçarak Birleşik Amerika'ya göçmüştü. Aile baba, ana ve biri Heinz Alfred adlı, üç kardeşten oluşuyordu. Heinz adı daha sonra Henry'ye dönüşecek, Henry Kissinger 1973 Nobel Barış Armağanı'nı alacaktı.

Baba Kissinger Fürth kentinde lise öğretmeniyken 1933 yılında emekliye sevkedilmişti. Oğlu Heinz orta bir öğrenciydi, daha sonra kendisinin de açıklayacağı gibi en önemli eğilim ve uğraşısı futboldu. Sporda gerçekten başarılı oluyor, «İngilizce» ise en sevmediği, en başarısız dersler arasında sayılıyordu.

Fürth'de aldığı 12.4.1938 tarihli karnede şu cümle vardı: «1933 yılı 2 Mayıs gününden bu yana Fürth Özel Yahudi Lisesi öğrencisi olan Heinz Kissinger 1937-1938 ders yılı sonunda bitirme sınavlarını vermiştir.» Aynı karnede «fizik» ve «kimya» için «orta» sözcüğü kullanılmış, diğer dersler genellikle «yeterli» bulunmuştur.

Kissinger özellikle «tarih»de yıldan yıla gelişmiş, 1954 yılında Harward Üniversitesi'ne bu bilim kolunda girmiş, yeni vatanında «orta değer»le başarı sağlanamıyacağını daha ilk gün sezdiğinden herkesten daha iyi olması gereğine inancı ona başarı yollarını açmıştır.

«Başkalarından daha iyi olabilme» eğilimini bu bölümü oluşturan dehalarda gözlemek güç değildir. Bu gerçeğin en önemli kanıtı her birinin okuldaki «orta» hatta «yetersiz» çabalarına karşın yaşamlarına ve insanlığa biri dışında olumlu izler bırakabilmeleridir. Okulda edinilen sonuçların pek de ayrışımlı olmayan nedenlerini belirtmeye çalıştık. Biraz dikkat bu nedenler arasındaki benzerlik

ve paralelleri ışıklandırmak için yeterli olacaktır.

Kimimizin belki daha sık ve daha güçlü olarak duyduğu, Einstein'in nefret ettiği kışla atmosferi aslında Mörike'de derin baskı izlenimi bırakan manastır tutsaklığının başka türüydü. Bu tutsaklığın en liberal sayılan bir okulda bile her öğrenci tarafından gözlenmemesi olanaksızdır. Liebig ve Raabe'nin Latince öğrenme zorunluğuna karşı başkaldırıları ve anlamsız görüşleri, Busch ve Ossietzky'nin matematiğe ilgisizlikleri baskı duygusunun başka biçimlerde belirtisi olarak yorumlanmalıdır.

Gene temelde yer etmiş baskıları bilinçli veya bilinçsiz şu veya bu yoldan yumuşatma eğilimini de gözden uzak tutmamalıdır. Hele belirli bir meslek alanına yönelik yetenekler için bu tür yumuşamalar aynı baskılarla daha kolay bağdaşım olanağı yaratır. Bu olanak görüldüğü gibi Einstein'da matematiğin, Wagner ve Gershwin'de müziğin, Liebig'de kimyanın, Bosch'da tekniğin, Mörike ve Hauptmann'da önce düşleme sonra şiirin, Fontane'de düzyazı ve tarihin, Trakl'da uyuşturucu maddelerin etkisiyle genişleyen bilinç ve imgeleme ürünü bir edebiyat evreninin kapılarını açmıştır.

Asıl sorun, böyle özel eğitim ve yeteneğe sahip olmayanlarda bu tür yumuşamaya da kolay rastlanmayacağına göre bunalımlara değişik okul türleriyle çözüm getirilmesi olasılığıdır. Gerçeklere bakılırsa pedagojik devrimlere, öğretim alanındaki değişimlere karşın öğrencilerden çoğunun kendilerini hâlâ bağımsız kabul edemedikleri görülüyor. Üniversitelerde bu durumun daha da önem kazandığı, bunaltıların daha yoğunlaştığı kesindir.

Fakat bütün bunlardan daha kötü, daha aşa-

ğılık yöntemlerin de bulunduğu unutulmamalıdır; öğrenciyi tümüyle baskı altına almak, dövüp işkence etmek, ruhsal bakımdan ezmek, kişiliğini parçalamak. Bu tür yöntemlere liberal İngiltere'den örnekler verebiliriz. Okul, çıkış ve kaçış yolu bulunmayan bir cehenneme dönüşürse neler olabileceğine en gerçekçi örnekleri gelecek bölümde bulacaksınız.

İKİNCİ BÖLÜM

OKULDAN NEFRET EDENLERLE DÜŞ KIRIKLIĞINA UĞRAYANLAR

WISTON CHURCHILL (1874-1965)

Öğrencilerin büyük çoğunluğu daha sonra ün yapsın veya yapmasın okulu aşılması zorunlu bir «felâket çağı» olarak kabul etmişlerdir.

Ama kötünün de kötüsü, felâketin de felâketi bazı okulların bu inancı nefrete dönüştürmek için tüm yolları denemeleri, yeni yetişenleri kamu düzeninden, öğretmen ve hatta sınıf arkadaşlarından koparmak için elden geleni yapmalarıdır.

Winston Churchill bu tür okullarda yetişmiş, oralarda aldığı ruhsal yaraları yaşamı boyu iyileştirmek olanağını bulamamıştı. Elli yaşlarında yazdığı «Çocukluk Yıllarım» adlı kitabında şöyle der: «İlkokul yıllarım tüm yaşamımın en mutsuz, en yalnız, en verimsiz dönemini kapsar. Mutlu bir çocuk olarak doğmuştum ve bu duygum yıldan yıla

güçlenmişti. Fakat okul çağı yaşamımın haritasında hüzünlü bir leke gibi kaldı. Acılı bir dizi serüvenin öyküsüdür o çağlar; zahmetli, neşesiz, tekdüze ve anlamsız.» Gerçek, yalnız bu kadarla kalmamıştı.

Oxfordshire'de Blenheim Sarayının bir soyunma odasında dünyaya geldi Winston Churchill. Annesi gebe olmasına karşılık Saray'da düzenlenen dans partisini kaçırmak istememişti o gece. Çocuk yedi yaşına geldiğinde bir yatılı okula verildi. Yaşam öyküsünü yazan Sebastian Haffner'in dediği gibi «bir dayak cehennemi» idi okul; «Öğrenciler bilinçli bir yöntemle parçalanıyor, sonra gelişigüzel tekrar yapıştırılıyordu.» Bu durum hemen tüm İngiliz okulları için geçerliydi. «Toplumun üst kesiminin oğullarına çok eskiden bu yana denenmiş, az falso vermiş bir öğrenim yöntemi uygulanırdı; baskı gücü büyük, hatta korkunç, ruhsal etkisi derin... Ancak birkaç öğrenci bu yöntemi parçalayarak kurtulur, çoğu bu katı evrenden ruhları az veya çok aynı yöntemle biçimlenmiş olarak diploma alırlardı.»

Churchill için baskıya karşı gelmek, eğmek veya kırmaktan başka çıkar yol yoktu: «Öğretmenlerim baskıyı sürdürmek için türlü yolları deniyor, tümünde de başarısızlıkla karşılaşıyorlardı. İlgimi çekmeyen, aklımın ve fantezi yeteneğimin dışında kalanı öğrenmek istemiyordum. Oniki yıl süren okul çağı boyunca hiç kimse bana doğru dürüst tek cümle Latince yazdıramadı.» diyecekti yıllar sonra.

Latinceye karşı öğrenisini kilitleyen bir nefreti vardı sanki. Doğuştan değildi bu duygusu kuşkusuz ve yedi yaşındayken Ascot'daki St. James

Okuluna girişi sırasında geçmiş yıllar sonra anlattığı bir olayla ilintiliydi.

St. James çok seçkin bir okuldu: «Ülkenin en pahalı, en iyi öğrenim kurumlarından biriydi. Eton tarzına göre biçimlendirilmişti ve amaç gene Eton için hazırlamaktı... Her şey çok moderndi. Her sınıfta on öğrenci bulunurdu. Elektrikle aydınlanırdı okul, yüzme havuzu, futbol ve kriket alanları vardı. Her sömestrde iki veya üç piknik yapılırdı, okulun öğrenci bandosu ünlüydü. Evden yiyecek getirmek veya öğrencilere vermek yasaktı, okul her türlüsünü sağlardı.»

Annesi götürmüştü onu okula. «Annem müdürle canlı ve neşeli bir söyleşiyi sürdürürken çay içtik hep beraber. Fincanımı bir yere çarpıp çayı dökerek kötü bir başlangıç yapmaktan korkuyordum. Ayrıca şu koca ve ürkütücü yapıda yabancı insanlarla bırakılmaktan doğan bir üzüntü kapsamıştı benliğimi. Önünde sonunda henüz yedi yaşındaydım...»

Annesi çıktıktan, arabasının tekerleklerinden yansıyan sesler uzaklaştıktan sonra müdür onu öğretmenine tanıtmış, adam hemen: «Hiç Latince dersi almadın değil mi?» diye sorduktan sonra bir Latin grameri kitabı uzatarak «mensa» yani «masa» sözcüğünün yarım saat içinde çekimini bellemesini istemişti. Ve yarım saat sonra dönüp sonucu beklemişti.

«Dersimi hemen bellemiştim. Çok memnun gözüküyordu. Bu görüntü bana bir soru esinletmişti: «Bütün bunlar ne demek efendim?» — «Ne demek olduğu açık. Mensa - Masa... Mensa ilk çekimin ana sözcüğü. Beş çekim vardır. Sen ilk çekimin tekilini öğrendin...» — «Ne anlamı var

bunun?» ... «Mensa'nın anlamı masa...» — «Peki, «mensa» neden bazı kez «masa'ya» oluyor?» Giderek uyanan «tecessüs»üm rahat bırakmıyordu beni; «Neden?» — «Bu ancak bir masaya yönelindiği, yahut seslenildiğinde, veya bir masa ile konuşmak istendiğinde...» Gerçek bir şaşkınlıkla haykırdım: «Böyle bir şey yapmam ki ben...» — «Burada böyle davranırsan cezalanırsın... Seni temin ederim...» Yanıtı bu olmuştu sonuçda...

Churchill böyle uğursuz bir olayla başladı okula. Ve ellialtı yaşındayken şu müstehzi satırları yazdı: «Eski klasiklerin, yurda çok yararlı ve sevindirici hizmetler gören seçkin kişilerin evrenine böylece girmiş oldum.»

St. James Okulunda çok az öğrenme olanağı bulan Churchill cezalandırma yöntemlerini hiç unutmadı: «Eğitimde uygulanan sertlik Devlet Çocuk Islahevlerindekilerinin aynıydı. Daha sonra okuduğum kitaplar beni bu şiddet yönteminin asıl nedenleri konusunda aydınlattı. Tüm öğrenciler ayda düzenli olarak bir veya iki kez okul kitaplığında toplanır, seçilen öğrenciler sınıfın kıdemlileri tarafından yan odaya götürülüp kanlar fışkırıncaya dek döğülürdü. Biz diğer öğrenciler ise onların acıyla haykırışlarını titreyerek dinlerdik...»

Küçük Churchill de öğrenmek istemediğinden ötürü sık sık dövülmüş, ancak bu cezalar hiç bir yarar sağlamamıştı. Çocuk bir gün protesto amacıyla müdürün hasır şapkasını parçalamış, bu davranışı durumu kötüleştirmekten başka işe yaramamış, kin ve nefret büyüdükçe büyümüştü. Ve hele korku: «İki yıl içinde tüm yaşama yetecek kadar korkulu günler yaşadığım bu okuldan nefretim ölçüsüzdü. Çok az şey öğrenmiş, hele hiç spor yap-

mamıştım. Tutsaklıktan kurtulup tatile kavuşmayı bekler, günleri ve saatleri sayardım.»

Tatil gelip de eve gidildiğinde büyükler ya bilerek ya da bilmeyerek çocuğun düştüğü derin acıları farketmezler, vakti geldiğinde onu tekrar o cehenneme gönderirlerdi. Oysa orada her gün kötüleşiyordu durum; Winston önceleri peltek konuşmaya koyuldu, sonra kekelemeye başladı, fizik gücü tükendi, ağır ağır çöktü kaldı. Ana-babasının akılları başlarına ancak o zaman geldi, hemen çocuğu eve aldılar. Fakat iki yılın bıraktığı zararlar onarılmadı bir daha, Churchill gittiği diğer okullarda da iyi bir öğrenci olamadı, sınıfta kala kala başı döndü. Nefret ettiği yatılı okulda öğrendiği en önemli gerçek insanın şiddete ve haksızlığa belirli bir ölçüye dek direnme gücü gösterebilmesi oldu. Ama sağlam bir ortaöğrenim yapamaması onu yaşamı boyu rahatsız etti durdu.

Churchill'in gittiği her okuldaki başarısızlığı çağımız öğrencilerinin pek çoğu için de geçerli nedenlere dayanır. Örneğin sporla hiç bir ilinti ve ilgisi yoktu onun. Kriketten Latince kadar nefret eder, futbola en ufak bir eğilim göstermezdi. Tenisle biraz uğraşmış, yüzmüş ve ata binmişti yalnızca. Spordaki geriliği de onun ideal bir «gentleman» olmasını engellemişti daima.

Bir soru geliyor bu konuda akla; spor yeteneği bir öğrencide verim ölçüsünün değerlendirilişine esas olmalı mı? Bu sorundan spora karşıt bir anlam çıkarmamalı. Spor elbette önemli ve gerekli eğitim için. Ancak spor ilk planda sürekli verim zorunluluğunun getirdiği gerilimi yumuşatmak yerine alabildiğine güçlü bir başka basınca yönelirse ne olur? Bu durum yalnız İngiliz öğrenim sisteminin değil

diğer bazı ülke sistemlerinin de baş hataları arasında yer alıyor.

GEORGE BERNARD SHAW (1856-1950)

İngiliz okul sistemi İrlanda'nın Dublin kentinde doğan ve Churchill gibi kötü denemelere uğramayan G. B. Shaw tarafından da kökünden lânetlenmiştir. Bu yargıya ulaşmak için önceleri rahip dayısı tarafından eğitilen Shaw'ın oniki ve onaltı yaşlar arasında okula sadece dört yıl gitmesi yetmiştir.

«Tüm eğitim ve öğretim sistemi bence yalandolan'dan ibarettir. On yıl süren bir okul süreci insana ana dilini unutturmak için yeter artar. Belki bu süre boyunca sporda bazı fiziksel nitelikler kazanılır ama moral güç ve yüreklilikten eser kalmaz...»

Shaw, Dublin'de Wesleyan Connexional School'a öğrenci olduğunda Latincesi, dayısı sayesinde sınıf arkadaşlarından üstündü. Ama sevmemişti okulu işte; «Sınıflar çok büyüktü, öğretmenlerin pedagojiden haberleri yoktu.» diye anımsayacaktı nedenini. Nitekim okulda hiç bir kazancı olmadı, tembelliğe alıştı, Latincedeki üstünlüğünü de kısa sürede kaybetti. Kendisi Protestan olduğu halde özel bir Katolik okuluna gönderilmişti, bu ayrılığa direnemediği için tekrar devlet okuluna verildi, daha sonra da şöyle tanımladı bu okulları: «Bu okullar babam gibi çocuklarını kollejlere gönderme olanağına sahip bulunmayan, ayrıca onları ancak ticaretle uğraşacak insanlar yapmak isteyenler için kurulmuştu bence.»

Mektuplarından ve yaşam öyküsü konusunda yazdıklarından Shaw'ın gençliğinde alabildiğine mahcup ve içine kapalı olduğu anlaşılır. Seksen yaşlarında şöyle yazıyordu bu konuda: «Bir büyük adamda bulunması düşünülemiyecek huya sahiptim; acınacak kadar mahcup ve çekingen.»

Bunun suçunu ana-babada buluyordu Shaw; baba ayyaştı, dünyadan uzak bir yaşamları vardı: «Çok küçük yaşlardan başlayarak herhangi bir akrabanın evine ayak bastığımızı anımsamıyorum.» Baba içkiyi bıraktıktan sonra toplumsal ilişkileri düzene koymak için zaman çoktan gelmiş, geçmiş, fırsat kaçmıştı: «Bu nedenler sonucu derin, mahcubiyetle büyüdüm. Toplumsal yaşamda böyle bir huyun nasıl değerlendirildiğini hiç farketmeden...»

1912 yılında yazdığı bir mektuptan onun yalnız mahcup değil korkak olduğunu da anlıyoruz: «Nasıl çekingen ve korkak olduğumu tahmin edemezsiniz.» Beri yanda anlattığı bir olaydan mahcup ve korkaklığını çıkarmak da güçtür: «İşlenmiş bir kabahat nedeniyle cezalandırılacak olanı bulmak için öğretmen öğrencilere sırayla suçlu olup olmadıklarını sormaya başladı. Sıra bana gelince ayağa kalkıp yasaya saygılı bir kişinin bile kendini kolayca suçlu bulamıyacağını, soruşturmanın yalana yöneltici bir davranış sayılabileceğini bu nedenle de cevap vermek istemediğimi belirttim... Soruşturma durdurulmuştu; sonuçta galiba bu görüşün etkinliği kabul edilmişti.»

Okulla bağdaşmayan Shaw onbeş yaşındayken bir arsa komisyoncusunun yanına girdi ama dalavereleri, oyunları anlayacak ve uygulayacak durumda değildi: «Yarışma ve çekişmelerde sezgi sahibi değildim. Ayrıca ödül, armağan ve unvan gibi

şeylerde gözüm yoktu. Yarışma ve rekabet umurumda değildi... Kazanırsam rakibimin düş kırıklığı kıvancımı gölgeleyecekti sanki, kaybedersem bu kez de kendime olan güvenimin güçsüzüğüne üzülecektim...»

Shaw «otodidakt» olarak okula gitmeden de yeterli bilgiler edinmişti. Ancak insanlar ve davranışları konusundaki gözlem yeteneğini, temel nedenleri bulma ve sergileme sezgisini, bütün bunları tiyatro oyunlarında kullanıp biçimlendirme tekniğini geç bilinçlendirebilmişti. Elli yaşlarındayken şöyle yazıyordu: «Bana yeteneklerimin ne olduğunu hiç kimse söylemedi. Diğer insanlardan başkalığımı da (kötülüğüm bir yana) bilmiyor, iyi eğitilmemişliğime yanıp onur sahibi oluşumla gururlanıyordum. Niteliklerimi dış evren anımsattı bana. Farkında olduğum tek gerçek ise hiç kimsede bulunmayan sınırsız bir araştırı ve gözlem niteliği idi.»

Bernard Shaw öğrenciliği boyunca kabalığına, mahcubiyet ve içe dönüklüğüne karşın «sinizm»in tutkunuydu. İlerdeki başarılarından bu yargıya hak vermek gerekir. Geçmişe bakınca da şöyle diyebilirdi: «Beni ilgilendirmeyeni öğrenemem.» Ancak zaman zaman nefretle andığı okulu ve tüm öğretim sisteminden hoşlandığı da olmuş, ama «korku» nedir bilmemiştir.

FRANZ KAFKA (1883-1924)

Oysa korkunun öğrenci Franz Kafka'da olağanüstü etkisi vardı. Ve o da alabildiğine çekingen, hassas, yalnız, kuşkulu bir çocuktu. Altı yaşını dol-

durmadan Prag'ın «Fleischmarkt - Etpazarı»ndaki ilkokula verdiler onu. 1889 yılıydı, Franz Kafka bir tuhafiyecinin oğluydu. İlk yıl boyunca okula aşçı kadın götürdü onu sabahları; çocuğa her gün biraz daha korku aşılamaktan büyük zevk duyarak.. Yazarın daha sonra sevgilisi Milena'ya yazdığı bir mektupta anlattığı gibi her gün tekrarlanan bu durum ruhsal yapısının çekirdeğini oluşturacak, «Duruşma», «Şato», «Amerika» gibi romanlarında ve diğer veriminde anlattığı olay ve düşünlerin kaynağı sayılacaktır.

«Aşçı kadın daha kapıdan çıkarken evde ne kadar yaramaz olduğumu öğretmene haberleyeceğini söylerdi.» Bu, her sabah direnilmez bir acının başlama işaretiydi çocuk için: «Belki evde öyle pek yaramaz, arsız bir çocuk değildim, ama inatçıydım, çevreyle ilgisiz, hep yaslı ve sinirliydim. Bu huylarımı bildiğimden ötürü de aşçının tehditlerini hafife alamıyordum. Sonraları okul yolunun uzun olması nedeniyle evden ayrılırken «Altstaedter Ring»de çok zamanımız olduğunu, bu süre içinde birşeylerin gerçekleşebileceğini düşünür, önünde sonunda bir ev hizmetçisi olan aşçı kadının saygın bir öğretmenle konuşmayı göze alıp alamıyacağından kuşkulanırdım...» Ama okula yaklaştıkça korkuları artardı Kafka'nın: «Fleischmarktgasse - Etpazarı Sokağı» girişine doğru tehditlerin ağırlığı artmaya başlar, aşçı kadın okuldan duyduğum nefreti arttırmak için elinden geleni yapardı. Yalvarıp yakarmaya koyulurdum o anlarda. Yalvarışlarımı başını sallayarak karşılar, bu davranışı bana tehlikenin büyümekte oluşu gibi gelir, bu kez durup bağışlamasını dilerdim. Beni hızla çekip götürmek isteyince de onu yaptıklarını ana-babama

haber vermekle tehdide koyulurdum, gülmeye başlar ve orada o an için tüm güç ve yetkinin kendisinde olduğunu söylerdi. Dükkân kapılarına tutunarak, duvar taşlarını yakalayarak sürüklenmemeye çalışır, direnir, gene bağışlamazsa eteğinden çekerek (oldukça şişmandı) durdurmayı denerdim. Öğretmene her şeyi anlatacağını tekrarlayarak sürüklerdi beni. «Jacob Kilisesi» önlerine geldiğimizde vakit gecikmiş, saat sekiz olmuş, okul zili çalmaya, çocuklar koşmaya başlamıştır. Geç kalmaktan çok korktuğum için koşmaya koyulur, bir yandan da «söyleyecek, söylemiyecek» endişesiyle çırpınırdım. Söylemezdi, hiç bir zaman da söylemiyecekti, ama, «dün söylemedim, ama bugün kesinlikle söyliyeceğim» olanağını taze tutmaya çalışırdı hep.»

Kafka, aşçı kadının tehditleriyle sınırlı kalmayan korkuya karşın öğrenme eğilimi ve davranışlarını düzenleyen başka kaynakların etkisiyle olacak iyi bir öğrenci sayılırdı. Aslında, okulu sevmemişti, tüm sisteme karşıydı. Dört yıl süren ilkokuldan sonra «Altstadt Alman Devlet Lisesi»ne girdi. Çalışkandı, öğretmenleri memnundu. Buna karşın korku etkisini sürdürdü, kendisini hiç bir zaman güven altında duymadı:

«Lise giriş sınavını vereceğimi tahmin etmiyordum, verdim, ilk ders yılı sınıfta kalacağımı sanıyordum, geçtim sınıfları hiç kalmadan. Bu durumun güven vermesi beklenirdi değil mi, tam tersine her şeyin kötüye yöneleceği korkusuyla titrerdim. Rüyamda öğretmenlerin dehşet verici toplantılarını görürdüm sık sık... Sanki sınıfa sessizce doluşarak beni, en yeteneksizi, en bilgisizi incelemekti amaçları... Tüm ilgiyi, dikkati bende toplaya-

rak... Sonra uyanırdım hemen, bir kâbustan kurtulmuş olmanın kıvancıyla...»

Kafka okuldan yalnız korku yaratan sınavlar nedeniyle değil, çağdaş koşullar içinde gerçek yaşama yer vermediği, gerçekçi bir görüş getirmediği için de nefret etti. En çok eleştirdiği nokta düşünlerde ortak yön sağlama çabasıyla kişisel ve bireysel yeteneklerle eğilimlerin engellenmesiydi. «Edindiğim izlenime göre bence okulda oturup çalışmak insanın sahip olduğu kişisel varlıkları silmeye yeter artar...» Böylece bireyciliğin önemine verdiği değeri, belirtmiş oluyordu Kafka.

RAINER MARIA RILKE (1875-1926)

Kafka'daki inanç ve izlenimlerin hemen aynını Rilke'nin askerî okul yıllarında gözlemek olanağını buluruz. Prag'da doğan Rilke'nin subay olması kararlaşmıştı. İlkokulu bitirdikten sonra on yaşında St. Pölten Askeri Ortaokuluna, onbeş yaşında Weisskirchen Askeri Lisesine gönderildi. Ozan askerî okul yıllarından «korku çağı» olarak söz edecektir daha sonraları. Bütün bu çağ ona bitmez bir «ev arama» işlemi gibi gelmiş, yıllar süren bir uşaklık duygusu altında ezilmiş durmuştur.

Kırk yaşlarında yazdığı «on, oniki, ondört yaşlarındaki üç erkek çocuğun umutsuzlukları»nı anlatan mektubunun son satırları boyunca kendine de değinir: «Okulu kötüye kullanılmış ruh ve bedenle bitkin bir genç olarak tamamlayabildim. Bu gün küskün bir insan sayılırsam bunda en ufak yumuşama belirtisine rastlamadığım acımasız ve katı beş yıllık okul süresinin etkisi büyüktür.»

Rilke bu satırları büyük ün yaptıktan sonra askeri okul anılarını isteyen eski bir öğretmeni Korgeneral von Sedlakowitz'e yazmıştı: «Bugün mutlu sayılabilecek bir yaşamım varsa bunu askeri okulda geçirdiğim beş yılı unutmak için yaptığım ve başardığım ruhsal çekişmelerle gerçekleştirebildim. Tümüyle reddettiğim o beş yılı anımsatacak bir çağrışımı önlemek için neler çektiğimi bilemezsiniz. Çocukluğumu büyük basınçla ezen, daha sonraki yıllarda bile beni bunaltılara götüren bu yabancı yaşamdan, bu korkunç tehlikeden kurtuluşumu ancak bir «mucize» sağlamıştı.»

Onu askeri okuldan kurtaran mucize kötüleşen sağlığı nedeniyle doğmuş, lisenin ilk ders yılında öğrenimine son verilmiş, «hastalık ve kararsızlıkla» geçen bir yıldan sonra Linz'de Ticarî Bilimler Akademisine gönderilmişti.

Bu öğrenimle de uyuşum sağlayamayınca özel dersler almaya başlayan Rilke üç yıllık çalışma sonucunda Prag Neustadt Devlet Lisesi bitirme sınavlarını başarıyla vermiş, felsefe, edebiyat veya sanat tarihi öğrenimi yapabilecek duruma gelmişti.

Ancak, askeri okullar konusundaki düşün ve tutumuna karşın umutsuz olarak belirlediği uzunca eğitim süresi boyunca onun pek de kötü bir öğrenci olmadığı gerçektir. Tersine öğretmenleri onu disiplinli ve zeki bir genç olarak değerlendirmişler, merak ve eğilimini hoşgörüyle karşılamışlar, örneğin şiirlerini sınıfta arkadaşlarına okumasına izin vermişlerdi. Bu davranışlar daha sonraları onun yargılarını da etkilemiş, eski öğretmenine mektubunu şöyle sürdürmüştü: «Sayın generalim, belki kaderimin bu eski çizgisine karşı belirli ölçüde hoşgörü duymam hoşunuza gider. Evet, zaten yaşam

terazimdeki kefelerden birini ağırlaştırmaya yarayacak o yılların beni tümüyle yıkmadığını biliyorum...» Fakat kin ve umutsuzluğun etkisi aynı yaşam boyu sürdü gitti.

CHARLES BAUDELAIRE (1821-1867)

«Kötülük Çiçekleri» ozanının okula karşı duyduğu nefret konusunda Rilke arkadaşı Lou Andreas - Salomé'ye şunları yazmıştı: «Onunla aramızda her konuyu kapsayan garip bir benzerlik bulurum; aynı yoksulluk, belki aynı korku...» Baudelaire 1821 yılının 8 Nisan günü Paris'te doğmuş, onbir yaşında yatılı Lyon Lisesine verilmişti. Yaşam öyküsünde şu satırlara rastlanır: «1830'dan sonra Lyon Lisesi... Öğrenci ve öğretmenlerle kavga ve dövüşler, derin bir melankoli...»

Sartre'ın «Başkalarınca kabul edilen varlığını kendi kendine de kabul ettirme yolunu seçmişti.» diye bahsettiği Baudelaire'in, bu toplum dışı bireycinin kendini düzene sokması yolunda güçlük çektiği kuşkusuzdu. 1839 yılında kaydedildiği ünlü Louis le Grand Lisesinde de başı öğretmenlerle derde girdi, kısa süre sonra disiplinsiz davranışları nedeniyle okuldaki kaydı silindi. Lise bitirme sınavlarına özel bir kurumda hazırlandı ve bir yıl sonra da başarıyla verdi ünlü ozan.

Baudelaire uyuşmazlıklara yalnız okulda değil, yaşamı boyu her konuda düştü. Otuzüç yaşındayken şöyle yazıyordu: «Sanırım yaşamım lânetlenmiş başladı, öyle de sürecek.» Yalnızlığa direnemeyince Georg Trakl gibi içkiye vurdu kendini. «İnsan hep içmek zorundadır... Zamanın omuzları

çökerten, gövdeyi gömen iğrenç yükünü duymamak için, hiç durmadan için, sarhoş yaşayın!»

HONORE DE BALZAC (1799-1850)

«Comédie Humaine - İnsanlık Komedisi» adı altında derlediği sekseni aşkın kitabın yazarı Honoré de Balzac ise okul evreninden kurtuluşu içki yerine kitaplarla sarhoş olmakta aramış, manastır okulunun katı koşullarına ancak böyle direnmeye çalışmış, sonunda sinirlerinin iflasıyla yıkılıp kalmıştı. Ana-babası onu «çocukluğunun eğitim yuvası»ndan kurtardıklarında iş işten geçmek üzereydi. Bu yuva aslında ruhsal ve bedensel acıların kaynağıydı. Balzac yıllar sonra bir mektubunda şöyle yazacaktı: «Acılar beni yaşlandırdı. Yirmiiki yaşına kadar nasıl bir yaşam geçirdiğimi tahmın edemezsiniz.»

Honoré Balzac (soyluluk eki «de» otuzüç yaşındayken bulunup eklendi adına) Tours kentinde varlıklı bir ailenin çocuğu olarak doğdu. Ve doğduğu günden başlayarak çok sayıda hizmetliyi barındıran koca evde çocuk için yer bulunamadı. İlk dört yılı «sütanne» yanında geçiren Honoré daha sonra bir ailenin yanına verildi. Asıl yuvasına ancak Pazar günleri götürülüyordu. Anılarında şöyle diyecekti: «Hiç bir zaman annem olmadı. Beni doğuran kadın daha ilk anda benden nefret etmişti. Ve bana bir insanın yaşamında geçirebileceği en feci çocukluk çağını yaşattı.»

Balzac sekiz yaşındayken Loire nehri kıyısında Vendome'daki «Oratorian» Okuluna verildi. Yazar «Louis Lambert» adlı romanında bu okulda

geçirdiği yılları edebî bir uslûpla fakat gerçeğe uygun olarak çizmiştir. Okuldaki sınıf ve odaları dolduran kötü kokuyu belirler öncelikle ve temiz kır havasına alışkın Lambert'in (Balzac'ın kendisidir) bu duruma nasıl alışamadığını anlatır:

«Havayı buhar benzeri kapsayan «tabahhurat» sınıfta kahvaltı artıkları ve diğer kaynaklardan üreyen kötü kokuyla karışır, burnuma dolardı. Bu dirençilmez kokunun baş nedeni sınıflarda çocukların küçük çekmecelerinde mutfak ve depodan aşırdıkları yiyecekleri saklamalarıydı. Ayrıca yatakhanelerde taştan yapılmış içi su dolu yalaklar bulunur, her sabah hepimiz sıraya dizilir öğretmen gözetiminde elimizi yüzümüzü yıkardık. Sonra bir masaya oturur, bakıcı kadınların saçlarımızı taramasını, pudralamasını beklerdik. Yatakhaneler biz kalkmadan kısa bir süre havalandırılır, daima pis bırakılırdı. Yalaklardan, dolap ve çekmecelerden yayılan koku seksen vücudun ağıl benzeri hacimdeki yaşantısından doğan kokuyla karışırdı...»

Ceza yöntemleri de başka sorundu. «Fiziksel acıların en kötüsü öğretmenlerin ara-sıra ellerimize tüm güçleriyle indirdikleri iki parmak kalınlığındaki kısa deri kamçılardı. Bu klasik yöntemde suçlu sınıfın ortasına getirilir, kürsünün yanına diz çöktürülür, diğer arkadaşlarının meraklı ve müstehzi bakışları altında cezalandırılırdı. Duygulu çocuklar için olayın hazırlığı ve uygulanması iki katlı işkenceydi. Bunlar cezadan önce ve sonra ağlarlar, bazıları ise tüm acıları kabullenen bir bırakışla karşılarlardı. Ama en yürekliler bile cezadan önce yüzlerinde beliren gerilişi saklayamazlardı.»

Balzac da sık sık cezalandırıldı. Papaz öğretmenler onu tembel, uyuşuk, dalgacı ve Latince için

yeteneksiz bir öğrenci olarak bellemişlerdi. Sınıfta hayallere daldığında bazı kez «Kendine gel!» ihtarıyla silkinir, o anda bakışlarında beliren korkunç kin öğretmenin dikkatinden kaçmaz, şu sözler kulağına şamar gibi çarpardı: «Bana bir daha böyle bakarsan falaka cezasını da göze almalısın...»

Balzac'ın matematikle arası hiç iyi olmadığından ötürü ayrıca özel ders alması gerekmişti. Öğretmeni manastırın kitaplık görevlisiydi ve çocuğa ilgilendiği kitapları alabileceğini söylemiş, bu onun için gerçek bir kurtuluş olmuştu. «Kitaplığın kitapları olmasaydı bu öğretim sistemi varlığımı tam bir hamlığa götürecekti.»

Manastır okulunun işkence benzeri yaşamından uzaklaşabilmek için ayırım gözetmeden her tür kitabı, bu arada dinsel eserleri, tarih, felsefe ve doğa bilgisi incelemelerini okuyor, daha sonra veriminde kullanacağı şaşırtıcı bilgi stokunu hazırlıyordu. Ve okuduğu anlarda kendinden geçiyor, fiziksel yaşamının bilincini yitiriyordu...

Beri yanda ders durumu giderek kötüleşiyor, küçük öğrenci giderek daha sık cezalandırılıyordu. Balzac ondört yaşındaki sinirsel ve ruhsal çöküşten sonra bir süre evde kaldı, başka bir yatılı okula verildiyse de durum değişmedi:

«Aile yuvasındaki durum yatılı okuldakinin bir başka biçimiydi. Ana-babam beslenmemi, giyinmemi, biraz Latince, biraz da Yunancayı sökmemi yeterli görüyorlardı. Yatılı okulda binlerce öğrenci tanıdım, böylesine umursamazlık örneğine rastlamadım.»

Balzac yeni okulda kendini terkedilmiş hissediyor, Latinceyle arası bir türlü düzelmiyordu. Sınıfın otuzbeş öğrencisi arasında «Latince»de otuzü-

çüncüydü ve annesi şöyle yazıyordu ona: «Bana verdiğin acıyı anlatmıya yeterli sözcük bulamıyorum. Benim gibi çocuklarına her fedakârlığı yapan ve onlardan kendisini mutlu etmelerini bekleyen bir anayı düş kırıklığına uğrattın...»

Daha sonra eşi olacak Bn. von Hanska'ya kırküç yaşındayken yazdığı bir mektupta annesi konusunda şöyle der: «Annemin nasıl bir kadın olduğunu bir bilseydiniz; canavarlıkla yoğrulmuş bir canavar. Onun deli olduğunu sanıp doktora muayene ettirdik, adam bize şöyle dedi: Hayır, hayır... Deli falan değil, sadece kötü mü kötü ruhlu...»

Balzac önünde sonunda lise bitirme sınavlarını verip onyedi yaşındayken Paris Üniversitesi Hukuk Fakültesine girdi. Fakat yuvanın baskısından kurtulamamıştı. Onun öğrenimi boyunca para kazanmasını da öngören babası bir avukatın yanına verdi yazıcı olarak. Üç yıl sonra okulu bırakıverdi birden; ne avukat, ne noter, ne yargıç, ne de memuriyetti amacı, sadece yazar olcaktı... Ve yazarlığa başlamıştı artık...

ANDRE GIDE (1869-1951)

Okula karşı nefret, umutsuzluk uyandıran en azından huzursuzluk aşılayan nedenler yalnızca öğretmenler veya kurallar değildir... Örneğin bir hukuk profesörünün oğlu olarak Paris'te doğan André Gide'de neden doğrudan doğruya sınıf arkadaşlarıdır. Gide'in sağlıksız bir çocuk olması anababasının ona daima hoşgörüyle davranmasına yol açmış, bu davranış belirli bir planı olmayan, düzensiz, her eğitime kapalı, beri yanda her zevke açık

bir yaşamın temellerini hazırlamıştır. Bu zevklerden ilkini kendi buluşu «gizli alışkanlık»da denemiş, bunlar büyükleri tarafından farkedilip zararları anlatıldığında derin bir suçluluk kompleksinin doğması kaçınılmaz olmuştu. Hele aynı alışkanlık nedeniyle okuldan çıkarıldıktan bir yıl sonra babasının ölümünden ötürü suçu kendinde görmüş, «bir cani», bir «lânetli yaratık» olduğuna inanmıştı.

Babasının ölümünden sonra ana Montpellier'de yerleşti ve oğlunu oradaki ortaokula verdi. Bu okulda öğrencilerin Katolik ve Protestan olarak iki kampa ayrılıp sürekli didişmeleri Gide'i üzüyor, huzursuzlaştırıyor, tarafsız kalmaya çalışıyordu. Bir gün sınıfta gerçekten ustalıkla şiir okuyuşu edebiyatı ciddiye almayan diğer öğrencileri kızdırmış, hele bir de iyi not alışı üzerine onu «ana kuzusu» gibi görmeye başlamışlardı. Olayı şöyle anlatacaktır çok sonraları: «O aptalca şiir okuma başarısı sınıf arkadaşlarımın bana düşmanlığına yol açtı. Aradan birkaçının gözünde büyümüştüm ama çoğu suçsuzluğumun bilinmesine karşın her gün biraz daha pervasızlaşıyordu. Bu arada sürekli hakaret ediyor, dövüyor, türlü işkence uyguluyorlardı. Eve çok kötü dönüyordum; sabit bakışlar, kanayan burun, birbirine vuran dişler, parçalanmış ve çamura bulanmış giysilerle... Öyle durumlarda annemin nasıl dehşete düştüğünü anımsıyorum...»

Sonuçta hastalandı ve «cehennem»den kurtulduğunu sandı Gide, ama hastalık uzun sürmemişti, tekrar «cehennem»e dönecekti. Korku büyüdükçe büyüdü ve sonuçta bayılma numarası yapmaya karar verdi: «Üç hafta süren hastalık sonunda yataktan kalktığım sabah hafif bir başdönmesi dışında

sağlığıma tümüyle kavuştumu anladım. Sonra kendi kendime bu başdönmesi daha da güçlenirse ne olur, diye sordum. Evet, başımda bir boşluk hissedecek, kafam sarkacak, dizlerim bükülecekti herhalde. O zaman neden aynını uygulayamıyacak mışım diye düşündüm. Gergin sinirlerimi rahatlatıp bana sükûnet ve huzur verecek olanağın düşü sarmıştı varlığımı. Arkama göz atıp yuvarlandığımda bir tarafımı acıtacak, canımı yakabilecek neden var mı diye araştırdım...»

Uygulama planladığı gibi sonuçlandı; hizmetçi kız onu yerde bayılmış buldu. Birkaç gün için okuldan kurtulmuştu gene. Ama sınıf arkadaşlarından korkusu baskısını arttırdığında derhal hasta numarası yapıyordu: «Şaşırtıcı bir başarıyla sonuçlanan ilk deneme cesaretlendirmişti beni. Değişik buluşlarla repertuarımı genişletiyor, yeni hastalıklar buluyordum.»

Fakat dürüst olmayan davranışlar nedeniyle zaman zaman üzüntüye düşüyor, hele bu oyunlar sırasında annesinin üzüntülü bakışlarını unutmuyor, ancak okul korkusu bu türlü moral düşünler yanında ağırlığını koruyordu. Gide esrarlı hastalıklar nedeniyle okul yerine tedavi rejimine sokuldu, öğrenimini daha sonraları özel öğretmenlerle sürdürdü.

Yazar okula yedi yıl sonra tekrar başladı Paris'te. Bir zamanlar «kötü alışkanlıkları» nedeniyle kaydının silindiği «Ecole Alsacienne»e verilmişti. Önceleri alışmak için büyük güçlük çekti, çekingenliği nedeniyle çevreye bir türlü uyamadı, sonuçta edebiyata meraklı iki arkadaşla moralini yükseltebildi. Daha sonra Dördüncü Henri Lisesinde bi-

tirme sınavını verdi, iki yıl sonra da ilk eseri yayınlandı.

FRANZ GRILLPARZER (1791-1872)

Avusturyalı ozan Grillparzer okul ve eğitimden her ne kadar nefret etmemişse de daima küçümsemiş, önemsememiştir. Viyana'da doğan ozanın çocukluğu önceleri pek rahat geçmiş, kardeşiyle beraber özel olarak tutulan bir öğretmenden yararlanmış, ancak derslerini öğreneceği yerde ona buna muziplikler hazırlayıp uygulamıştır. Yaşam öyküsünde şu olayı anlatır:

«Öğretmenin zayıf yönlerini kolayca bulup ona akla sığmaz muziplikler yapmaya başladık. Örneğin sabahları yataktan hiç çıkmak istemezdi. Bir sabah erkenden odasına damlayıp dışarda evimizi kiralamak isteyen bir kadının beklemekte olduğunu, her yeri gezmek istediğini haberledim. Zavallı gömleğiyle yataktan fırlayıp iki evi ayıran kapıyı örtmek için konmuş perdenin ardına saklandı. Ben bu arada annemin giysilerini giymiş olan kardeşimi odaya sokarak ortaya oturttum ve ana-babamın kısa süre sonra geleceğini söyleyerek beklemesini rica ettim. Kardeşim bir koltukta arkası dönük olarak iki saat kadar oturdu, bütün bu süre boyunca zavallı adam sırtında bir gömlek olduğu halde çıplak ayaklarıyla soğuktan ve korkudan titredi durdu.»

Grillparzer liseye gitmek zorunda kalınca sınavdan geçmesi gerekti. Şöyle yazar bu konuda da: «En tehlikeli dersin öğretmeni bitki meraklısıymış. Babamın altı-yedi saksı zakkumunu kurban et-

mekten başka çıkar yol kalmamıştı. Sınav mutlu sonuç verdi, hem de Latinceden bir sınıf da atlıyarak.»

Bu yoldan bir sınavın esasında kazanılmış sayılmayacağını anlamıştı Grillparzer kısa süre sonra: «Okul ödevlerinde dizi dizi yanlışlar yapıyordum, hele aritmetik bir faciaydı. Ve bütün bunlar hevesimi kamçılayacağı yerde sınırlamaktan öte bir etki getirmedi.»

Ne lisede, ne de üniversitede programlı ve sistemli bir çalışma düzenine alışamadı Grillparzer. Kabahati birer karikatür gibi yorumladığı öğretmenlerde buluyordu ozan. Örneğin Latince öğretmenini şöyle görüyordu: «Dağınık sakalı, hep açık kıllı göğsü. Bakımsız giysileriyle koca yapılı bir adam. Bilgisini paylaşmakta son derece hasis; Horas'ın bir şiirini açıklamak için en az sekiz gün uğraşması gerekir. Bu arada bilardo oyununa, biraya, tütün içimine ve genellikle gençliğe bol bol küfür eder. Cicero'nun doğum gününde siyah giyinir ve okula elinde bir çiçek buketiyle gelir.»

Okuldaki öğretmenler, üniversitedeki profesörler hep bu türden insanlardı onun için. Örneğin felsefe profesörü sırsıklam cahildi: «Çok iyi anımsarım ders arasında bağırmaya başlardı: «Kant, sevgili Kant, koş gel, şu varsayım için gerekli kanıtı ver!» Matematik profesörü ise yazdığı yedi ciltlik kitaptan başka konu bilmezdi. Felsefe filolojisi profesörü her yönden korkunç kuru bir adamdı. Yalnız bunları değil tüm profesörleri, bilim temsilcilerini aynı düzeyde budala ve ahmaklar olarak kabullenmişti Grillparzer. Ama şöyle demeyi de unutmadı yaşam öyküsünde: «Evet, onların bilimsel yetersizlikleri konusundaki tahminlerimi ne ya-

zık ki gene onların verdiği bilgilerin ölçüsüne dayandırıp yapabildim...»

GOTTFRIED KELLER (1819-1890)

Okula gitmek zorunda bırakılıp da hoşlanılmadığı için nefret edilmesi doğaldır ama Gottfried Keller'de tam tersi görülür; onun nefret nedeni okuldan atılması, tüm öğrenim ve eğitim olanağına set çekilmesidir. Bu haksız davranış Keller'e ölüm cezası kadar ağır gelmiş, etkisinden ölünceye dek kurtulamamıştır. Yirmi yaşlarındayken devletin Heidelberg Üniversitesinde bir öğrenim dönemi için tanıdığı burs bile değişiklik yapmamıştır bu inancında.

Zürich'de doğan Gottfried Keller mutlu bir çocukluk çağı geçirmemiştir. Babası yazar beş yaşındayken ölmüş, anası kısa süre sonra tekrar evlenmiştir. Yaşam öyküsünü yazan Bernard Breitenbruch'a bakılırsa onbeş yaşına dek öz babasının yokluğu kadar üvey babanın varlığına direnmek de çok güç olmuş, Keller babasının erken ölümünü hep zahmetli gençlik yaşamının ana nedenlerinden biri olarak kabul etmişti.

Diğer bir neden de okuldan çıkarılmasıydı. Yeni açılan Kanton Endüstri Okuluydu bu kurum. Onbeş yaşındaydı Keller o çağda ve memnundu durumundan. «Grünen Heinrich» adlı kendi yaşam öyküsünde şöyle anlatır o günleri: «Yalnız yetenekle değil zevkle de çalışma yolunda biz yeni yetişenlere tanınan olanakları kullanıyor, bilgileri birbirine bağlıyor, amacı buluyor, öğrenmek için türlü zahmete severek katlanıyordum.»

Karneleri Keller'in o yıllarda gerçekten iyi bir öğrenci olduğunu gösterir. Notları «iyi» veya «çok iyi»dir. Ancak bu durum uzun sürmemiş, bütün bunlara son verecek olay gelip çatmıştır. Üçüncü sınıf öğrencileri tutucu politika yanlısı bir öğretmene karşı gösteri düzenlemişler, adamın evine gidip okul defterlerine el koymaya kalkmışlar, yolda kendilerinden bir sınıf daha küçük olan Keller'e rastladıklarında onu da aralarına almak istemişlerdir. Keller bu dileği kabul etmiş, işin daha düzenli yürümesi için bazı önlemler önermiştir. Bu davranış onun daha sonra bütün bu davranışın elebaşısı olarak suçlanmasına yol açmış, felaketini hazırlamıştır. Yıllar sonra şunları yazacaktır: «Devlet idam cezasının uygulanmasında gözettiği bazı yasal incelikleri bu gibi durumlarda da göz önünde tutmalıdır. Benim uğradığım haksızlık bir gencin iç gelişimini, ruhsal yaşamını sona erdirmekten başka bir amaca hizmet etmez.»

Verilen ceza Gottfried Keller'i moral yönden çökerttiği kadar parasal yönden de güç durumda bırakmış, yazar bir litografın yanına girerek çalışmaya başlamış, güvenceli bir yaşama ulaşıncaya dek çok sıkıntı çekmiştir. Zürich kantonu başsekreterliğine seçildiğinde kırkını çoktan aşmıştı.

HERMANN HESSE (1877-1962)

Keller gibi Hesse de hevesle öğrenen çalışkan bir öğrenciydi, o da onbeş yaşında derin bir bunalımla sarsılıp inisyativini yitirdi, öğrenimi bıraktı. Maulbronn Manastır Okulundan öğretmenlerini ve ana-babasını şaşırtan kaçışı hiddet ve kinle yoğru-

lan, intihar tasarıları hazırlayan bunalımların başlangıcı olacaktır.

Hermann Hesse Württemberg eyaletindeki Calw adlı küçük kasabada yerleşip bir yayınevinde çalışan eski bir Hindistan misyonerinin çocuğu olarak doğmuş, ilkokul öğreniminde olağanüstü bir özellik sezmemişti: «İlkokula sekiz yaşında gittim, yıllar sonra orada çok sevdiğim, yaşamım boyu minnettar kaldığım öğretmeni buldum.» O bu öğretmene Maulbronn Manastır Lisesindeki dinbilim bölümüne girmek için gerekli sınava hazırlık amacıyla gönderildiği Göppingen Latin Okulunda rastlamış, adam çocuk için «bir önder, bir ülkü, bir yargıç, tapılan bir yarı-tanrı» oluvermiştir. Hesse onu: «Onüç yaşındaki bir çocuğa okulu zevkli gösterme bilincine sahip.» diye tanımlayacaktır.

Hermann Hesse çok korktuğu sınavı 1891 yılı sonbaharında vererek Maulbronn'daki okula girmiştir. Başlangıçta sevmiştir oradaki yaşamı. «Homer büyük hatta görkemli. Ozan Ovid'i Almancaya çevirmek zevk veriyor bana.» Ana-babasına 1892 yılının 24 Şubat günü yazdığı mektupta şu satırlara rastlanır: «Mutlu, tatmin edilmiş, memnun bir gencim. Derslerde ruhuma uygun bir hava buluyorum. Öğretmen ve öğrenciler arasındaki nazik ilişkiyi öğrencilerin kendi aralarında da gözlemek olanak dışı değil. Tümü de doğa ve toplumdaki şeylerle sağlam ve güzel ilişkiler kurabiliyor, hem de hiç bir baskı duymadan. Gerçekten başka türlü bir manastır bu! Süslü koridorlarında dil, din ve sanat konularında görüşüp tartışmak büyük bir keyif...»

Bu mektuptan tam üç hafta sonra ana-baba Maulbronn'dan şu telgrafı aldılar: «Hermann saat ikiden bu yana kayıp. Bizi aydınlatın lütfen.» An-

cak ana-babanın bilgisi öğretmenlerden de azdı. Hesse öğle yemeğinden sonra görünürde hiç bir neden olmadan paltosuz ve parasız kaçıp gitmişti. Çevredeki ormanlar öğrenciler tarafından boş yere arandı, jandarma ve köy muhtarları haberlendi ve aileye şu telgraf çekildi: «Her şey denendi, sonuç alınamadı.»

Çocuk ertesi gün döndü. Bir avcı bulup getirmişti onu. Yirmiüç saat ayrı kalmıştı okuldan. Babasına şu satırları yazdı: «Akşamın sekizinden sabahın dört buçuğuna dek kırlarda ve eksi yedi ısıda dolaştım. Bana keman dersi almam için lütfen baskı yapmayın, aksi durumda okulun güzel yönlerini göremiyeceğim artık... Beni eskisi gibi sevin.»

İşlediği suçun okul yönetmeliğine göre cezası sekiz saat gözaltına alınmaktı. Bulunduğu ceza odasından şunları yazıyordu ana-babasına: «Yalnız ekmek ve suyla cezamı çekiyorum. Ruhça ve bedence çok yorgun ve bitkin olmakla birlikte kendimi yakında toplayacağıma inanıyorum.» Ancak bundan sonraki mektup iyileştiği yolunda bir belirti taşımıyordu: «Öyle yorgun, halsiz ve isteksizim ki... Hasta değilim, alışmadığım bir bitkinlik sardı her yanımı... Kafamın içi yanarken ayaklarım donmuş gibi...»

Okulda yalnız kalmıştı. Ana-baba onbeş yaşındaki oğullarını eve almak zorunluğunu duydular. Ama bu da yarar sağlamadı, anlaşmazlıklar ve sinirsel bunalımlar birbirini izledi. «Benimle ilişki kurmak isteyenlerle dört yıl boyunca her şey kötü sonuçlandı. Okullar kapıdan sokmadı, ben bir şey öğrenemedim. Benden yararlı bir insan yapma yolundaki çabalar, başarısızlıklar, utanç verici reza-

letler, kaçışlar ve kovmalarla sonuçlandı.»

Cannstatt Gimnasium'undan sınıfta kaldığından ötürü ayrıldı, bir kitapçı yanında üç gün çalışabildi, tamircilik denemesi yarım kaldı, sonra kitapçıya döndü yeniden. Onsekiz yaşındaydı, durumu konusunda şöyle yazıyordu ana-babasına: «Şimdi sanırım tekrar huzur ve neşemi buldum, ruhsal sağlığımı kazandım. Şiddet, nefret ve intihar düşünüyle dolu kötü yıllar geçmişte kaldı. Yalnız ozan benliğim ve kişiliğimin eğitimine, oluşmasına yardımcılık ederek... çılgın fırtınalı çağı mutluluğa ererek atlatmış bulunuyorum.» O andan başlayarak yazmak, yaşam ve düşün evreninin baş uğraşısıydı artık...

THOMAS MANN (1875-1955)

Okulda büyük düş kırıklığına uğrayanlardan biri de Thomas Mann olmuştur. Lübeck'de tüccar ve senatör Johann Heinrich Mann'ın ikinci oğlu olarak doğan yazar geçmişi 16. yüzyıla uzanan «Katharineum» adlı ilkokula verilmişti. Tuğlalardan yapılı iç karartan yapı kışlaya benziyordu, içindeki uygulamaların da kışladan pek farkı yoktu. Thomas Mann şöyle anımsamıştı o günleri daha sonra: «Sevimsiz beden eğitimi salonlarında geçmişi jimnastiğin babası Jahn'ın buluşlarına ve Napoleon'a karşı savunma talimlerine kadar uzanan çalışmalar yapardık. Gerçi kollarımızı sıvardık ama, belki inanılması güç gelecek, gömleklerimizin yakası ve göğsü kolalıydı. İşte bu giysi içinde kırmızı sakallı, her saat içkili beden eğitimi öğretmeninin kulak tırmalayan sesiyle verdiği komutları uygulardık.»

Thomas Mann çoğu kez yazılıp söylendiği kadar kötü öğrenci değildi, bir kez kalmıştı sınıfta. En çok anlaştığı kişi «Almanca» öğretmeniydi. Aynı zamanda «sınıf öğretmeni» de olan bu adam onu Schiller'e yaklaştırmış, şiirlerini, «Don Carlos» adlı yapıtıyla simgeleştirdiği özgürlük idealini tanıtmıştı.

Thomas Mann'ın babası öldüğünde aile firması da kapanmış, yazar abisi Heinrich gibi yeteneğine güvenerek sanat alanına yönelmişti. Zaten babası vasiyetinde böyle olmasını öğütlüyordu. Ev satılıp annesi yaşamlarını artık pek kolay sayılmayan koşullarla yürütürken lisenin birinci sınıfına gidiyordu Thomas: «Tembel, dikkafalı, herşeyi acı bir istihza ile yorumlayan bir öğrenciydim... Bu durum bir yıllık askerlik hizmeti için verdikler belge elime tutuşturuluncaya dek sürdü.»

Daha öğrenciliği yıllarında «Bahar Fırtınası» adlı aylık sanat, edebiyat ve felsefe dergisinin yayıncıları arasına katılmıştı Thomas Mann. Münih'e geldikten sonra bir yangın sigortası şirketinin prodüktörü oldu. Bir ara tekrar öğrenim yapmayı düşündü, sonra cayıp Roma'ya yöneldi ve ona bir gecede ün ve servet sağlayacak olan aile öyküsü «Buddenbrooks» adlı romanına başladı.

HEINRICH MANN (1871-1950)

Thomas Mann yalnız değildi Münih'e göçerken. Tüm aile, bu arada kendisinden dört yaş büyük kardeşi de beraberdi ve Heinrich de pek okulsever değildi. Daha sonra anlattığına göre kendini «...ev görevleriyle bunalmış, her gün bir başka felâkete

uğramış, kurtuluşu ruhsal güçte ararmış» gibi görüyordu. Öğrenimi lise son sınıfına dek sürebildi. «Die Blaue Engel - Mavi Melek» adlı çok ünlü romanındaki zavallı öğretmen Prof. Unrat onun okul çağlarından esinliydi ve o çağlarda çok kolay rastlanan bir tipi belirliyordu.

BERTOLT BRECHT (1898-1956)

Augsburg'da doğan Bertolt Brecht de Mann kardeşler gibi tüm okul sistemini daima istihza ve umursamazlıkla karşılamıştı. Hiç bir olumlu izlenimi olmamıştı bu konuda. Yirmidört yaşındayken arkadaşı ve desteği Herbert İhering'e yazdığı bir mektupta okuldan şöyle söz eder: «İlkokulda dört yıl patladım sıkıntıdan. Augsburg Lisesinde geçirdiğim dokuz yıl boyunca ise öğretmenlerimin hoşuna gidecek bir çaba gösterdiğimi sanmıyorum. Onlar da benim edebiyata ve bağımsızlığa olan eğilimimi köstekleme yolunda ellerinden geleni esirgemediler.

Brecht eleştiriyi seven, kentsoyluluktan nefret eden, özgür düşünceye saygılı yiğit bir öğrenciydi. İkinci Dünya Savaşı sırasında onyedi yaşındayken yazdığı «Dulce et decorum es pro patria mori - Yurt için ölüm tatlı bir onur vericidir» özdeyişi üzerine incelemesi bu gerçeğin kanıtıdır.

«Bu söz amaçlı bir propagandanın belirtisidir. Yaşamının baharında bir genç için ister yatağında, ister savaş alanında olsun ölüm acı bir olaydır. Ölümü karanlığa ve sonsuzluğa hafif bir atlayış gibi gören, son saatinin uzak olduğunu sanan budalalar ancak böyle gösterişli sözler edebilirler. Hele az-

rail atlamaya görsün üzerlerine, bu sözün sahibi olan İmparator Philippi'nin maskarası gibi kalkanlarını sırtlayıp kaçacak delik ararlar.»

Ve bu yazı nedeniyle olan oldu, Brecht okuldan kaçmak zorunda kaldı. Yalnız tek bir öğretmen tuttu Brecht'i, yazının, doğuştan dengesiz bir öğrenci beynindeki şaşkınlık ürünü olduğunu savundu, başarı sağladı da.

Bu beyin şaşkınlığı yararlı bir sonuç sağladı ve Brecht'in sınıfta kalmasını önledi. Ders yılı bitiminde bir öğretmeni sınav kâğıdındaki yanlışlara göre kırık not vermişti ona. «Önemli olan canını kurtarmaktır.» inancını savunan Brecht yılmadı, cüretli bir atılış yaptı; sınav kâğıdında doğru olan bazı yerleri de aynı renkli kalemle silerek öğretmene götürdü ve doğruların neden silindiğini sordu. Adamcağız hık etti, mık etti, sonunda bir yanlışlık(!) yapmış olabileceğini kabullenerek öğrencisine en iyi notu verdi. Brecht sınıfı geçti, ertesi yıl liseyi bitirdi, tıp öğrenimine başladı ama bildiğimiz gibi tamamlıyamadı.

KARL JASPERS (1883-1969)

Brecht'in öğrenciyken yaşam prensibi olarak benimsediği «Önemli olan canını kurtarmaktır.» inancına yakın bir prensibi de düşünür Karl Jaspers uyguluyordu: «Direnmezsen yürütemezsin.» Bu nedenle de lise öğrencisiyken diğerleri arasında görülmemiş bir direnişin kahramanı olmuştu Jaspers. Üstelik, Kuzey Denizi kıyısında Oldenburg kentindeki bir banka müdürünün oğlu olarak doğan Karl Jaspers sağlıklı bir çocuk değildi. «Kader

ve İstek» adlı yaşam öyküsünde şöyle der: «Sağlıklı değildim. Fakat aile büyüklerim yaşamımın kuşku yarattığı en çetin anlarda bile beni yaşatma cesaret ve umudunu yitirmediler. Bana her an yaşamın güzelliğini duyurarak onlar için yük değil, kıvanç kaynağı olduğuma inandırdılar.»

Böylesine bir gözetimle büyüyüp de okula gitme çağı geldiğinde diğer öğrenciler tarafından dövülmekten doğan cehennemi bir korku sardı tüm varlığını Karl'ın. Bu nedenle okula hep bakıcılarla gitti geldi ve neden olarak «başıboş köpekler ve polislerden korunması gereğini» gösterdi.

Oldenburg Gimasium'unun ortaokul sınıflarına dokuz yaşında gitmeye başlayan Jaspers, çok iyi bir öğrenciydi. Hatta ilk yıl sınıfın otuz öğrencisi arasında altıncı, ikinci yıl yirmi öğrenci arasında üçüncü oldu. Yazılı sınavlarda aldığı sonuçlar öylesine başarılıydı ki sözlüye gerek duyulmuyordu onun için.

Bütün bunlara karşın tüm okul çağı boyunca kendini hiç de güven altında görmedi, daima sınıfta kalma korkusuyla başladı her yeni ders yılına. Matematikte zahmet çekmiyor, Almanca derslerinde zorluklar birbirini izliyordu. Nedeni çalışma eksikliği değil, daha çocukluktan başlayan ve üzen özgürlük yokluğuydu. «Büyükler tarafından her an ilgi gören, değerlendirilen fakat gerçekleri bilmeyen, yönünü kestiremiyen, hep güçsüz kalan bir çocuk olmak istemiyordum.»

Yıllar geçip yaşlandıkça okuldan, okulun bıraktığı «imparator ve büyük dukalara körü körüne itaat»la «bilimsel alanda kendini çok önemli görme» inançları karışımı izlenimden nefrete koyuldu Jaspers. Özellikle bu inancın temsilcisi olan ve

Jaspers'de giderilmesi olanaksız bir «muhalefet ruhu» sezen müdüre karşı büyüktü bu nefret. Lisenin son yıllarında aralarındaki gerilim artarak düşmanlığa dönüşmüş, müdür onu okuldan atmakla tehdide koyulmuştu. «Ben huzuru bozan, bencil, hep toplumdışı bir yaratıktım onlarca.»

Yaşam boyu «gerçek» kavramı üzerinde düşünen Jaspers öğretim sistemini bir sahtecilik olarak yorumlamış, bu nedenle de sevmemişti ve bu inancını okulun bittiği gün diploma töreninde okumak üzere Latince bir ayrılık konuşması yapmasını isteyen müdüre şu sözlerle açıklamış, isteği kabul etmemişti: «Latinceyi konuşacak kadar öğrenmemişken ortaya çıkıp yapay bir nutuk atmak dinleyenleri aldatmak olmaz mı?»

Jaspers'in okula karşı kini sistemin sahteliğinden, Gottfried Keller'de ise okuldan çıkarılmasıyla sonuçlanan haksız bir yargı ve davranıştan doğmuştu. İkisi bu bölümün iki olağandışı örneğini oluşturur. Diğerlerinde aynı kinin yuvadan uzaklaştırılmış olma inancına dayandığı görülür. Churchill, Balzac, Baudelaire, Rilke, Hesse ve kısmen de olsa Kafka örnekleri gibi. Mann kardeşler ve Shaw kurtuluşu kabalık ve istihzada, Grillparzer ölçüsüz, sınırsız «küçük görme» tutkusunda, Brecht kurnazlık ve «önemli olan canını kurtarmaktır» inancında, alabildiğine ince ve hassas Gide sahte hastalıklarda bulmayı denemişlerdir.

Hastalığı son çıkar yol olarak kabul ediş küçük Churchill'de, Balzac, Rilke ve daha yumuşatılmış olarak Hermann Hesse'de görülüyor. Hesse'nin manastırdan kaçış nedenini kestiremeyiz kolayca. Fakat daha sonraları mektuplarından da an-

laşıldığına göre kendisini çevre basıncına direnişii bulmamış, yalnızlığa düşüvermişti.

Dikkat ettiğimizde bu bölüm boyunca çocukluk ve gençliklerini aldığımız «bağdaşmazlar» ve «bireyci»lerin tümünü dahi olarak kabul edebiliriz. Okuldaki uyuşmazlıklara türlü baskılar sonucu düştüklerini, basınçlara boş yere direnişin de bu uyuşmazlığın başka biçimde belirişi olduğunu, Kafka'nın «insanın sahip olduğu moral varlıkları silip götüren» diye tanımladığı okula tümüyle karşıt denemelerin bütün bu nedenlerle sürüp gittiğini anlarız. Bu sorunun belirli bir çağa bağlanamadığı, fakat günümüz öğrencilerinin anlayışlı ve yumuşak yönetimler sayesinde anlaşmazlığa daha az düştükleri bir gerçektir.

Uyuşuma karşı en ufak direniş göstermemek, belirli bazı anlaşmazlıkları göze alarak okula gitmek ve sıradan bir insan olmaktan kurtulup, çok daha iyi bir çizgiye ulaşmak. Bundan sonraki bölümde dünya tarihinin bu yolu seçmiş bazı büyüklerini bulacaksınız.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OKULDA İYİ OLAN OLAĞANÜSTÜ YÖNÜ BULUNMAYANLAR

Tarihe geçmiş dehalardan pek çoğu okul yıllarını özelliği olmayan birer öğrenci gibi sürdürmüşler, ne «iyi», ne de «kötü» sayılmışlardır. Örneğin Bismarck, Darwin, Gandhi, Adenauer gibi...

OTTO VON BISMARCK (1815-1898)

Elbe kıyısındaki Schönhausen kentinde doğan «İkinci Alman Devleti»nin kurucusu Otto von Bismarck genellikle okuldan memnun bir öğrenciydi. Altı yaşından oniki yaşına dek kaldığı «Plamann Eğitim Kurumu»nda yakındığı tek konu eski Isparta eğitim düzenine benzettiği jimnastik dersleri olmuştu. «Jahn yöntemleriyle jimnastik bana çok yapay ve «calî» bir uğraş gibi gelirdi.» diyecekti yıllar sonra. Okulda ilk yıllar derin bir yurt özlemiyle geçmişti. Kent yöresinde çift süren köylüleri gördükçe babaevi ve çiftliği anımsayıp ağlamıştı dakikalarca.

Bismarck «Plamann Eğitim Kurumu»nu bitirdiğinde Friedrich-Wilhelm Gimnasiumuna, oradan da «Gri Manastır» Gimnasiumuna verildi. Onyedi yaşında öğrenimini Göttingen'de sürdürmek üzere Berlin'den ayrılırken içkiye düşkün, ilginç düşünlere sahip bir gençti, o çağdaki Prusya gimnasium öğretim yönteminin tipik ve doğal bir ürünüydü. «Düşünler ve Anılar»ında şu satırlara rastlanır o günler için: «Okulu tam cumhuriyetçi değilse bile cumhuriyetçi kuralların çoğunu benimsemiş, cumhuriyetin en iyi devlet biçimi olduğuna inanmış olarak bitirdim. İnsanların bir hükümdar üzerindeki acı eleştirilerini dinlerken bir yandan milyonların seçim hakkı konusunda kafa yoruyordum.»

İlkokuldan «ulusal Alman inançları» ile ayrılmıştı. «Ancak teorik incelemelerim Prusya monarşisine olan duygusal bağlılığımı silmek için yetersizdi. Tarihsel eğilimim otoriteden yanaydı. Bu nedenle de Harmodius ve Aristogaton o çağlardaki çocuksu adalet inancıma göre Brutus gibi birer cani, Wilhelm Tell bir isyancı ve katildi.» Sonuçta şöyle diyecekti: «Prusya tarzı öğrenimim devlet düzenine yönelmiş düzensiz bir karşıtlığın nedeni olarak yorumlanabilirdi.»

Bismarck'in Prusya okul sistemi konusundaki eleştirileri yüzeydeki izlenimlerle oluşmuş, ölçülü kalmıştır.

CHARLES DARWIN (1809-1882)

Babasıyla olumsuz ilişkiler çocukluk çağını etkilemişti Darwin'in. Baba tanınmış ve varlıklı bir kişiydi, ona göre bu özellikler oğluna baskı yapması

yolunda bir nedendi. Gerçekten de yapısının iriliği ve meslekteki başarılarıyla etkilemişti oğlunu. Küçük Charles şöyle tanımlayacaktı babasını anılarında: «Görkemli bir varlıktı. 188 santim boyundaydı, bir tartılışında 152 kilo (24 stones) çektiğini hatırlıyorum. Sonraları daha da şişmanlamıştı.» Babanın bir gün şu sözlerle azarlaması çocuğun tüm moralini sarsmıştı: «Fare yakalamak, köpek beslemek ve tüfek atışlarından başka bir uğraşın yok. Hem kendin, hem de ailen için utanç kaynağısın.»

Shrewsbury'de doğan Charles Darwin okula sekiz yaşında gönderildi. Yaşam öyküsünde şu satırlara rastlanır: «Bana o yıllardaki öğrenme yeteneğimin kızkardeşim Catherine'den daha düşük olduğu söylenmişti.» Gene o sıralarda başgösteren iki eğilim ise hiç kuşkusuz doğa bilgini olmasını etkileyecekti: «İlkokulda doğa tarihine ilgi duyuyor, hele kolleksiyonculuğa bayılıyordum. Bitkilerin adlarını ezberliyor, midye kabuğu, mühür, para, maden ve akla gelen, gelmeyen bir sürü şey topluyordum. İnsanları genellikle sistemli çalışan doğa bilginliğine, bir çalgının virtuozluğuna veya cimriliğe götüren koleksiyon merakı bende olağanüstüydü...» Bu merakla yolunu bulmak için uzun bir süre geçecekti...

Darwin, ilkokulda bir yıl kaldıktan sonra yatılı okula verildi, onyedi yaşına dek orada kaldı. Okul Shrewsbury'de eve bir buçuk-iki kilometre uzaktaydı. Bu olanaktan yararlanarak öğle ve akşamları ders aralarından eve koşuyor, sürelerden son dakikaya dek yararlanıyor, aynı zamanda aile ilişkilerini taze tutuyordu: «Okula tam zamanında yetişmek için çoğu kez delice koştuğumu anımsıyorum. Hemen her gün başarırdım bu işi,

bazan yetişemiyeceğim diye kuşkuya düşer, yardım etmesi için Tanrıya dua ederdim. Dakikasında ulaştığımda bunu bir mucize gibi görür, koşmamın rolünü unutarak Tanrı'nın bana bu denli sık yardımcı olmasına şaşardım...»

Yatılı okulda bilimsel derslerin ağırlığı azdı. Edebiyat ve ölü dillerde yeteneksiz Darwin duruma üzülüyor, bir teknik okula gitmediğine pişman oluyordu. Ancak son sınıfta bazı Latince şiirlerden hoşlanmaya başlamış, beri yanda atıcılığa merak sarmıştı: «Kuşlara ateş edip vurma konusundaki aşırı düşkünlüğümü bir başkasının en kutsal konulara göstereceğini sanmıyorum.»

Okulu bitirdiğinde olağandışı zeki bir öğrenci değildi Darwin ve zaten onu Edinburgh'a tıp öğrenimi için gönderen babası da başta olmak üzere kimse ondan olağanüstü bir şey de beklemiyordu. Kendisi de şöyle tanımlayacaktı durumunu: «Her yerde bulunanlar kadar, hatta onlardan da alt düzeyde bir gençtim.»

Tıp öğrenimi sonuç vermemişti. Darwin dersleri direnilemeyecek orantıda sıkıntı verici buluyor, anatomi dersinde cesetlere bakamıyor, ameliyatları seyredemiyordu. Bir ara «din bilgisi»ni denedi, bu öğrenim için gerekli «eski Grekçe»yi unuttuğundan özel derslerle geliştirmeye çalıştı. Fakat din bilgini olmak, doğa araştırıcısı olarak «Beagle» gemisi seferine katılmaya kıyasla «doğal bir ölümle ölmek» di. Genç Darwin'in beş yıl sürecek böyle bir dünya seferine katılışı rastlantı sonucu değildi, seçilerek çağrılmıştı. Ve bu gezi onu doğa bilgini olarak insanın gerçekleşmesi ve gelişimi yolundaki teorisine götürecek çalışmaların ilk ciddi adımıydı.

MAHATMA GANDİ (1869-1948)

Vatanı Hindistan'ın özgürlüğü uğruna savaşmaktan yılmayan Gandi okulda ilgi çekmeyen iyi bir öğrenciydi. Asıl adı Mohandas Karamşand olan Gandi Katyavar yarımadasındaki Porbandar'da doğdu. Çocukluk çağlarından başlayarak tüm öğrenim yılları boyunca mahcubiyet ve sıkılganlıktan kurtulamadı. Önceleri matematik derslerinde büyük sıkıntı çekti. Yaşam öyküsünde: «Yalnız orta yetenekli bir öğrenci olabildim.» der. Beri yanda görevine bağlı ve onurlu bir çocuktu Gandi.

O yıllarda en önemli sorunu gülünç olma korkusuydu. Bu nedenle konuşmaz, bir tümceyi tamamlayamadan takılıp kaldığında bitkin düşerdi. Londra'da hukuk öğrenimi yaptığı yıllarda bile kimse bu içine kapalı, mahcup insanın günün birinde etkili bir konuşmacı, büyük bir politikacı olacağına, «gerçeğin ve erdemin her şeyin temeli» inancını yayıp şiddete karşı çıkacağına, «Mahatma-Nurlu» adıyla tarihe geçeceğine inanamazdı.

KARL MAY (1842-1912)

Saksonya'nın Hohenstein-Ernstthal adlı küçük bir kasabasında yoksul bir dokumacının oğlu olarak doğan Karl May için gerçekler önem kazanamadı hiç bir zaman. Kendi anlatışıyla «yoksulluğun, tasa ve üzüntülerin en sevdiği çocuk»du yaşamının ilk yıllarında. Ana, baba, iki büyükana, dört kızkardeş ve Karl'dan kurulu dokuz canlı aile yeterli yiyecek bulamazdı çoğunlukla. Ayrıca küçük erkek çocuğun önemli bir de sorunu vardı; doğumundan

hemen sonra ağır bir hastalık sonucu kör kalmıştı, dört yıldır görmüyordu. Tedavi için ödenen para aile için ayrı bir yüktü. Ancak yapılan fedakârlıklar boşa gitmeyecek, çocuk beş yaşında tekrar görmeye başlayacaktı. İçinde bulunulan güç koşullara karşın baba oğlunun iyi bir öğrenim yapmasını, öğretmen olmasını istiyordu.

Karl okulda çalışkan bir öğrenciydi. Baba gerekli tüm kitapları sağlıyordu. Çocuk ondört yaşında ortaokulu bitirerek öğretmen okulu sınavına girdi, ancak derslerin sıkıcılığı ve zevksizliği nedeniyle sınıfta kaldı. Kısa süre sonra başgösteren bir olay ona öğretmenlik mesleğinin kapılarını ebediyen kapadı; Karl bir apartman komşusunun saatini çalmakla suçlanıp tutuklanmak istendi. Zanlılar için bastırılan duvar ilânlarında özellikleri şöyle belirtilmişti: «Orta boylu, ince bıyıklı, açık kahve renkli, geniş kenarlı keçe şapka, aynı renkte ceket, yelek ve pantolon, siyah ayakkabı giymiş, kimliği saptanamayan biri...» Okulu bıraktıktan sonra bir tür hileyle çevresini dolandırmaya başladı, başarı sağladı da uzunca süre; dükkânlara girip kendini komiser veya gizli polis deneticisi olarak tanıtıyor, kalp para aramakla görevlendiğini söyledikten sonra madenî paraları isteyip inceliyor, sözde bir kısmının «kalp» olduğunu belirterek makbuz karşılığı el koyuyordu. Bir olayda otuzbeş talerden otuzunun kalp olduğunu savunup elkoyduğu saptandı. Tutuklandığında ise bu yoldan 106 taler, 12 greş ve 3 pfennig sağladığı anlaşıldı. Ayrıca at çalıp bir kasaba sattığı, bir kahveden bilardo topları yürüttüğü çıktı ortaya ve hırsızlık suçuyla dört yıl hapis cezasına mahkûm edildi. Son gününe kadar eksiksiz çektiği bu ceza boyunca kendisine ün ve servet

sağlayan öykülerini yazmaya başladı. Almanya'da milyonlarca basan pek çok dile çevrilen kitapları Karl May'ın en başarılı Alman yazarlarından biri olarak tanınmasına yetmişti.

KONRAD ADENAUER (1876-1967)

Köln kentinde doğan ve daha sonra Federal Almanya'nın ilk başbakanı olarak tarihe geçen Adenauer okul yıllarında iyi bir öğrenciydi. «Köln Apostel Kilisesinde Krallık Katolik Gimnasiumu» kayıtlarına göre bir adliye sekreterinin oğlu olan Konrad çevresindeki yargılar şöyleydi: «Genel gidişi düzene uygun, cezası yok. Tüm derslere bağlı ve çalışkan. Müzik «çok iyi», beden eğitimi «orta».

Yalnız bu kanıları yazan öğretmenler aynı öğrencilerinin aradan 66 yıl geçtikten sonra bir televizyon yayınında seyircilere şu itirafta bulunacağını bilemezlerdi doğal olarak. Seksendört yaşındaki siyaset adamı şöyle demişti o yayında: «Öğrenciliğim çağlarında bizleri kesintisiz çalışmaya zorlayan yöntemleri haklı görmedim hiç bir zaman. Her ders için üç ayrı konu seçerek dağıtır sonra bir kurul oluşturarak sonuçları saptardık. Sevgili seyircilerim, yaptıklarımızın ahlâk sınırları içinde yorumlanabileceğini sanmıyorum. Şu yanlış yapar, bu yanlış yapar, içlerinde benim de bulunduğum bazı öğrenciler ise görevleri tertemiz verirlerdi. Çünkü ben tüm sınıf için öğrenci sınavlarını hazırlamakla görevli kurul üyesiydim. Ve sınavda kayalara oturmadan gemiyi kurtardığıma sevinirdim. Fakat her şeye karşın kolay değildi tüm sınavları atlatmak. Bu kâbuslardan kolay kolay kurtulama-

dım daha sonra... Yıllar yılı uykularımdan tere batmış olarak uyandığımı anımsıyorum...»

Adenauer'in anlattıklarına bakılırsa eskiden öğrenciler günümüzdekinden başka bir inançla değerlendiriliyor, «yararsız yaratıklar» olarak görülüyordu ama beri yanda türlü eğlence ve şakalarla daha mutlu bir yaşam sürdükleri de gerçekti. Tüm güven yoksunluğunun yanısıra yaşlıların belleklerinde, o yılların tatlı anılarından oluşan birikime rastlanabiliyor hâlâ. Öğrenci kavramının değer kazanması onu günümüze dek görülmemiş bir çabanın ağırlığı altına sürmüştür. Üniversite için lise diploması yetersizdir artık, belirli bir not ortalamasıyla olgunluk sınavı vermek zorunludur. Ne var ki eskiye kıyasla değişen yöntemler daha rahatlatıcı ve konforlu öğretim yolu getirmiş, geçmiş çağların korkutucu alışkanlıkları tarihe karışıp gitmişti. Örneğin reformcu Luther'in okul anıları sık sık dövülmesi nedeniyle gerçekten acı olaylarla doluydu.

MARTIN LUTHER (1483-1546)

Eisleben'de doğan Martin Luther bazı tarihçilerin belirttiği gibi yoksul bir madencinin değil, bir maden işletmesine ortak olan, evi ve arazisi bulunan varlıklı br adamın çocuğu idi; babanın amacı oğlunu iyi bir eğitimle yetiştirip hukukçu olmasını sağlamaktı. Martin altı yaşındayken ailenin göç ettiği Mansfeld adlı küçük kentin Latin okuluna gönderildi, ondört yaşında Magdeburg'da bir tarikata bağlı «Ortak Yaşam Kardeşleri Okulu»na verildi. Ancak burada bir yıl kaldıktan sonra bu kez gene ailesiyle Eisenach'a giderek «St. Georgen Okulu»na

yazıldı. Erfurt Üniversitesi giriş sınavını kazanıp hukuk öğrenimine başladığında onsekiz yaşını doldurmamıştı bile. Ancak bu öğrenim iki ay sürmüş, Erfurt yöresinde gezerken yanına düşen yıldırımdan güç kurtulmuş, öğrenimini bırakarak papaz olmak üzere gene Erfurt'da «Augustin Münzevileri» ne ait Kara Manastır'a girmiştir.

Luther'in öğrenim yıllarına ait bilgilerin tümü bu kadar. O kuşkusuz kötü bir öğrenci değildi, çok onurlu bir adam olan babasının gözetiminde derslerine çalışıyor, bu arada babasından ve anasından dayak yediği de oluyordu. Luther'in tüm okul yaşamı öğretim yöntemlerinden nefret edişi nedeniyle mutsuz geçmiştir. «Okullarımız çocuklarımıza işkence edilen birer cehennem, birer cadı kazanıdır. Orada hiç birimiz dayak, zulûm ve korkudan başka şey öğrenmedik.» diyecektir daha sonra.

Kendi başından geçmiş kötü olay ve deneylerin etkisiyle okul ve üniversitelerin tümüyle baştan düzenlenip kurulmasını savunmuştur Luther. Baskı ve aşırı disiplin yerine sevgi ve anlayış getirmeye çalışmıştır. Bu uğurda onu en çok üzen konular giderek kötüleşen okullar için hiç kimsenin sorumluluk almak istemeyişi, parasal olanakların çok yetersiz kalışıydı. 1524 yılında tüm Almanya'nın belediye başkanlarına başvurarak onlardan Hristiyan okullar kurup denetlemelerini isteyişi bu nedenledir. O çağda afaroz edileli üç yıl olmuştu ve eğitim konusuna şu sözlerle yaklaşışı aradan geçen beşyüz yıla yakın bir süreye karşın önemini savunuyordu:

«Alman ülkesinde okulların ne durumda oldukları açık; üniversiteler zayıf, manastırlar verimsiz... Bu gerçeğin ne denli zararlı ve şeytansı durumlar yaratacağını kimse inanmadıktan başka öğüt ver-

miyor, yardım etmiyor da. Burada yalnız Türklerden, savaşlardan ve su yokluğundan korkuluyor, neyin zararlı neyin yararlı olabileceği tartışılıyor fakat şeytanın asıl eylemini kimse görmüyor, korkmuyor, her şey sessizce yürüyor. Türklere karşı savaşa yardım için insanın bir «gulden» vermesi haklı ve hesaplı görülebilir. Ancak gerçek bir Hristiyan insanın yaratımını sağlayacak eğitim için aynı insan yüz gulden vermelidir gerekirse. Bu nedenle sevgili baylar, dostlar, sizden Tanrı ve zavallı gençlik adına bu sorunu dikkate almanızı, pek çoklarının boşverisine uymamanızı diliyorum. Gençlere yardım, onları eğitip yetiştirmek ciddi ve önemli bir iştir. Bizler de böylece onlar sayesinde eğitilip yetiştirilmiş oluruz. Sayın baylar, kentlerimizi barış içinde yaşatmak için gerektiğinde silah, yol, köprü, su bendi gibi şeylere bol para ödüyoruz. Yetenekli bir gençlik için bir o kadarını, hatta daha fazlasını ödemeyi neden düşünmeyelim? Her vatandaş taşınır veya taşınmaz bir serveti günah çıkarma, dua, vakıf, vasiyet, dinsel bayramlar, dilenci papazlar, dinsel topluluklar ve haç uğruna seve seve verirken bundan az bir orantıyı çocukları eğitmek amacıyla okullara bağışlamalıdır. Çok hayırlı bir davranışta bulunduğuna inanarak.»

Luther okulların gereğini vurguladıktan sonra ana-babanın çocuk eğitimini başaramıyacaklarını da savunuyor: «Ana-babaların büyük orantısı çocuk eğitim ve öğrenimini bilmez. Kendi canlarını beslemeye yeterli bilgi dışında onların da eğitilmiş kişler olmadıkları kesindir. Çocukları mutlu kılmak, onları eğitmek özel olarak yetiştirilmiş uzmanların işidir ancak...»

Luther'e bakılırsa pek çok kişi Lalince, Grekçe

ve İbranice derslerini yararsız bulmakta, Tanrı sözü «İncil», Almanca okunamaz mı diye sormaktadır. Reformcu şu yanıtı verir: «Üzüntüyle açıklayayım ki biz Almanlar komşu ülkelerde de denildiği gibi birer yabanî, birer hayvanız ve öyle de kalacağız. Örneğin daima şaşar kalırım; neden yurdumuzda bol bol şarap, hububat, yün, keten, kereste ve taş bulma olanağı varken yabanın ipeğine, şarap ve baharatına bağlanırız? Neden bizlere yarar, onur ve sevap sağlayacak, kutsal sözleri belirleyecek bilimleri ve yabancı dilleri önemsemez, beri yanda neden tümümüzü soyup soğana çeviren yabancı mallara yönelir, onları yaşamımızdan uzaklaştırmayız? Bizlere yabanî veya çılgın demekte haklı değiller mi?»

Ona göre yabancı dil öğrenimi yapılan okullar o çağda dayak atılıp hiç bir şey öğretilmeyen kuruluşlardan başka olmalıdır. Luther bu kuruluşlara «şeytan okulları» diyor ve şöyle sürdürüyordu savını: «Günümüz yüksek okul ve manastırlarında öğretilenler insanları eşek, kütük veya kalas yapmaktan başka bir işe yaramıyor. Adam yirmi yıl hatta kırk yıl okula gider ne Latince, ne de Almanca bilir. Gençliğin böylesine ziyan edildiği utanç verici eğitim yaşamı konusunda daha çok konuşmak istemiyorum. Yüksek okulların ve manastırların bugünkü durumlarını sürdürmesi yerine çocukların birşey öğrenmemelerini, susup oturmalarını yeğ tutarım. Dileğim ve isteğim bu eşek ahırlarının, şeytan okullarının yerle bir edilip yerlerine Hristiyan okulların kurulmasıdır.»

Luther'in beşyüz yıla yakın süre önce eğitim sorunu çevresindeki önerileri şaşırtacak kadar modern bir anlayışa yöneliktir: «Gençlere yapıp ettiklerinden zevk duyabilecekleri okullar ve bu okullar-

da bu alışkanlığı kökleştirecek bilgi ve yöntemler sağlanmalıdır. Çocuklar yabancı dilleri, bilimleri ve tarihi oyun oynayarak, zevk duyarak öğrenmelidirler. Eğer çocuklarım olsaydı onlar benden yalnız kuru kuruya dil ve tarih dinlemiyecek, beraberce şarkı söylemeyi, matematiği müzikle öğrenmeyi de deneyeceklerdi. Zaten bunların tümü de çocuk eğlencesi olamaz mı aslında! Eski Grekler eğitime bu yönde önem vererek olağanüstü insanlar yetiştirmediler mi? Ne yazık ki edebiyatçı ve tarihçilerin eserlerini daha çok okuyamadım, okumam gerektiğini de bana kimse öğretmedi.»

Kentlerin belediye başkanlarına gönderdiği bildiriden başka Luther bir diğer soruna eğildi. Onun çağında ve daha sonraki yüzyıllar boyu anababalar üretim için en önemli yardımcı saydıkları çocuklarını okula göndermek istememişlerdi. «Çocuklarımızı eğitip efendi yapmak istiyorsun. Onlar yuvadan ayrılamazlar oysa...» diyorlardı. Luther şöyle yanıtlıyordu bu savı: «Bana kalırsa çocuklar günde bir-iki saat okula gidebilir, kalan bol zamanı ev ve el işlerine ayırabilir, böylece her iki sorun da beraberce çözümlenmiş olur. Düşünün ki çocukların zıp-zıp, top, koşmaca ve saklambaç gibi oyunlara ayırdığı süre ortalama okula ayıracaklarından on kat fazladır. Genç kızlar da günde bir saat okula gidip diğer saatleri ev hizmetine ayırabilir, dans ve oyun için bol zaman bulabilirler. Böylece kimbilir aralarından ne değerli kişiler, öğretmenler, devlet ve din görevlileri çıkacaktır.»

Luther bildirisinde belediye başkanlarından her kent için bir kitaplık kurmalarını da istemişti: «Üzüntüyle belirteyim ki yeteri kadar karanlıkta bırakıldık, süründürüldük.»

HEINRICH PESTALOZZI (1746-1827)

Reformcu Martin Luther'den yaklaşık üçyüz yıl sonra Zürich'de doğan İsviçreli eğitmen ve toplumcu Heinrich Pestalozzi'nin pek de olumlu sayılmayan okul izlenimleri geniş yankılar uyandırmıştı. 1801'de yayınlanan «Gertrud Çocuklarını Eğitiyor» adlı yazıyla insanın eğitimden sonraki çağlarında doğa vergisi güç ve niteliklerinden yararlanma yöntemini açıklayan Pestalozzi dil, biçim ve sayı olarak saptadığı üç «element»in kökenini müzik ve güzellik duygularına dayatmıştı. Fiziksel oluşumda «element»leri basit devinimlerde, töresel oluşumda doğal güven duygusuyla ana-çocuk ilişkilerinde bulan ünlü eğitmen tüm öğretisinde özü oluşturan esini okul ve öğretim sistemindeki tutarsızlıklarda bulmuştur. Sonradan yaptığı açıklamalara bakılırsa çocuğun okulda gerçek yaşamla ilinti kurması olanaksızdır.

Pestalozzi ünü İsviçre sınırlarını aşmış bir okulda Zürich'deki «Colegium Carolinum»da öğrenim yaparken öğretmenler arasında bulunan J. J. Bodmer, J. J. Breitinger ve J. J. Steinbüchel gibi uluslararası değerli öğretim üyelerine karşın öğrencilerin yaşamla ilintisiz kaldıklarını, gerçek dünya görüşüne sahip olamadıklarını gözlemiştir. Ona göre her öğreti gerçek ötesiydi, abartılmış bir ülkücülüğün yankısıydı. «Hatta en sevdiğim öğretmenim Bodmer bile bize çağımızın evrenine götürecek eylem ve girişim ruhunu aşılamaktan uzaktı. Yapılan en önemli iş Antik çağları çağımıza uygulama gayretiydi. Beyinler yüzeyde bir okul bilgisiyle eski Yunan ve Roma'nın burjuva düzeniyle doldurulur, böylece İsviçre kantonlarında yaşamaya hak

kazanmış erdemli vatandaşların hazırlandığına inanılırdı.»

Pestalozzi «Collegium Carolinum»u ondokuz yaşındayken bırakmıştır. Kendi deyişiyle «belletme yuvalarından acılı duygularla» ayrılmış, sınırlı düşünce alışkanlığına kapılmaktan kaçınmıştır. En iyi öğrenciler arasında bulunmasına karşın düşüncesiz davranışlara yönelmekten, başkalarını da suçlayabilecek girişimlere kapılmaktan korkmuştur. Ve öğretmenlerinden hiç biri gelecekte onun en önemli eğitim ve öğretim devrimcileri arasına katılacağını akıllarına bile getirmemişlerdir.

PAUL KLEE (1879-1940)

Olağandışı bazı mesleklerin okul çağında belirişine pek sık rastlanmaz. Örneğin İsviçre'de Bern kenti yöresindeki Münchenbuchsee'de bir müzik profesörünün oğlu olarak doğan Paul Klee'nin öğretmenleri ve okul arkadaşları onun da yaşamında müziği seçeceğine inanıyorlardı.

Klee dört yıllık ilkokul öğreniminden sonra önce doğduğu kentin ortaokuluna gitmiş, oradan Bern Edebiyat Okuluna geçmiş, küçük yaşlardan başlayıp derslerde defter sayfalarına çizdiği resim ve karikatürleri kimse ciddiye almamış, büyük bir ressam olacağı kimsenin aklına gelmemişti. Belirli konuları işleyen karikatürleri ilk kez annesi tarafından görüldüğünde Klee onbir yaşındadır.

«Pornografik karikatürlerim bir rastlantı sonucu annemin eline geçmişti. Bunlardan birinde karnı çocuk dolu bir kadın, diğerinde ölçüsüz büyüklükte memeleri olan bir diğer kadın görülüyordu.

Annem bunları tümüyle ahlâksızlık olarak nitelendirip beni bir güzel azarladı.»

Anılarında belirttiğine göre Paul Klee arkadaşları tarafından çok seviliyor fakat bu özelliğini kötüye kullanıp zayıfları sömürmeye kalkmıyordu. Öğretmenlerin gözünde çalışkan sayılmayan fakat uyanık bir öğrenciydi.

Burada bir gözlem beliriyor; ünlü kişiler çocukluk yıllarında çalışkan ve örnek öğrenci olmaktan kaçınmışlar, bu özelliklerin kendilerini suçlamaya neden sayılacağına inanmışlardır. Onlarca «örnek öğrenci» kavramı hiç bir zaman sevimli görülmemiş, hırslı olarak nitelendirilmekten kaçınmışlardır. Bu eğilim yaşamları boyu mevki ve para hırsı uğruna her gücü her yolu deneyen ve gerçekten hırslı tanınan kişiler için de geçerlidir genellikle.

Okuldaki verimi küçültmek ve daha sonra küçük göstermek ise başka bir nedene dayanır. Yaşamında büyük başarılar sağlamış kişilerin okul çağında tembel ve kötü bir öğrenci olduklarını savunma çabasında okuldan sonraki başarılarını yüceltme eğilimi yatar. Gerekçe şudur: «Tembel bir öğrenciydim. Okulda öğretilmeye çalışılan ölü bilgilerle ilişki kuramadım... Ama gerçek yaşama girdikten sonra...» Bir başka neden de var; ondokuzuncu yüzyıl sonralarında, yirminci yüzyıl başlarında yaşamış Alman ünlülerinin okul anılarını dehşetle anmalarında, korkunç bir baskının kurbanı zavallı bir öğrenci olduklarını savunuşlarında çoğunlukla sona ermeye yüz tutmuş «Biedermeier Çağı»nın tepkisi.

Stifter, Droste, Grillparzer ve Mörike'nin şiirleri, Richter gibi ressamların eserleriyle simgelenen

aile ve yuva evrenini, güvenli bir ortamı belirleyen, kötülük, acı ve zordan uzak bir evreni anlatan «Biedermeier Akımı» çocuk ve çocukluğu da esinine katmış, çocuğu tertemiz ve günahsız yaratık, çocukluğu mutluluk çağı olarak göstermişti. Fakat «Biedermeier» gücünü yitirdiğinde işin ters yüzü de çıkmıştı ortaya. Edebiyatta «gerçekçilik» ağırlığını koyar koymaz bu kez çocukluk artık aydınlık bir mutluluğun değil eziliş, baskı ve acının egemenleştiği çağ olarak kabul edilmişti... Ve bu nedenle okul konusunda karşıt inançlar yoğunlaşmış, mutsuz çocukluk ve gençlik çağları edebî şemadaki durumunu günümüze dek korumuştur.

CARL ZUCKMAYER (1896-1977)

Başka görüşle de mutlu bir çocukluk çağı yaşadığını itiraf eden kişi bu şemaya ters düştüğünden ötürü âdeta özür dilemeliydi. Carl Zuckmayer anılarında şöyle diyor:

«Şu açıklamamla edebî çevrelerle çatışacağımı, sahtecilik, adilikle ve «klişecilik»le suçlanacağımı biliyorum. Fakat korkacak değilim. İşte itirafım; mutlu bir çocukluk çağı yaşadım. Bu gerçeği duyanların memnun kalacağını sanmıyor, yürekli açıklama olduğunu biliyorum. Fakat ne yapayım ki yalan söyleyemem ben.»

Mutlu bir çocukluğa karşın öğrenciliği pek mutlu geçmemişti Zuckmayer'in: «Arkadaşlıkların doğup gelişimi yanında bazı grupların serüven eğilimi, karanlık yönleri ve egemenlik savaşlarıyla okul bir yüktü benim için. Çabuk öğreniyor, fakat gerçek düşünce düzenimi aşırı fantezi yeteneğim

nedeniyle dengeleştiremiyor, özel ilgilerimin erken uyanışı pasaklı ve anarşist bir öğrenci olmama yetiyordu. Öğretmenlerin çok azı dışında sevgisi yoktu bizlere... Onlarla alay ediyor, üzüp aldatmak için elimizden geleni yapıyorduk. Tümünün zayıf yönlerini kolluyor, tutukluların gardiyan ve nöbetçilere yönelttiği acımaz ve kuşkulu bakışlara benzer süzüşlerle aradığımızı bulup hemen yararlanmaya çalışıyorduk.

Gimnasium öğreniminin sonlarında Zuckmayer ciddi bir bunalıma düşmüştü: «Yaz tatilinin başlamasından kısa süre önce sürekli başkaldırılarla sınıf öğretmeninin düşüp bayılmasına neden olduğum için bitiriş sınavlarına ancak altı ay sonra girmem kararlaştı. Sağlıksız ve olağandışı sinirli bir adam olan sınıf öğretmeninin bayılması görülmemiş bir olay değildi ve beni çok daha ağır bir cezadan onun bu gerçeği itirafı kurtardı. O dakikadan sonra onu sevdim ve saydım. Yoksa üniversite öğreniminden yoksun kalıp teknik öğrenime mahkûm olmama yol açacak lânetli bir hüküm benim için yaşam boyu tutuklu kalmamdan başka bir anlam taşımayacaktı.»

EDGAR ALLAN POE (1809-1849)

Charlottville'de Virginia Devlet Üniversitesi öğrencisiyken kendisini kırk yaşında ölüme götürecek içki eğilimi başlamıştı Poe'da. Bir sınıf arkadaşı şöyle anlatmıştı onun bu düşkünlüğünü: «Alışkın olduğu üzere bardaktaki içkiyi su veya şeker katmadan bir dikişte tüketir, başka da istemezdi. Ama bu tek bardak, çevresindekilere peri şarkısı gi-

bi gelen bir sesle anlattığı büyüleyici sözleri bulması için yeter artardı.»

Okulda başarılı bir öğrenci değildi Poe. Huzursuz ve güvensiz bir çocukluk ve gençlik çağı geçirmişti. Oyuncu bir çiftin ikinci çocuğu olarak Massachusetts eyaletinin Boston kentinde doğmuştu. Baba kısa süre sonra eşini ve çocuklarını bırakmış, ana genç yaşta ölünce iki yaşındaki bebek varlıklı bir aile tarafından evlât edinilmişti. Aile birkaç yıl sonra İngiltere'ye giderken onu da almış, dokuz yaşına bastığında Stoke Newington'da «Manor House School»a yatılı öğrenci olarak verilmişti:

«Okula ait ilk anılarım kasvetli bir İngiliz kentinde koca bir yapıdaki disiplinli öğrenim süresiyle başlar. Okul eski, biçimsiz bir yapıydı. Göz alabildiğine uzanan bahçe, üzerine cam parçaları saplanmış tuğla duvarla çevrilmişti. Bu kale daha doğrusu cezaevi duvarı ülkemizin sınırını oluşturuyordu. Bu ülkeden haftada üç kez uzaklaşabilirdik; bir kez Cumartesi günleri öğleden sonra iki öğretmen gözetiminde yöredeki kırda kısa bir gezinti için, iki kez de Pazar günleri biri sabah, biri akşam duası amacıyla kentteki kiliseye gitmek için. Kilisenin papazı aynı zamanda okul yönetim kurulu başkanıydı. Tanrısal ciddiyeti, parlak papaz giysisi, itinayla pudralanmış sert, görkemli perukasıyla bu kutsal kişiyi aksi suratı, sigara yanıklarıyla dolu günlük giysisi, elinde sopasıyla en zalim yasa ve yöntemleri uygulayan insan olarak düşünmek bile olanaksızdı. Oh, amansız hoşgörüsüzlük, akıl almaz bilmece!»

Edgar Allan Poe, aile Amerika'ya dönünceye dek beş yıl kalmıştı bu okulda, işte o yıllara ait bazı düşünleri daha: «Değerli anılarım öylesine az ki... Sabah kalkış, akşam yatakhaneye gidiş, dersler...

Ders yapılmayan tatsız öğle sonralarında kavga ve entrikalara sahne olan oyun alanları. Beş yıl boyunca onsekiz-yirmi arkadaşımla kaldığım yatakhanede bile en ufak bir huzur ve güven bulamadım o okulda...»

JAMES JOYCE (1882-1841)

İrlanda'nın Rathgar kentinde doğan ozan-yazar James Joyce için okul tam bir labirentti. Çevresi yüksek duvarlarla çevrili eski bir şato olan Clongowes Wood Cizvit Kolejinin koca kapısından girdiğinde altı yaşındaydı yazar. «Gençlik Portresi» adlı okul anılarında kendisine nasıl eziyet edilip nasıl dövüldüğünü anlatır uzun uzun. Örneğin gözlüğünü kırdıklarında suçun örtbas edilmesi için yalana zorlanmış, kötü sözlere hedef olmuştu.

Sınıf öğretmeni «Tembel, haylaz, uzat ellerini hemen!» diye bağırmıştı ona. Avuçları yukarı dönük ellerini titreyerek uzatmış, gözlerini kapamıştı küçük James. Öğretmen parmakları düzeltmiş, çocuk sopanın kalkışını ve vınlayarak inişini duymuş, bunu yakıcı, ısırıcı, koparıcı bir vuruş izlemiş, eli ateşe atılmış kâğıt parçası gibi kıvrılıp kalmıştı. «Öbür elini!» diye bağırmıştı öğretmen. Sol elini uzatmıştı bu kez. Sonra sopanın kalkışı inişi, gene o vahşi, yakıcı, ısırıcı vuruşla titreyen el... Sıcak gözyaşları yanaklarından inmeye koyulmuş, utanç, acı ve korkunun etkisiyle kollarını çekip haykırmaya başlamıştı...

Bazı İngiliz yatılı okullarında öğrencilerin bugün bile bu türlü yöntemlerle eğitildikleri gerçektir. Buna karşın öğretmenlerin çoğu dayak cezasına

karşı çıkmakta, yasaklanmasını istemektedir. James Joyce okul yıllarını arkadaşsız tek başına geçirmiş, kendisine ilerdeki edebî verimini olanaklaştıracak klasik okul bilgisini olağanüstü bir yetenek göstermeden edinmişti.

FEODOR DOSTOYEVSKİ (1821-1881)

Okulda iyi birer öğrenci olup özel ilgi derlemeden bitirenlere Rus yazarları Feodor Dostoyevski ve Anton Çehov'u, ayrıca Karl Marx ve Amerikalı yazar Eugene O'Neill'i katabiliriz. Feodor Dostoyevski Moskova'da bir doktorun oğlu olarak doğdu, okul çağı gelince büyük kardeşiyle beraber aynı yatılı okula gönderildi. Babalarının amacı onlara iki önemli yabancı dil, Fransızca ve Almanca öğrenmelerini sağlamaktı. İki kardeşin yıllar boyu en büyük sorunları eziyeti ve işkenceyi seven babalarının esirgediği harçlık ve bu nedenle düştükleri güç durumdu. Babası hekimlik mesleğinden ayrılıp bir çiftlik almış, durmadan içerek adamlarına işkenceye koyulmuştu. Bu durum bir gün yanaşmalar tarafından öldürülünceye dek sürdü. Ve aynı tarihte 18 yaşındaki Dostoyevski hâlâ yatılı okul öğrencisiydi.

ANTON ÇEHOV (1860-1904)

Azak Denizi kıyısındaki Taganrog'da doğan Anton Çehov için okul babasının dayaklarından kurtulmak için tek kurtuluş yoluydu. Baba, oğlunun da üyeleri arasında bulunduğu bir kilise koro-

su yöneticisiydi. Dayakla eğitirdi oğlunu baba Çehov. Daha sonra şöyle diyecekti büyük yazar: «Hâlâ bir kilisenin önünden geçerken çocukluğumu anımsarım. Ve o zaman soğuk terler boşanır birden...»

Babasının sabah beşte açıp gece onbirde kapattığı bir tuhafiyeci dükkânı hemen her gün bir dayak olayına sahne olurdu. Anton ve kardeşleri dükkânda her an hizmetle yükümlüydüler! «Kendimizi eski gemilerdeki kürek mahkûmları gibi görürdük...» Durum liseye kadar sürmüş, baba dükkânı kapayıp aileyle Moskova'ya göçmüş, Anton liseyi tamamlamak üzere Taganrog'da kalmıştı: «Çocukluk yıllarından başlayarak gelişime inanmış, örnek olarak gene çocukluğumu almış, dayak yılları ve dayaksız yıllar arasındaki önemli ayrışımı bilinçlendirmişimdir.»

Gerek lisede, gerekse onu izleyen yıllar boyu Moskova'daki tıp öğrenimi boyunca olağanüstü hiç bir olay geçmeden, kimsenin ilgisini çekmeden sürdürdü okul yıllarını Çehov.

KARL MARX (1818-1883)

Okulda hiç bir ilginç yön göstermeyen, yetenek belirtmeyen bir diğer kişi de Karl Marx'dır. Marx, haham yetiştiren bir soydan gelip daha sonra Hristiyanlığı seçen bir hukukçunun oğlu olarak Trier'de doğdu, altı yaşında vatfiz edildi. Çocuk ilk kez onbir yaşındayken okula Friedrich Wilhelm Lisesinde başladı, beş yıl boyunca tarih ve Almancadan çok iyi «matematik», «fizik», «Fransızca»dan orta notlar aldı. Din derslerinde ise oldukça başarılıydı. Grekçe ve Latinceden çevirileri tutarlıydı.

Genç Marx'ın bir idealist olacağı kesindi. İlk kanıtlardan biri onyedi yaşındayken «Meslek Seçiminde Bir Gencin Düşünceleri» konulu ödevdeki ileri görüş ve yorumlarıdır. Bu yazıda önemli olanın toplumda parlak bir yer tutmak değil, insanlık için bir şeyler yapabilmek olduğunu savunuyor ve şunları yazıyordu:

«Kendine çalışan, kendini kollayan insan ünlü bir öğretmen, büyük bir bilgin, olağanüstü bir ozan olabilir, fakat hiç bir zaman tam anlamıyla büyük insan olamaz. Tarih başkalarını etkileyip hizmet edenleri en yüce kişiler bilmiş, onlar bu davranışlarıyla kendilerini soylu kılmışlardır. Din de bizlere kendini insanlığa adama idealinin önemini anlatmaz mı? İnsanlığa yönelik çalışmaların yükü altında eğilmemeliyiz. Çünkü o anda toplumun fedaisi olduğumuzu bilmeli, zavallı, bencil zevklere kapılmamalı, mutluluğumuzun milyonlara ait olduğuna inanmalıyız. Eserlerimiz yaşamını tüm etkinliğiyle ebediyen sürdürecek, varlığımızın toprağa dönüşmüş kalıntısı soylu insanların sıcak gözyaşlarıyla ıslanacaktır.»

Marx'ın okulda edindiği sonuçların kendi gerçek durumundan düşük kaldığı, kültür düzeyinin bu sonuçların üstünde olduğu kesindi. Babası ona evde Fransız klasiklerini, Shakespeare'in eserlerini ve Grek ozanlarını okuyordu sürekli olarak. Ve geniş kapsamlı bilgiyi kendi eğilimiyle sağlıyordu durmadan. Bu davranışı altı yıllık hukuk öğrenimi boyunca da sürdü, ilgisinin felsefe ve tarihte yoğunlaştığını anladı. Otuzüç yaşında felsefe doktoruydu...

EUGENE O'NEILL (1888-1953)

O'Neill New York'ta Times Square'a yakın «Barrett House» adlı bir otelde doğdu. Babası ve annesi oyuncuydu. Anne morfin tutkusuyla tanınmıştı, Eugene'in büyük kardeşi genç yaşta alkol nedeniyle ölüp gidecekti.

«Ben yaşamıma gezginci bir oyuncu olarak başladım. Oyuncuların kaldığı bir otelde doğdum. Turneye çıkıldığında annem otelde çamaşır dolaplarındaki çekmecelerden birine iki yastık koyar, bana yatak yapardı. Otel odasında beslenir, yıkanır, yatırılırdım. Annem ya kuliste, ya da soyunma odasında meme verirdi.

Eugene altı yaşında yatılı okula gönderildi. Bir arkadaşı şöyle anlatır: «Orta yetenekli bir öğrenciydi. Kitaplardan başka şeyle ilgilendiğini anımsamıyorum. Sessiz bir çocuktu, beni bir koruyucu olarak gördüğünü biliyordum. Bir gün ona «pısırık» diyen bir sınıf arkadaşını burnuna indirdiğim yumrukla yere sermiştim.»

Eugene liseden sonra Princeton Üniversitesine girdi, bir yıl sonra bıraktı. Altı yıl boş gezdi, Honduras'da altın aradı, gemilerde tayfa olarak çalıştı New York ve Buones Aires limanlarında rıhtım işçiliği yaptı ve bütün bu yıllar boyunca onu William Shakespeare ve George Bernard Shaw'dan sonra «İngilizce» evreninde en ilginç oyun yazarlığına götüren elliyi aşkın eseri için gerekli ögeleri derledi.

Dehaların okul yaşamındaki türlü gelişimleri belirtmesi yönünden sanırız bu bölüm ilginç bir görüntü serdi gözler önüne.

Bütün bu görüntülere eğildiğimizde kişilerin daha sonraki yönelişlerinde rastlantı payının düşüklüğüne tanık oluruz. Örneğin Bismarck, Gandhi

ve Adenauer gibi.

Daha sonraki yaşamında devrimci bir doğa bilgini ve düşünür olan Darwin rahat koşulları sağladığı, Çehov evdeki dayaklardan kurtuluş olanağı getirdiği, Dostoyevski kardeşler cep harçlıklarının azlığına karşın alkolik babalarının vahşetinden kurtardığı için okula bağlanmışlardır.

Poe, Joyce ve O,Neill okulla az - çok bağdaşmış, Klee sınıf arkadaşlarının en sevdiği kişi olmasını bilmiş, Zuckmayer okul yıllarını «dostluğun başladığı çağ» olarak nitelendirmiştir.

Olağanüstü özellik taşımayan okul yaşamı sürdürenlerden Marx, Pestalozzi ve Luther eleştirici yönleriyle gelişeceklerdir daha sonraları. Marx toplumu, Luther kilisenin ezici etkisini, hedef alacak, Pestalozzi pedagojiye eğitim ve gelişmedeki çarpıcı rolünü sağlayacaktır.

Bölümden çıkan sonuçlardan biri de okul-öğrenci ilişkilerini etkileyen nedenlerin çokluğudur; karakter, ruhsal ve fiziksel yapı, toplumsal çevre, tutarlı bir okul ve yöntem, öğrenciler ve sınıf arkadaşları, aile büyüklerinin davranış ve etkileri, evdeki eğitim, kişisel ilgiler ve amaçlar. Bu nedenlere önemsiz görünen bazı etkenleri de ekliyebiliriz; okul üniforması ve okulun yolu gibi.

Bu gerçek gözönünde tutulduğunda bütün nedenlerin uyuşum ve bağlaşımı sonucu çocuğun okuldan memnun olmasını, başarılı karne getirmesini, az görülen mutlu bir rastlantıya bağlamamak olanaksız. Bundan sonraki bölümde bu rastlantının pek de ender sayılamıyacağını bazı dâhilerin olağanüstü verimli ve başarılı okul yaşamında göreceğiz. Gene bazılarının okuldan hiç hoşlanmamalarına karşın.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÇOK İYİ YAHUT OLAĞANÜSTÜ ÖĞRENCİLER

IMMANUEL KANT (1724-1804)

Dünyanın değişimine neden olan eserlerin sahibi Königsbergli düşünür Immanuel Kant iki yıllık ilkokul süresinden sonra o çağların en ileri, en yenilikçi, en saygın öğrenim kurumlarından «Collegium Fridericianum»a verildi. Bir saracın onbir çocuğundan dördüncüsü olan Kant o çağda sekiz yaşındaydı. Çocuk okula başlar başlamaz birinciliği aldı, bu derecesini sekiz yıl süren öğrenimi boyunca bir yıl bile yitirmedi.

«Collegium Fridericianum»un baş özelliği yabancı diller öğretimindeki yöntemlerdi. Kant bunlar sayesinde çok iyi Latince öğrenmiş, hatta yazılarını bu dille yazmaya koyulmuştu. Bu nedenle de aklına diller uzmanı olmayı koymuştu. Antik çağların yazar ve ozanlarına karşı büyük ilgi duyuyor, eserlerinden uzun bölümleri ezbere okuyabiliyordu.

1.57 m. boyunda, sağlıksız, kalp ve solunum organlarından sürekli yakınan Kant «örnek öğrenci» olmasına karşılık daha sonraları okulunun öğretim

yöntemlerini eleştirecek, değersiz ve yararsız yönlerini açıklayacaktı. Okulun onu en rahatsız eden yönü dinsel baskıydı. Her yeni öğrenim günü dualarla başlıyor, bu yetmiyormuş gibi her ders saati başında dua ediliyor, ayrıca öğrencilerin evde de dua çalışmaları isteniyordu. Kant bu düzene karşı sürekli nefret duymuş, her anımsadığında «korku ve baskı»ya dayanan «gençlik esareti» olarak tanımlamıştı.

FRANÇOIS - MARIE VOLTAIRE (1694-1778)

Düşünür ve yazar Voltaire okula daima minnet duygusuyla bağlanmıştı. Paris'te doğan ve asıl adı François-Marie Arouet olan Voltaire'in babası oğlunun hukuk öğrenimi yapıp yüksek bir devlet memuru olmasını istiyordu. Bu amaçla on yaşındayken 130 yıl sonra Charles Baudelaire'in kapıdışarı edildiği ünlü «Lycée Louis-le-Grand»a yazdırıldı. Çocukluğu ve gençliğinde alabildiğine sevimli olan Voltaire'i tümü Cizvit papazı olan öğretmenleri ve okul arkadaşları sevmişlerdi kısa süre sonra. Ayrıca çok çalışkandı, okumaya düşkündü, kolay ve çabuk öğreniyordu küçük Voltaire.

Yıllar sonra Cizvit'lere karşı insafsız saldırılarda bulunan ünlü düşünür ve yazar ne gariptir ki eski öğretmenlerine karşı daima saygılı kalmıştır. Elli yaşlarındayken şöyle yazıyordu: «Yedi yıl boyunca gençliğin ruh ve davranışını eğitmek için dindinen insanların yanında kaldım. Cizvitlerin yanında bulunduğum süre boyunca yaşamımı sorarsanız cevabım daima aynı olacaktır; en çalışkan, en alçakgönüllü, en düzenli yıllarımdı bunlar, günün her

saatinde içten bir gözetim en saygın inançları da beraberinde getiren derslerle birleşmişti.»

Fransız Devriminin ruhsal öncüsü Voltaire çok başarılı öğrenciliğin pratik yaşamla ilintisi olmadığını savunmuştur daima. Yaşamı kaçışlar, tutuklanma ve sürgünlerle geçmesine karşılık büyük varlık edinmiş, para kazanma ve yatırım anlayışı gösterebilmiştir.

Varlığını bir piyangoda kazandığı ikramiyeye borçluydu Voltaire. Ama bu kazanç rastlantı değildi, düzenleyicilerin hatasından doğmuştu. Voltaire ve matematikçi La Condamine kazanç olanağını sağlamak amacıyla yanlışı bulmaya çalıştılar, sonuçta biletlerden belirli bir orantıya sahip olanın bir milyonluk armağanı garantiliyebileceğini anladılar. Voltaire baba mirasını, birkaç dostun hisse karşılığı yaptığı yatırımı, aldığı borç parayı derleyerek biletleri topladı. Piyango düzenleyicileri arasında bulunan «Maliye Nazırı» biletlerin böylesine çabuk satılışına sevinirken işin içinde bir iş olabileceğini sezerek incelemeye girişti, gerçek ortaya çıkınca Voltaire ve arkadaşlarına karşı sahtecilik suçuyla dava açtı. Ancak savcılığın biletleri toplayanları suçsuz bularak paranın bilet sahiplerine ödenmesi yolunda karar alışı her şeyi değiştirdi; Voltaire artık varlıklı bir adamdı. Ünlü düşünür parasını faiz karşılığı türlü kurumlara, bu arada armatörlere borç olarak verdi, yaşamı sonuna dek tam bir cimri olarak tanındı. Kendisini Berlin'e çağıran Prusya Kralı Büyük Friedrich'le günlük ve yolluk ödemeleri konusunda uzun tartışmalara, yazışıp çizişmelere girmekten kaçınmadı.

RENE DESCARTES (1596-1650)

Çocukluğunda örnek öğrenci Descartes hesabı ve kitabı Voltaire'e kıyasla herhalde çok daha iyi bildiği halde parasal durumunu yaşamı boyu bir türlü düzeltememişti. Ünlü matematikçi La Haye'da (Turaine) doğdu, La Flèche'de (Anjou) «Collège Royal»a sekiz yaşında girdi, gene sekiz yıl boyunca aynı okulda Cizvitler tarafından eğitildi. Daha sonra anlattıklarına bakılırsa okulda matematik öğretmeni için bir sorun olmuş, bu dersteki başarısızlığı ile tanınmıştı. Oysa geleceğin matematiğine ve doğa bilimlerine ışık tutacak büyük düşünür diğer derslerde başarılıydı.

17. yüzyılın başlarında Cizvit okulları en gelişmiş kurumlar olarak kabul ediliyordu. René Descartes La Flèche'deki okulda bu nedenle çok iyi Latincenin yanısıra fiziğin en yeni buluşlarını öğrenmiş, astronomi alanında da yetişmişti. O çağda Cizvitler daha sonra engizisyon mahkemesine çıkacak olan Galilei'nin buluşlarına büyük önem veriyorlardı.

Küçük René okula ilk geldiğinde pek sağlıklı değildi. Bu nedenle ona ayrıcalık tanınmış, küçük bir odada tek başına kalması öngörülmüştü. Bu sayede yatakhaneden ve sabahları erken kalkmaktan kurtulmuştu. Bu ayrıcalıkta büyük olasılıkla okulun yöneticileri arasında bulunan amcasının etkisi vardı.

«Cogito ergo sum - Düşünüyorum öyleyse varım.» sözüyle tenkitçi düşünürler arasında en kuşkulusu olarak bilinen Descartes yaşamı boyu Cizvitlere karşı bağlılık ve saygınlığını korumuştur. Bu davranışında bu örnek öğrenciye karşı tanınmış

bir diğer ayrıcalığın önemini de belirtmek gerekir; okula sokulmasına izin verilmeyen pek çok kitap ve yazıyı okumasına göz yumulması.

MAXIMILIEN DE ROBESPIERRE (1758-1794)

Fransız Devriminde «Terör Çağı» boyunca pek çok insanı hak ve düzen yolundaki tutuculuğu nedeniyle gözünü kırpmadan ölüme gönderen Maximilien Marie Isidore de Robespierre kendine özgü bir öğrenciydi. Ruhbilimciler, tutkuları ve babasıyla ilişkileri nedeniyle onun zaten başka türlü olamıyacağı yolundaki görüşlerini savunmuş durmuşlardır. Arras'da doğan Maximilien altı yaşındayken annesini kaybetmiş, ruhsal dengesi bozuk bir avukat olan babası onu iki kez bir erkek kardeşiyle yaşlı büyük babanın gözetimine bırakmıştı. Babasının bu ihanetini hiçbir zaman bağışlamıyan Maximilien derhal onun görevini almış, küçük kardeşlerinin sorumluluğunu yüklenmiş, böylece bozuk aile dengesini tekrar düzeltmeye çalışmıştı. Kızkardeşi Charlotte anılarında şöyle anlatır: «Kesin bir değişim başgöstermişti. Daha önceleri yaşındaki tüm çocuklar gibi gamsız ve avareydi, boş verirdi her şeye. Kendini en büyüğümüz olarak aile başkanı kabul ettikten sonra birden aklı başında, düzenli ve güvenli bir kişilik kazandı. Bizi olağanüstü etkileyen konuşmalar yapıyordu sık sık. Oyunlarımızı ancak yönetip gütmek amacıyla katılıyordu. Tümümüze karşı gösterdiği sevgi ve ilgi eşitti.»

Robespierre'in daha önceleri de güvenli bir karaktere sahip olduğu kesindi. Gamsızlık ve boşveriye yer yoktu yaşamında; kısaca başka çocuklar gibi

değildi. Sekiz yaşındaydı öğretim üyelerinin tümü din adamı olan Arras'daki kolleje verildiğinde. İyi bir öğrenciydi; disiplinli, ciddi, çalışkan fakat içine kapalı. Arkadaşlık kuramazdı. Başkalarıyla oynayacağı yerde bir köşeye çekilip dantel örerdi. Tüm nitelikleriyle seçkinleşmiş, Arras Piskoposu ona Paris'de «Louis le Grand» Lisesi için burs sağlamıştı. Okula beşinci sınıftan girerek öğrenimini oniki yıl sürdürdü. Çalışkanlığı nedeniyle ilgi çekiyor okul raporlarında şu yorumlar yer alıyordu: «Yaşamını tümüyle öğrenime adamış bir öğrenci. Sürekli çalışan, bu arada düzene sokması gereken ruhsal bir yaşamı olduğunu unutan...»

Gerçekte amaç bu yargıda belirtildiği gibi yalnız eğitim değildi, başkaydı. Ana-babadan yoksun Robespierre tanınmak, sivrilmek, sevilip değerlendirilmek istiyordu. Öylesine zorluyordu ki kendini 1772, 1774 ve 1775 yıllarında tüm sınavların en başarılısı olmuştu. Başarıları yoksulluğu ile ters düşüyordu. Ülkenin en varlıklı çocuklarının okuduğu okulda en basit gereksinmelerini bile bulamıyordu çoğu kez. Öylesine ki kendisine bursu sağlayan Arras Piskoposu Paris'e geldiğinde iyi bir giysisi olmadığından gidemedi onu görmeye. Yirmi yaşlarındayken kendisine yardımları dokunan bir papaza şu satırları yazmıştı Robespierre:

«Arras Piskoposunun Paris'de bulunduğunu duydum. Kendisini çok görmek isterdim. Ancak giysimle birlikte sokağa çıkabilmem için gerekli pek çok şeyden yoksunum. Sizden ona durumumu ve neden ziyarete gidemediğimi belirtmenizi diliyorum. En derin saygılarımla.»

Kral Onaltıncı Louis ve Kraliçe Marie Antoinette taç giydiklerinde «Louis le Grand» Lisesi hü-

kümdar çifte mutluluk, başarı ve uzun bir yaşam dilemek amacıyla temsilci olarak en başarılı öğrenci Robespierre'i seçmişti. Onyedi yaşındaydı o sırada ...Altı yıl sonra avukatlık ruhsatını alacak, gene birkaç yıl sonra Onaltıncı Louis ve Marie Antoinette'in idamını hazırlayacak, 36 yaşındayken bu kez giyotinde kendisi can verecekti.

G. F. W. HEGEL (1770-1831)

Alman düşün evreni bu büyük yetenekle geniş kapsamlı, ayrıntılı ve düzenli bir öğretim sistemine ulaşmıştı. Tutucu bir düzen yanlısıydı ünlü Alman düşünürü. Tüm amacı toplumsal düzenin yeniden gözden geçirilmesi veya yepyeni bir düzenin getirilmesine dönüktü. Özel yaşamında bu amacı bir türlü gerçekleştiremiyen, hele oturduğu evin yasadışı ilişki kurduğu sahibesinden doğan oğluna bir türlü söz geçiremiyen Georg Wilhelm Friedrich Hegel bir devlet görevlisinin çocuğu olarak Stuttgart'da doğmuş, pek küçük yaşlarda beliren öğrenme kolaylığı ile ailenin sevgilisi oluvermişti. Çocuk okula üç yaşlarında gönderildi, okudu, yazdı, hesap öğrendi, beş yaşında Latin okuluna verildi, on yaşında «Gymnasium İllustre»ye girdi. Bütün bu dönemlerdeki başarılarını kızkardeşi şöyle anlatmıştır anılarında: «Her sınıfı en başarılı beş öğrenciden biri olarak geçer, her yıl ödül alırdı. Hele Gimnasium'da sekiz ders yılı boyunca sınıfının hep birincisi oldu.»

Hegel onbeş yaşından başlayarak bazı sayfaları Latince yazılmış, günceler tutmaya koyuldu. Bu günceler okuldaki çabaları konusunda bilgiler içeriyordu... 1785 yılı 17 Haziran günü sınıf birincisi

ve öğrenci temsilcisi olarak Profesörler Kurulu karşısında yer alması nedeniyle yazdığı satırlardan o çağda öğrencilerin pek de olumlu sayılmayacaklarını sezmek kolaydır: «Bizden sınıf arkadaşlarımıza göz kulak olmamız, onların topluma zararlı oyunlarını engellememiz istendi. Onaltı-onyedi yaşındaki gençlerin onbir-oniki yaşlarında kızlarla kurdukları dernekler bahis konusuydu. Türlü köpek cinsi adlarıyla bilinen bu derneklerin üyeleri gezmelere gidiyor, vakitlerini ziyan ediyorlardı.»

Hegel, Gimnasium'un son sınıfında bitiriş görevine konu olarak: «Türklerin Egemenliğinde Sanat ve Bilimin Yıkılışı» diye bir konu almış, bir genç için Stuttgart Gimnasium'unda öğrenim görmenin mutluluğunu anlatıp Türkiye gibi bir ülkede yetersiz okullara gitmenin talihsizliğini kanıtlamaya çalışmış, Gimnasium öğrenimini ülkenin Prensine borçlu olduklarını söylemişti.

O çağlarda ülke ve okul yönetiminden sorumlu olanlara karşı bu gibi övgüler sadece nezaket davranışı değil, bir çıkar denemesiydi. Hegel öğrenimini Tübingen Üniversitesinde sürdürmek istiyor, bu amaçla bir burs koparmaya çalışıyordu. Amacı «teoloji - din bilim» bölümüne girmekti. «... Tüm ciddiyet ve çabamla teoloji öğrenimi yapmak...» tümcesini içeren dilekçesi kabul edildi, Tübingen Üniversitesi Vakfında öğrenim olanağı sağlandı. Hegel orada düşünür Schelling ve ozan Hölderlin'le arkadaş olacak, ilişkileri yıllarca sürecekti.

Ancak düşünleriyle düzeni savunan Hegel çalışkanlığının yanısıra özel yaşamında bu savına karşıt davranışlarda bulunuyor, üniversitenin kurallarına uymuyor, akşamları Vakfın yurduna çok geç saatlerde dönüyor, sabahları geç kalkıyor, duaları ka-

çırıyordu. Öğrenimini yirmiüç yaşında bütünledi ama «teolog» olmamaya karar vermişti. Yaşamını özel öğretmenlik, yazarlık, üniversite öğretmenliği yaparak sürdürdü. Ünü düşün dünyasını sardığında Tübingen'deki sınıf arkadaşları; «Böyle bir sonucu hiç ummamıştık...» dediler. Onu keyfine ve rahatına düşkün bir insan tanımışlardı.

VİLADİMİR LENİN (1870-1924)

Çocukluğu ve okul çağı mutlu geçmişti Lenin'in. Asıl adı Viladimir İlyiç Ulyanov'du ve günümüzde Ulyanovsk adıyla bilinen Simbirks'de doğmuştu. Lenin ailenin dördüncü çocuğu idi, onu üç çocuk daha izleyecekti. Baba aslında matematik ve fizik öğretmeniydi, o yıllarda Simbirsk okul müfettişliği ile görevlenmişti. Ailenin «Volodya» adıyla çağırdığı Viladimir ancak üç yaşında yürüyebildi. Kızkardeşi Anna'ya bakılırsa yürümeye çalışırken sık sık düşüyor, durmadan kafasını yere vuruyordu. sanki kafası vücudundan ağırdı. Ama yürüdükten sonra artık hiç durmadı, hep devinimde kaldı.

En büyük ülküsü örnek insan bildiği ağabeyine benzemekti Viladimir'in. Ailenin «Saşa» adıyla çağırdığı ağabeyi Aleksander'ı taklit ediyor, çorbayı onun gibi içmek, onun «gimnasium» üniformasını giymek, onun gibi yalnız kendine ayrılmış yatakta yatmak istiyordu. Volodya onyedi yaşındayken Saşa Çar Üçüncü Aleksandr'a yapılan suikastle ilişkili görülerek ölüm cezasına çarptırıldı. Bu ölüm Viladimir İlyiç'in geleceğini etkilemeye yetmişti. Daha sonraları: «Yolum ağabeyim tarafından çizilmişti artık...» diyecekti. Oysa o yıla dek yaşamı tam bir

düzen içindeydi...

Lenin beş yaşında okuyup yazdı, sekizinde yaman bir satranç oyuncusu oldu. Çok gençken bazı yabancı dilleri çözmüş, piyano çalmaya başlamıştı. Ulyanov ailesi çocuklarının özel öğretmeni Volodya'yı olağanüstü zeki buluyordu. Dokuz yaşında Simbirsk Gimnasium'una kabul edilen Lenin bu özelliği yanında belleğinin gücüyle de çevresini şaşırtıyordu. Karnesi en iyi notlarla geliyor, çok hızlı öğreniyor, doğal yetenekleri durmaksızın ders çalışmasına gerek bırakmıyordu. Okuldan gelir gelmez kardeşleri ödevlerine başlarken o kendine özgü beden eğitimi yöntemleri uygulamaya koyuluyor, evin içinde başaşağı elleri üzerinde gezip duruyordu.

Lenin okuldaki kolay öğrenme yeteneğine, muzipliklerine, hazırcevaplık ve alaycılığına karşın hiç bir zaman saldırgan olmamış, yaşamı boyu görüldüğü gibi alçak gönüllü tanınmıştı. Simbirsk yıllarında karnesine şu özellik yazılmıştı: «Atılganlık yapmaz, sakin kalmasını yeğ tutar, soru sorulduğunda yanıtı akıllıca ve bilinçlidir.»

Eşi Bn. Krupskaya onun karakterli bir çocuk olduğuna dair pek çok örnekler dinlediğini söylemişti. Kızkardeşi Anna anılarında şunları anlatır: «Babam öldüğünde Volodya oniki yaşındaydı. Dakik ve itaatli olmak babamın bizlerden istediği en önemli iki nitelikti. Volodya bu niteliklere sahipti, ayrıca hiç yalan söylemezdi. Eğer bir konuda kendini konuşmaya yetkili görmüyorsa susardı. Onun yalnız bir kez yalan söylediğine tanık oldum; yaşlı bir teyzenin çay fincanını kırdığında «Kendi kendine kırıldı...» demişti. Oysa bu yalanın ağırlığına üç ay direnebilmiş, bir gün ağlayarak annemin boynuna sarılıp fincanı kırdığını itiraf etmişti...» Le-

nin daha sonra şöyle diyecekti: «Benim için taşınması olanaksız iki şey var; yalan ve korkaklık.» Sevgili ağabeyi Saşa da bu inanca olan bağlılığını Çar'a yapılan suikast duruşmaları boyunca göstererek yaşamıyla ödemişti.

Saşa idam edildiğinde Lenin lise son sınıf öğrencisiydi. Acısının ağırlığına karşın okulu en üst notlarla ve altın madalya armağanla bitirdi. Diplomasındaki karakter tanımlamasında şu tümceler vardı: «Olağanüstü yetenekli, her an öğrenmeye hazır, çalışkan bir öğrenci olan Ulyanov bu özellikleriyle her sınıfın en iyisi seçilmiş, altın madalya ile ödüllendirilmiştir. Okul içinde ve dışında öğretmenleri ve büyüklerine karşı en ufak bir davranışı görülmemiştir. Moral gelişimini 1886 yılında babasının ölümüyle annesi gözetmiştir. Eğitiminin kökeninde dinsel inanç ve akıllıca bir disiplin vardır. Evdeki yetiştirme yönteminin ürünleri Ulyanov'un olağanüstü durumunda görülmektedir.»

Ulyanov devrimciliğe Kazan Üniversitesinde başlayacaktır. Daha ilk dönemde bir öğrenci gösterisine katılacak tutuklanıp bir yıl sürgüne gönderilecektir. Daha sonra öğrenimini Petersburg Üniversitesinde sürdürecek, 1891 de Hukuk Fakültesini bitirerek avukat yardımcısı olacaktır. Devrimden sonra ise 1924 yılındaki ölümüne dek ilk Sovyet hükümet başkanlığını yapacaktır.

LEO TROÇKİ (1879-1940)

Lenin'in uzun yıllar işbirlikçisi, zaman zaman rakibi, Kızıl Ordu'nun kurucusu ve ilk başkomutanı Leo Troçki de okulda çok iyi bir öğrenciydi. Uk-

rayna'da Yanovka adlı küçük köyde aslen Yahudi bir ailenin oğlu olarak doğmuştu, sekiz kardeşin beşincisiydi, dördü kızıl ve difteriden ölmüşlerdi. Ailenin adı Bronstein çocuğun adı Leo Davidoviç'di, «Troçki» adını yıllar sonra siyasal suçlu olarak sürüldüğü Sibirya'dan kaçtığı yıl alacaktı. Leo Bronstein doğduğunda okuma yazma bilmeyen babası yoksul bir köylüydü. Daha sonraları yeterli varlığa kavuşacak, hatta oğluna piyano bile alacaktı. Ama Leo bu yıllar boyu evinde kalma olanağını pek az bulabilmişti. Altı yaşındayken okulu olan yakın bir köydeki akrabaların yanına gönderildi. Yaşam öyküsünde şöyle der o dönem konusunda; «Okula başlama yıllarına ait anıların sönüp gitmiş olması insana ilk bakışta garip geliyor. Örneğin ben, üzerine ilk Rus harflerini yazdığım karatahtayı, öğretmenin kalemi tutan çarpık işaret parmağını, hep birlikte İncil okuyuşumuzu, çocuklardan birinin hırsızlık suçuyla cezalandırılışını, karışık imgelerle anımsıyorum. Bunlar arasında tek ayrıcalığı öğretmenin zaman zaman okul yaşamına karışan iri-yarı karısı oluşturmuştu; bir gün elinde bir kapla sınıfa girip içindeki unun koktuğunu söyleyerek öğretmenin burnuna uzatmış, sonra un dolu kabı adamın suratına çarpmıştı.... Bu sözde bir şakaydı... Tüm öğrenciler kahkahayı basmıştı, ortada undan bembeyaz suratıyla kalan adama yalnız ben acımıştım. Bu okulda kısa süre kaldım, okuma yazma öğrendim... Öğrenim ağacının meyvasını tatmıştım artık. Yemek odasındaki eski kanapede sanki başka dünyaların ipleri vardı. Okuma bana varlığımda yepyeni bir dönem açmıştı... Bu nedenle ilk öğretmenime minnet duygularıyla bağlıydım.»

Leo dokuz yaşına bastığında aile onu Odesa'da

«Kutsal Paulus» adlı okula göndermeyi kararlaştırmış, uzun bir yola vurmuşlardı. Yuvadan ayrılışını da şöyle anlatmıştı Troçki; «Ben, annem ve kızkardeşlerim hüngür hüngür ağlıyorduk. Yanovka'daki her şeyin benim için ne denli değerli olduğunu anlıyordum... Noviy Bug istasyonuna dek atlarla gittik, oradan Nikolayev'e trenle ulaştım... Odesa'ya yolculuk vapurla sürdü... Akrabalarımla buluştuğumda kentte oturan bu seçkin insanlar bana sığırlarımızın nasıl olduğunu sordular... Onların böyle önemsiz yaratıkları konu etmelerine şaşmış, sorularını yanıtlamaya utanmıştım. Gerçekte bu insanlar varlıklı değillerdi... Ev küçüktü... Yaşamımın dört yılını bu evde yemek odasının perdeyle ayrılmış bir köşesinde geçirecektim... Gimnasium'a gitmem ortaokula gitmemden daha yararlı olacaktı... Ancak, Yahudilerin resmî okullardaki öğrenci kontenjanı yüzde ondu, iltimas ve rüşvet baş koşullardı. Ortaokullarda gimnasium'lara kıyasla klasik diller okutulmuyor, yeni diller, matematik ve doğa bilimleri daha zayıf oluyordu... Bunlara karşı eğilim azdı, giriş şansı büyüktü...»

Bu okullara girmek için yalnız okuma yazma ve biraz matematik bilmek yetmiyordu. Nitekim Leo giriş sınavında yetersiz kaldığı için devlet öğrenim kurumları denetimindeki özel ilkokula yazıldı. Okula gittiği ilk gün uğradığı düş kırıklıklarını şöyle anlatır Troçki: «Yepyeni bir üniforma giymiş, başıma da okulun simgesi olan yonca yapraklı kokardıyla bir kasket geçirmiştim. Sırtımda içine okul kitapları ve kalem kutusu konmuş çantam vardı. Uspenskaya Caddesi boyunca gururla yürüyor, okul yolunun uzun oluşundan kıvanç duyuyordum. Herkesin bana imrenerek, kıskanarak baktığından emin-

dim. Bu sırada bir atölyede çırak olduğu elinde taşıdığı demir parçalarından ve kılığından belirli onikionüç yaşında bir çocuk yaklaştı ve olanca gücüyle üstüme tükürdü.» Bu olayı daha sonra toplumsal bir protesto olarak yorumlayacak olan fakat o gün okul yolunu ekşi bir suratla tamamlayan Troçki kapıdan girdikten sonraki olayı da şöyle anlatır: «Bahçedeki çocuklar; «Piyotr Pavloviç işte üniformalı bir zavallı daha!» diye bağırdılar. Meğerse bu okullarda üniforma giymek yasakmış. Kara sakallı sınıf öğretmeni Piyotr Pavloviç yanıma geldi, şapkadaki kokardı giysideki sırmaları ve kemeri söktü aldı... Böylece günün ikinci felâketi gerçekleşmiş oldu....»

Ama ertesi gün ilk dersten başlayarak başarılar birbirini izledi. Her kolda birinciydi Leo ve en iyi notlar onundu. Durmadan okuyor, özellikle edebiyat ve tiyatro alanlarında her eline geçeni sindiriyordu.

Okul yılları tereyağdan kıl çeker gibi geçmedi doğal olarak. Bir gün Fransızca öğretmeninin bir öğrenciye haksız yere kırık not verdiğini anlayan sınıf bu davranışı ıslık ve «yuha» sesleriyle protesto etti. Aralarından biri bu protestoyu Leo'nun başlattığını haberleyince ona okuldan bir süre uzaklaştırma cezası verildi. Bütün bunlar çok üzmüştü Leo'yu, şöyle yorumladı yıllar sonra olayı: «Dün sınıfın her bakımdan en iyisi, birincisiydim... Oysa bugün yuvarlandım doruktan, sonra tembelliği, ahlâksızlığı ile bilinen Dalinov sınıfın ve yöneticilerin önünde tekmeledi beni... Suçum neydi? Bana yakın ve sevimli gelen haksızlığa uğramış birinin yanlısı oluşum mu? Sınıfın dostluk ve uyuşumunu ben mi bozmuştum yoksa?»

Trokçi yıllar geçtiğinde bu olaydan aldığı dersi açıklayacaktı. Okula döndüğünde kendisini ha-

berleyenle ilgilenmemişti bile. Olayı şöyle yorumladı: «Bu benim ilk bilinçli politika sınavımdı. Olayda gruplaşmalar belirmişti; gammaz ve kıskançlar bir yanda, açıkkalpli, yiğitler bir yanda, sallantılı tarafsızlar bir yanda. Bunları daha sonraki yaşamım boyu hiç kaybetmedim, değişik koşullarda hep karşılaştım durdum...»

Trokçi Odesa'da yedi yıl kaldıysa da okulun bitiş sınavını veremedi... Sınav için Nikolayev'de Gimnasium'a gitti. Aynı dönemde sosyalizm konusundaki yasadışı yayınlara gösterdiği büyük ilgiye karşın en iyi öğrenci olmasını bildi ve okulu özel ödülle bütünledi.

Okul yaşamı çevresindeki genellemesi şöyle oldu Trokçi'nin: «Okul yıllarımın genel anıları kara değilse bile gri renklidir. Tüm okul dönemlerinde acılı olsun, kıvançlı olsun duygusuzluk ve bürokratik biçimciliğin gölgesini sezdim. Okuduğum okullar bunlar arasında iyileriydi, bazı önemli dersler verdi bana; temel bilgiler, sistemli çaba alışkanlığı ve disiplin... Daha sonra yararlandım bunlardan... Ayrıca görevleri olmamakla beraber var olan düzene düşmanlığın tohumlarını ektiler. Bu tohumlar taşa düşmemişti...» Okuldan kısa süre sonra Trokçi için izlenme, tutuklanma, sürülme yılları başladı. Devrimle Kızıl Ordu'yu kurdu, Lenin'in ölümüyle de politika yaşamını yitirdi; bu kez ülkesinden sürüldü ve Meksika'daki evinde öldürüldü...

YOZEF STALİN (1879-1953)

Troçki'nin siyasal yaşamına son veren Stalin de okul yılları boyunca örnek öğrenciler arasında yer

almıştı. Asıl aile adı Cugaşvili olan Yozef, Gürcistan'ın Gori adlı kentinde yoksul bir kunduracının oğlu olarak doğdu. Anasının en büyük isteği Soso adıyla çağırdığı oğlunu köy papazı görmekti. Yozef bu amaçla dokuz yaşında Gori'deki papaz okuluna gitti, beş yıl kaldı. Bu dönemde en büyük güçlüğü evde Gürcü dili konuşulduğundan ötürü Rusçayı öğrenmekte çekti, buna karşın sınıf birinciliklerini başkasına bırakmadı. Çok kolay öğreniyor, belleğinin gücüyle çevresini şaşırtıyordu. Alçakgönüllü Lenin'in tersine Stalin sınıf arkadaşları arasında öncülüğü savunuyor, liderliği kimseye bırakmıyordu.

Ondört yaşında Gori'deki teoloji seminerine gönderildi. Babası ölmüştü, anası oğlunun okuması için çamaşırcılık yapıyordu. Yozef Kafkasya'nın en önemli papaz okulunda 1899 yılı Mayıs ayına dek beş yıl kaldı. Okulda kışla disiplini geçerliydi, yaşam dış dünyadan kopuk sayılırdı. Fakat genç Stalin orada da yetenekli, çalışkan ve dikkatli bir öğrenci olarak seçkinleşmesini bilmişti. Ancak papazların baskı rejimine tümüyle uyduğu savunulamazdı. Dışarıyla ilişkileri vardı; liberal bir dergiye başka adla şiir göndermiş, kent kitaplığından edebî yapıtları, bu arada yasak yayınları alıp gizlice okumuş durmuştu. Bunların devrimci yayınlar olduğu söylenemezdi, örneğin Victor Hugo'nun romanları benzeri yapıtlardı. 1896'da öğretmeni sınıf defterine şu notu yazmıştı: «Cugaşvili kitaplığa kiralık kitaplar için abone olmuş. Bugün elinde yakaladığım Victor Hugo'nun «Deniz Tutsakları» adlı yapıtı bunlar arasında...» Okul müdürünün ek notu da şöyle: «Uzun süre hücre cezası verilmeli. Kitapla yakladığımda onu ikaz etmiştim. Bu kitap gene Victor Hugo'nun «Doksanüç Yılı» adlı yapıtıydı.»

Ceza Stalin'i etkilememişti. Bir arkadaşı yıllar sonra bu konuda şöyle diyecekti: «Yozef kitaplardan ayrılamıyordu. Onu masasında her zaman bir kitapla görürdük. Ve ilk ihtardan dört ay sonra sınıf defterinde bu kez şu not yer aldı: «Gece saat onbirde Cugavşili'yi Letourneau'nun «Ulusların Edebî Aşaması» adlı kitapla yakaladım. Mihrabın merdivenlerinde okurken baskın yaparak şaşırttım onu. Bu, aynı öğrencinin kiralık kitaplarla onüçüncü yakalanışı. Kitabı başöğretmene verdim.» Başöğretmenin eki: «Uzun süre hücre cezası ve son bir ihtar!»

Stalin bu olaydan bir yıl sonra ondokuz yaşında iki eski din adamının kurduğu gizli sosyalist örgütüne girdi. Nedenini daha sonra şöyle açıklayacaktı: «Toplumsal durumum Marxist oluşumda en önemli rolü oynadı. Babam ayakkabı fabrikası işçisiydi, annem de işçi sayılırdı. Ayrıca okulda sürüp giden katı hoşgörüsüzlük ve acımasız disiplin de bu yola girmemi destekledi. Ve yaşadığım atmosfer çar rejiminin baskısına karşı derin bir kinle doluydu...»

Genç Stalin okulda iki yanlı yaşam sürdürmekle öğretmenlerini uzun süre aldatabilmişti; bir yandan Marksist edebiyatı okuyor, bir yandan başarılı bir öğrenci sayılıyordu. Bu nedenle yaptığı hatalar, ihtar veya ufak cezalarla geçiştiriliyordu. Fakat Yozef başkaldırıp açık eleştirilere geçince yöneticilerin sabırları kalmadı, sınıf defterinde şu not yer aldı: «Aramalarımız Yozef Cugaşvili tarafından eleştirildi, bunların sık sık tekrarlanmasının doğru olmadığını savundu. Ona bakılırsa bu gibi aramalar diğer okullarda yoktu. Cugaşvili kurallara karşı hoşgörüsüzdü, başkaldırmıştı.»

Bu notun tarihinden altı ay sonra Yozef Cu-

gaşvili neden göstermeden bir sınava katılmayışı sonucu okuldan çıkarıldı. Ve başka bir okula gitmedi...

ROSA LUXEMBURG (1870-1919)

Polonya Litvanya Krallığı Sosyal Demokratik Partisi kurucularından Rosalia Luxemburg da daha öğrenciyken politikaya atılmıştı. Berlin'de bir siyasal cinayete kurban giden bu ünlü kadın Polonya'nın Galiçya bölgesinde Lublin yöresindeki Zamost kentinde varlıklı bir Yahudi ailesinin kızı olarak doğmuş, okul yılları boyunca sınıfının en genci, en ufak-tefeği, en iyisi olarak tanınmıştı. Okulu 16 yaşında bitiren Rosa'nın notları ondört ayrı ders için «olağanüstü» idi. Bunlar din bilgisi, pedagoji, Lehçe, aritmatik, cebir, geometri, Rusya coğrafyası, doğa bilimleri, genel tarih, fizik, kozmografya, güzel yazı, resim ve kadın işleriydi, ayrıca Rusça, Almanca, Fransızca, genel coğrafya ve Rusya Tarihi «çok iyi» olarak değerlendirilmişti. Aradan on yıl geçecek Rosa «hukuk doktora»sını da aynı başarıyla verecekti.

MARIE CURIE (1867-1934)

Bir başka Polonyalı kadın okul yılları boyunca Rosa Luxemburg'dan ne iyi, ne de kötüydü; iki kez Nobel Armağanı alan (1903'de Polonium ve Radium adlı elementleri bulduktan sonra eşi ve Henri Beckerel ile, 1911'de kimya dalında tek başına), Marie Curie adıyla ün yapan Maria Skolodovska. Bir gim-

nasium öğretmeninin kızı olarak Varşova'da doğan Maria sanki yuvası yerine bir okula doğmuştu ve tüm dünya ona uçsuz bucaksız bir okul olarak tanıtılmıştı. Daha dört yaşında okuma yazma öğrenen geleceğin büyük bilim kadını kızkardeşi Bronia ile okul oyunu oynuyordu. Bir gün ana-babasının şaşkın bakışları karşısında kitap okumaya başladı, sonra onların kızmış olduklarını düşünerek: «Kızmayın, dedi, kızmayın... Ben yaptım bunu, Bronia'nın kabahati yok... Ama çok kolay olduğundan ötürü yaptım...»

Okula başka öğrencilerden iki yaş küçük başlayan Maria her sınıfta her dersin birincisiydi. En büyük amacı öğrenmek, öğrenmek, gene öğrenmekti. Olağanüstü belleği sayesinde öğrenmek çok kolay bir işti onun için. Daha sonra kızının yazdığı şu satırlar bu konuda ilginç bir örnek veriyor bizlere: «Sınıf arkadaşları onun uzun bir şiire iki kez göz attıktan sonra ezber okuyuşuna inanmaz, bunun bir hileyle gerçekleştiğini sanırlarmış.»

Maria'nın bir özelliği de hangi koşullar altında olursa olsun derinlemesine tinsel ve düşünsel yoğunlaşıma ulaşabilmesiydi. Kızı Eve şöyle der anılarında: «Bu yetenek büyük bir armağandı onda. Ve kızkardeşleri ve arkadaşları için bir tür eğlence kaynağı olmuştu bu özelliği. Çevresinde kıyamet kopsa yoğunlaşımını sürdürürdü...»

Genç kız babasının kitaplığında bulduğu her yapıtı ister okul, ister şiir kitabı, ister roman, ister bilimsel araştırı olsun okuyup tüketmişti... Okumak onu günlük yaşamın sorunlarından uzaklaştırıyor, annesini ölüme götüren ağır hastalığı, babasının işinde karşılaştığı güçlükleri unutuyordu. Bir gün baba gimnasium'daki görevini bırakarak özel

öğretmenlik yapmaya başladı. Öğrencilerini okutup eğitiyor. pansiyona dönüştürdüğü evde yedirip içirip yatırıyordu. Önce üç öğrenciyle başlayan bu girişim on öğrenciye kadar çıktı.

Aslında Maria Sklodovska okulda pek mutlu değildi. Rus öğretmenlerle arasındaki gerilim sürüp gidiyordu ve bunlardan bazıları onu kaba buluyorlardı. Bir arkadaşına şunları yazmıştı o yıllarda: «Fakat sevgili Kazia bütün bunlara karşı okulu gene de severim... Belki yakınışlarımdan sonra benimle alay edeceksin ama şimdi düşünüyorum da okuldaki yıllar bana o sıralarda sandığım kadar uzun gelmemişti...»

Maria okulu onaltı yaşında altın madalya ödülüyle bitirdi, bir yıl dinlendi, sonra öğretmen yardımcılığı, özel öğretmenlik, dadılık yaptı, içindeki daha fazla öğrenme isteğine karşı koyamıyarak parasal güçlüklere karşın Paris'e gitti. Üniversitede hemen burs sağladı, her zaman en iyi öğrenci oldu ve gelecekteki eşi kendisinden sekiz yaş büyük Pierre Curie'yi de orada tanıdı.

NIELS BOHR (1885-1962)

Marie ve Pierre Curie gibi fizikçi Niels Bohr da aydın bir ailedendi. Dedesi Bornholm adası gimnasium'u müdürü, babası Kopenhag Üniversitesi Ruhbilim profesörü, Danimarka Kraliyet Bilim ve Sanat Akademisi üyesiydi, annesi ruhbilim öğrenimi yapmıştı. Pek çok uzmanın «en azından Einstein kadar önemli bir bilgin» veya «çağımız atom teoricilerinin başı» diye tanımladıkları Bohr bilim alanına kendi eğilimi sonucu girdi. Küçük kardeşiyle

babasının her hafta bazı üniversite öğretim üyeleriyle düzenlediği toplantıları izliyor, pek çok kişinin yaşamlarının çok sonraki dönemlerinde sağladıkları bilgileri derliyordu.

Bohr okulda bütün derslerde çok iyi idi. Tek güçlük edebî kompozisyonlarda çıkıyor, bunların ana yapısını oluşturan giriş-düğüm-çözüm şeması bir türlü belirlenemiyordu. Bu tür şematik çözüm çabalarına yeteneği yoktu Bohrn'un. Buna karşın sınıfta hep birinciydi, özellikle matematik ve fiziğe eğilimi çok küçük yaşlarda yüzeye çıkmıştı. Önceleri felsefeyi tarih ve dilbilimi denedi, sonunda fiziğe karar verdi, 21 yaşındayken fizik alanındaki bir incelemesi Danimarka Bilim Akademisi tarafından altın madalya ile armağanlandırılmasına yetti. Bohr 1922'de «Fizik» dalında Nobel Armağanı aldı.

OTTO HAHN (1879-1968)

1938 yılında arkadaşı ve meslektaşı Fritz Strassmann'la «Uranyum Çekirdeği»ni kırma yöntemini bulan, kimya dalında Nobel Armağanı alan Alman bilgini Otto Hahn'ın okul yılları pek kolay geçmedi. 1879'da Frankfurt kentinde doğan bilginin babası cam atölyesi sahibiydi, işini büyütmek amacıyla öylesine çok çalışıyordu ki üç oğlunun eğitimi için tek dakika bile ayıracak durumda değildi. Hahn anılarında bu konuya şöyle değinecekti: Babam sabahın yedisinden akşamın yedisine dek atölyede çalışır, öğle yemeğine ayırdığı kısa süre boyunca atölyeye annem bakardı.»

Kaderin garip bir oyunu olarak Hahn okulda başarılı olmamış dehalar arasında gösterilip dur-

muştur. Oysa gerçekten iyi bir öğrenci olan atom bilgini okulun yalnız ilk günlerinde sıkıntı çekmiş, solak oluşu çevrede hoş görülmeyen yönü olarak kalmıştır. Ana-babasıyla bir gezintinin anısını şöyle anlatır: «Dört yaşındaydım, bir Pazar günü kardeşim Heines'in öğretmenine rastladık, adamı sol elimle selâmlayınca çok şaşırdı ve aileme bu özelliğin sakıncıları konusunda uzun bir konuşma yaptı. Oysa ben bunda hiç kötülük görmüyordum, çünkü her istediğimi sol elimle yapmak olanağına sahiptim...»

Yazı dersleri pek parlak geçmiyordu küçük Otto için: «Kara tahtaya yazarken iş kolaydı. Bozuk harfleri hemen silip düzeltiyordum. Ama ev ödevlerimdeki yazılar mürekkep lekeleriyle doluyordu, bunları silmek olanaksızdı. Bu nedenle hemen her gün güçlü bir tokat yiyordum. Sol elle yazabilmem okulun ilk yılları boyunca hep orta yetenekli çocuklar arasında kalmama neden oldu. Sınıflar ilerleyince ilk dereceler arasına katıldım, güzel yazı önemli değildi artık...»

Hahn liseyi her yıl üç en iyi öğrenci arasında yer alarak bitirdi. Bitiriş sınavlarında en iyi not derlediği dersler umulduğu gibi ne kimya, ne fizik ne de matematikti, «jimnastik», «din» ve «müzik»di.

MAX PLANCK (1858-1947)

Atomla ilintili buluşların en önemlilerinden birini gerçekleştiren ünlü fizikçi Max Planck, doğduğu kent Kiel'de başladığı öğrenimini Münih'de Maximilian Gimnasium'unda sürdürmüş, onyedi yaşında tüm derslerden olağanüstü başarılı notlar

derleyerek bitirmişti. Max çok yönlü yeteneğe sahipti, daha sonra bu özelliği için şöyle diyecekti: «İyi bir dil bilgini veya tarihçi de olabilirdim. Beni doğa bilimlerine iten neden dış evrenin ilginçliği ve üniversitede derinlemesine girdiğim matematikti.» Ancak, doğrudan matematiğe kapılmayıp fiziğe yöyönelişi yeryüzü sorunlarının uyandırdığı meraktan ötürüydü ve bu sorunların yalın matematik kurallarla çözümü olanaksızdı.

Planck bir hukuk profesörünün oğluydu ve okula adımını attığı ilk günden başlayarak bıraktığı izlenimler şöyle oldu: «Çok iyi bir öğrenci...», «çalışkan ve nazik», «yürekli, gayretli ve yetenekli», «öğretmenlerin ve okul arkadaşlarının sevgilisi», «parlak ve mantıklı bir zekâ». Bütün bunlara ek olarak Max olağanüstü müzikseldi, kesin duyuşluydu, koroda şarkı söylüyor, org, piyano ve viyolonsel çalıyordu.

Bazı dâhilere özgü çok yönlülük meslek seçiminde doğal güçlükler getirdi. Uzun süre müzik, ölü diller ve fizik arasında sallanıp duran Max bir gün geleceğini müzik öğretmenine danışmaya karar verdi ve şu yanıtı aldı: «Bana kalırsa müzikten başka bir meslek seçin...» Danıştığı bir başka uzman da «Fiziği bırakın, dedi, bu alanda bulunacak şey kalmadı...»

Planck fizikte daha ne el değmemiş olanaklar bulunduğunu yirmibir yaşında sezdi, yirmiyedi yaşında Kiel Üniversitesine fizik profesörü oldu, Birinci Dünya Savaşından sonra 1918 yılında Nobel Fizik Armağanını aldı, Prusya Bilim Akademisinin dört bilginden oluşan yönetim kuruluna üye seçildi. 1930'da İmparator Wilhelm Bilim Destekleme Derneği başkanı olan bilgin 1937'de Nasyonal Sos-

yalist rejim altında bu görevi bıraktı. Bu kurum günümüzde Max Planck Enstitüsü adını taşımaktadır.

Max Planck çağının bilim ortamını sarsan en önemli buluşlardan Einstein'ın «Bağıntı Teorisi»ni kabul ederek boyutlarının genişletilmesine yardım etmiş, bütün bilimsel çabalarının yanısıra kendini okuldaki «humanist - insancı» eğitimin etkilerine bağlı ve borçlu duymuş, okullarda eski Grek ve Roma «humanizmi»nin öğretilmesini, gençliğin bu yolla daha yararlı yetişeceğini savunmuştur.

HUGO VON HOFMANNSTHAL (1874-1929)

Alman edebiyatına «Jedermann», «Schwierigen» gibi oyunları, Alman operasına «Der Rosenkavalier» ve «Die Frau ohne Schatten» gibi metinleri kazandıran Hugo von Hofmannsthal da parlak bir öğrenciydi. Büyük ozan-yazar Yahudi soyundan çok kültürlü bir banka müdürünün oğlu olarak Viyana'da doğmuş, daha genç yaşlarda bazı kimseler onun bir dâhi olduğu konusunda birleşmişlerdi. Örneğin ünlü yazar Arthur Schnitzler onu ilk görüşünden sonra defterine şu notu düşmüştü: «Loris adlı genç 17 yaş için olağanüstü bir yetenek. Bilgisi, açıklığı ve sanata olan eğilimi yaşı için duyulmamış düzeyde.» Hofmannsthal o yıllarda gimnasium öğrencisi olduğundan ötürü yazı ve şiirlerinde kendi adını kullanmıyor, bunları Loris adıyla yayınlıyordu.

Yazar okula ilk kez on yaşına bastığı yıl Viyana Akademi Gimnasium'unda başlamıştı, okul özellikle «insancılık» alanındaki öğretim program-

larıyla ünlüydü. Aslında bu özellik öğrencinin aynı alana özel eğilimi varsa önem taşıyordu ve Hofmannsthal bunlardan biriydi; eski dilleri oyun oynarcasına öğreniyor, mektuplarını Latince yazıyor, Homer'i aslından okuyordu. Onbeş yaşındaki delikanlı bunlarla yetinmeyip Dante, Voltaire ve Shakespeare'i de katıyordu araya. Alman edebiyatının tüm klasikleri oniki yaşına dek eksiksiz okunmuş, sıra Alman tarihi ve edebiyatının Ortaçağ kaynaklarını inceleyen «Monumenta Germania e Historica» adlı yapıta gelmişti.

Hofmannsthal onsekizinde olgunluk sınavını verdi. «Latince», «Almanca», «doğu tarihi» ve «din» derslerinden olağanüstü not almış, karnesi tümüyle «çok başarılı» olarak belirlenmiş, gene Schnitz'ler arkadaşı siyaset adamı ve yazar Theodor Hertzl'e şu satırları yazmıştı: «Bu ilginç delikanlı ilerde çok söz konusu olacak...»

RICHARD STRAUSS (1864-1949)

Hofmannsthal daha sonra hukuk öğrenimi yapmış, kendisinden on yaş büyük Richard Strauss'la işbirliği dönemi başlamıştı. Bunun sonucu olarak opera sahnelerine «Der Rosenkavalier», «Ariadne auf Naxos», «Arabella», «Die Frau ohne Schatten» gibi baş yapıtlar katılacaktı...

Münih'de doğan ve müziğe çok küçük yaşta ilgi gösteren Richard Strauss Saray Orkestrası üyelerinden birinin oğluydu. Piyanoya dört yaşında oturdu, okula gittiği ilk yıllarda tüm dersleri öylesine olumluydu ki kentin seçkin öğretim kurumlarından «Ludwig Gimnasium»una kabul edildi,

kısa süre sonra aynı kurumun öğrenciler için gizli sicilinde şu satırlar yer aldı: «Bu öğrenci kadar görev bilincine, yetenek ve çalışma sevgisine sahip olanı çok az görülmüştür. Öğrenime eğilimi bu konuda şaşırtıcı bir çabukluk sağlamakta, çalışkanlığının yanısıra her dersi büyük dikkatle izlemektedir. Böyle bir öğrenci bir öğretmen için büyük kazançtır. Strauss üstelik müzikte büyük yeteneğe sahiptir.»

Bir öğretmenin aynı yıllardaki yargısı: «Olağanüstü yetenekli, erdemli ve çalışkan bir öğrenci: Canlı, hareketli, dikkatli.» Altı yıl sonra bir başka öğretmenin düşünü: «Dikkatli, itaatli, ağırbaşlı, müziğe olan büyük yeteneğine karşın matematik dışında tüm derslerde başarılı.»

Matematikteki durumu Richard Strauss'un okulu başarıyla bitirmesini engellememişti. Yabancı dillerdeki kolaylığı, klasiklere olan eğilimi ve tarih bilgisi diplomasına özellikle işlenmişti.

FRIEDRICH SCHILLER (1759-1805)

Marbach'lı büyük ozan çağının en modern, en ileri öğretim kurumlarından birinde sürdürdü öğrenimini: Stutgart'da «Karl Okulu». Schiller'in bu okuldaki yılları boyunca her zaman mutlu olduğu söylenemez. Hele başlangıçta bu kurumu «despotizm gereci» ve «işkence yuvası» gibi benzetişlerle tanımlayacak, ülkenin başındaki Württemberg Prensi Karl Eugen'i bir tiran olarak gösterecekti. Giderek artan bunaltılar onu abartılmış yargılara sürükleyecek, her konuyu en iyi bilen kişi olarak tanınmaktan hoşlanacak, örneğin âdeta kin duy-

duğu Goethe için: «Bu gibi yaratıkları insanlar topluma almamalıdırlar.» diyecekti.

«Karl Okulu» 1771 yılında subay ve memurların yetiştirilmesini sağlamak amacıyla askerî eğitim kurumu olarak kurulmuş, iki yıl sonra «Askerî Akademi»ye dönüştürülmüştü. Bu nedenlerle disiplin konusundaki düşün ve uygulamalar doğal sayılmalıydı. Okul türlü bilgi kollarının öğretildiği fakülteleri içeriyordu; savaş ve tabiye, tarım, hukuk, tıp ve ticaret. 1775'de Prensin başını çektiği subay ve öğrencilerden oluşan bir tören alayı Stuttgart caddelerinde pencerelerden serpilen çiçekler altında yürüyerek Prenslik Sarayı ardına yapılmış kışlaya girdi... Öğrencileri arasında onaltı yaşındaki Schiller'in de bulunduğu «Karl Okulu» yeni yuvasına taşınmıştı.

Prens bu okulu seviyordu. «Oğullarım» diye bahsettiği öğrencilere en yeni bilgilerin verilmesi yanlısıydı, böylece eski «gimnasium» anlayışına karşıt bir eyleme de geçmiş oluyordu. Öğrenim ağırlığı klasik dillere değil, çağın gerektirdiği bilgilere, bu arada Fransızcaya, doğa bilgisine, matematik, coğrafya ve tarihe kaydırılmıştı. Latince ve Yunanca da tümüyle kaldırılmamıştı. Bu dillerin büyük yazar ve ozanları çevresindeki bilgiler yeterli sayılıyor, derinlemesine gramere pek gerek görülmüyordu. Felsefenin tüm derslere yaygınlaştırılması temel amaçtı. Bu amaca ulaşmak için Karl Eugen genç ve dinç öğretmenler tutuyor, öğretmenlerdeki dinamizmin harekete geçirilmesi için konferanslar, tartışmalı toplantılar düzenleniyordu.

Bu ilerici hedeflere ulaşımda yeterli koşulların varlığı pek savunulamazdı. Okul önünde sonunda askerlik anlayışı üzerine kuruluydu, öğrencilerin

sürekli gözetimi öngörülmüştü. Mavi ceketli, beyaz pantalonlu üniforma giyme, kılıç taşıma zorunluğu vardı. Yaz sabahları saat beşte, kış sabahları altıda uyanılıyor, yıkanmak, dua etmek, yemek ve hatta öğrenmek bile komutlarla oluyordu. Tatil yoktu, öğrencilere ana-babalarını görme olanağı çok ender tanınıyordu.

Schiller bu okulda yedi yıl kaldı. Babası 1775'de saray bahçesi muhafızlığına atanan bir subaydı, amacı oğlunun din adamı olmasıydı. Ozan Ludwigsburg'da «Latin Okulu» öğrencisiyken küçük yaşlardan başlayarak burs sınavlarına sokulmuş, üç kez başarmış, dördüncüde kalmış fakat yeni bir atılımla «ruh ve kalpten yoksun insanların yurdu» dediği Latin Okulu'nu başarıyla bitirmişti.

Sonra kaderi değişiverdi Schiller'in... Prens yeni okulu için ülkesinin dört bir yanındaki yetenekli öğrencileri toplamaya başlamıştı. Bu girişim Schiller'in «Karl Okulu»na girmesine yetmiş, oğullarını rahip görmek isteyen ana-baba bu olup bitti karşısında şaşırıp kalmışlardı. Okulun büyük yararları da vardı; oğulları gezdirilip yedirilecek, içirilecek, geleceği güven altına alınacaktı. Ayrıca meslek konusunda karar gene onlara aitti. Bu gerçekler karşısında yüzbaşı Schiller daha fazla direnmeden onbir yaşındaki oğlu Friedrich'i okula bıraktı.

Çocuk çok güçlü değildi o yıllarda; ince, zayıf, renksiz ve dirençsizdi. Bu durumu okulda da düzelmedi. İlk iki yıl yedi kez okul hastanesinde kaldı, hele biri beş hafta süreyle. Schiller sınıfında üstün başarı sağlayamamasını bu durumuna bağlayacak, öğrencilerin kendileri ve arkadaşları konusunda Prense her yıl yazılan dilekçede şu satırlar

yer alacaktı: «Sayın Prens, öğrenci kardeşlerim arasında bana bir kez bakarak okulda harcadığım gayreti gözleyin. Beni dikkatle, sabırla dinlemek ve doğruluğumu, sadakatimi ve açık kalpliliğimi tanımak zorundasınız. Bana armağan edilmiş olanakları gereğince kullanamadım belki. Kendi mutsuzluğumla ezilmiş olarak özrümü açıklıyorum size; vücut acı çekerse ruhsal güç de aynı acıyla zayıflıyor, istekler engelleniyor, beklenen doyurum sağlanamıyor...»

Sonuçta Prens bu iyi niyetli öğrencinin meslek öğrenimini hukuktan tıbba dönüştürünce durum çabucak değişti. Askerî disiplin ve baskıya hiç alışamayan, özgürlük özlemi giderek artan Schiller'in yeni bilgi alanlarına ilgisi genişliyor, felsefe ve edebiyata bağlanıyor, vücudu güçleniyordu.

1779 yılında öğrenimi sona ermiş oluyordu ve sınıfındakilerden bir yaş küçüktü. Bitiriş sınavında «Fizyoloji Felsefesi» konusu üzerine verdiği tez yeterince olgun bulunamadı, soruna Prens de karışarak jürinin kararına katıldı. Bilgisel yönden ortaya koyduğu düşünlere ateşli bir coşku karışmıştı. Bu ateşin bilgiye daha çok ağırlık tanıyacak biçimde soğutulması gerekiyordu ve son sınıfı bir kez daha okuması zorunluydu.

Schiller ertesi yıl iki görevle bitiriş sınavına hazır olduğunu bildirdi. Biri iltihap ateşleri üzerine Latince bir inceleme, ikincisi Almanca düşünsel - ruhsal bir tez: «İnsanda hayvansı içgüdünün ruhsal yapıyla ilişkisi üzerine bir deneme». Her iki çaba da kabul edilerek basıldı, Schiller askerî akademiyi bitirdi, aynı yıl bir alaya doktor olarak atandı, iki yıl geçince de hem Prensin hizmetinden hem de ülkesinden kaçtı.

JACOB GRIMM (1785-1863)

Yıllar sonra «Masalcı Kardeşler» adıyla anılacak olan Jacob ve Wilhelm Grimm'ler Hanau'da doğdular, gamsız, sorunsuz, tatlı bir çocukluk çağı geçirdiler. Jacob, «Alman dilbilimi»nin yaratıcısı olacak, Wilhelm kardeşiyle «Alman Sözlüğü»nü yazacaktı. Borç içinde geçen çocukluğun en önemli siması kuşkusuz özel öğretmenleri Zinckham'dı ve Jacob otuz yaşlarında yazdığı «Yaşamım Üzerine Düşünceler» adlı notlarda o çağa ait bazı anılarını da anlatacaktı:

«İki kardeş duvarları kalın açık yeşil çizgili oturma odası yanındaki duvarları koyu yeşil çizgili yatak odasında yanyana uyurduk. Ana-babamızın yatakları gri ve koyu mavi çizgili kumaştan bir perdeyle ayrılmıştı. Sabahları kahverengi çizgili, sarı iri noktalarla süslü çaydanlıklardan yayılan buhar sesleriyle uyanırdık. Babam sırtında hırkası sabah duasını yaptıktan sonra çubuğunu yakar, çok durmaz çıkıp giderdi. Ben uyanır uyanmaz yukarı odaya fırlar uşağın perukaları pudralayışını seyrederdim.»

Baba devlet memuruydu. Hanau'daki görevinden Steinau'ya yargıç olarak atanmıştı. Ve Jacob anılarına şunları ekliyordu: «Babamın işi uzadığından ötürü öğle ve akşam yemeklerinde onu beklemek zorunda kalırdık. Özel öğretmenimizle derslerimizi oturma odasında yapardık. Annem de bulunurdu yanımızda. Öğleden sonra değirmende kahve öğütür, mavi-beyaz Dresden porseleninden çay takımlarını yıkardım. Öğleleri bir fincan kahve hakkım vardı. Saat dörtten sonra bahçeye veya avluya çıkıp oynardık. Akşamları ailece sofrada bulu-

şurduk. Orman Başkolcusu Müller de gelir, bizleri dizinde hoplatır, oynardı. Yün çoraplarını deri pantolonu üzerine çeker, babamla çubuk tüttürür, bira içerdi... Pazar günleri öğle yemeğinde pek sevdiğimiz yumurtalı, sığır etli, biberli, sirkeli etsuyu çorbasını kaşıklardık. Yemekten sonra babam kahvesini içer içmez bahçeyi boylar, sofraya üzüm keser, tavuk, ördek ve güvercin kümeslerini denetler, yem verir, atları okşar, koyun ve dana ahırlarını gezerdi. Bu arada hep birlikte kuzuları severdik... Babam özellikle siyah tüylüleri yeğ tutardı; bunların yünlerinden yapılan çoraplar kir götürür, çok dayanırdı...»

Bu «çocuk cenneti yaşamı» çok sürmeyecek, çocuklardan biri onbir, öteki on yaşındayken baba zatürreeden ölecek, aile oturduğu resmî barınağı boşaltmak zorunda kalacaktı. Anne çok sevdikleri çevreden ayrılmak istememiş, altı çocuğu ile yaşamını Steinau'da sürdürmüş, bir süre sonra iki oğlu Kassel'de «Lyceum Fridericianum»a girmişlerdi. Wilhelm Steinau'dan ayrılışlarını şöyle anlatacaktı:

«Kassel'e doğru yola çıkarken en etkili an yuvadan ayrılışımız oldu. Arabanın önünde oturuyordum... Geriye baktım son olarak, beyaz altlıkları üzerinde arı kovanlarımızı, kırmızı bahçe kapısını gördüm, sabah sisi başka görüntüleri örtmüştü... Oralarda geçirdiğim yılları düşündüm... Arada koca bir çukur açılmış gibi uzaklaşmıştı o yıllar... Artık yeni bir yaşama başlayabilirdim...»

Kassel'deki öğretim harcamalarını annelerinin kızkardeşi almıştı üzerine... Bu iyiliksever kadın Kassel Beyliği sarayında Kontes Karoline'nin oda hizmetçisiydi... İki çocuk saray aşçısının evinde

pansiyoner oldular ve özel öğretmenlerinden aldıkları dersler yarar sağlamadığı için öğrenime okulda ilk sınıflardan başladılar.

WILHELM GRIMM (1786-1863)

İki kardeş öylesine çalışkandılar ki üniversiteye girmeleri için en az yedi yıl gerekliyken bu hakkı üstün nitelikleriyle hemen hemen yarı sürede sağladılar. Ancak bu amaçla giriştikleri çabalar sağlıklarını etkilemişti ve Wilhelm şöyle yakınacaktı o dönemden:

«Bütün gün sırada oturmak aslında güçlü sağlığımı bozmuştu. Sıtma ateşiyle yanıyor, nefes alamıyor, göğsümde sancılar hissediyordum. Lyceum'a gitmek için geçtiğimiz yol işkence oluyordu. Hele Friedrich Alanında karşıdan esen dondurucu rüzgâr direnilir gibi değildi...»

Sınıf atlama amacıyla günde altı saatlik okul süresine beş saatlik özel Latince ve Fransızca dersleri ekleniyordu. Sonuçta isteklerine kavuştular: Jacob üniversite için Marburg'a gitti, onu bir yıl sonra sağlığını düzelten Wilhelm izledi. Her iki kardeş de «Lyceum Fridericianum»dan olağanüstü izlenimlerle ayrılmışlardı. Okulun Müdürü Wilhelm'in karnesine şu dipnotu yazacaktı: «En güzel umutları çağıran bu delikanlıyı bilimi korumak isteyen her insana öğütlerim...»

Grimm Kardeşler öğretmenleri tarafından övülüp onurlandırılırken onlar öğretim düzenini eleştiriden kaçınmamışlardı. Örneğin antropoloji, moral, fizik ve mantığa tanınan süre dilbilgisi ve tarihe kıyasla çok fazlaydı. Buna karşın genel izle-

nimleri olumlu, anıları dostçaydı. Jacob kırk yaşlarına geldiğinde eski bir okul arkadaşına şunları yazacaktı: «Okul yıllarını arıyorum ara sıra ve arkadaşlarımızla yakınlık duygularının daha sonraki günlük yaşama ne denli yararlı olduklarını düşünüyorum...»

HELMUTH VON MOLTKE (1800-1891)

Okuldaki yetkin öğrencilerden biri de dehasını 1864'de Danimarka, 1866'da Avusturya ve 1870 - 1871'de Fransa savaşlarıyla kanıtlayan, «ayrı yürümek birlikte vurmak» kuralıyla ün yapan Mareşal Helmuth von Moltke'dir. Bu büyük asker Mecklenburg'un Parchim kentinde altı oğuldan üçüncüsü olarak doğmuştu. Aile daha sonra Mecklenburg'dan o çağda Danimarka'ya ait Holstein'a göçmüş, tarım işlerinde başarısız kalan baba orada asker olarak hizmete başlamıştı. İki oğlu Helmuth ve Friedrich önce bir rahibin özel öğrencisi olacaklar, daha sonra askerlik amacıyla eğitileceklerdi.

Helmuth kardeşiyle birlikte Kopenhag'da Piyade Subayı Okulu'na girdiğinde onbir yaşındaydı. Okuldaki olağanüstü çetin ve disiplinli tutum tatsız bir yaşam döneminin başlamasına yol açmıştı. Bu yaşama sabırla katlanan Helmuth yakınmamış, sonuçta Danimarka ordusu subayı üniformasını giymişti... Bu orduda yükselme olanaklarının sınırlı bulunması üzerine 21 yaşında Kraldan izin alarak Prusya Ordusunda görev isteyen Moltke gerekli sınavı başarmış, üsteğmen rütbesiyle Oder üzerindeki Frankfurt kentine atanmıştı.

Moltke boş durmadı, kendi kendine İngilizce

öğrendi, üstlerinde çok iyi yargı ve izlenimler derledi, sonuçta daha başka olanaklar sağlamak amacıyla Berlin Savaş Okulu'na başvurdu, sınavları kazanarak üç yıl sürecek eğitime başladı.

Her dersten, özellikle topografya ve topografya ile ilgili derslerden olağanüstü notlar derliyordu. Genç subay kısa sürede bilgi kolunun uzmanı sayıldı.

Okulda özel İngilizce, Fransızca ve İtalyanca dersleri alan Moltke parasal durumunu düzeltmek amacıyla Edward Gibbons'un «Roma'nın Çöküşü» konusundaki oniki ciltlik ünlü yapıtını İngilizceden Almancaya çevirdi, 26 yaşında okulu parlak bir diplomayla bitirerek birliğine döndü ve kısa süre sonra yeni kurulan «Tümen Okulu»na öğretmen olarak atandı.

NAPOLEON (1769-1821)

Fransız Devrimi ve Napoleon olmasaydı değerli komutanlar yetiştiren Berlin Savaş Okulu da kurulmayacaktı kuşkusuz. Napoleon'un şaşırtıcı zaferlerinden yalnız Scharnhorst, Clausewitz ve Moltke gibi Prusyalılar değil, hemen her ülkenin komutanları çok şey öğrendiler. Napoleon da okulda yetkin bir öğrenciydi, ancak her derste aynı başarıyı sağladığı söylenemezdi. Korsika'daki doğumu sırasında 19 yaşına yeni basmış annesi oğlunun ileri bir anlayışla yetişmesinden yanaydı. Örneğin, Laetitia Bonaparte yağmurlu havalarda çocuklarının rahatça oynamaları, bağırıp çağırmaları, duvarlarını boyamaları için koca bir oyun odası ayırmıştı. Ayrıca onlara anlamsız şefkat gösterilmesine de kar-

şıydı, bu konuda bir arkadaşına şöyle yakınmıştı: «Kayınvaldem ve kocam çocuklara karşı aşırı duyarlılar. Onların kısa ağlamaları bile hemen odalarına koşup avutmaya başlamalarına yetiyor. Oysa ben böyle değilim. Daha katı ve gerçekçiyim...»

Ana-babanın ortak oldukları önemli görüş çocukların iyi bir öğrenim yapmasıydı, yüreklilikle bir likte eğitimin de yaşam savaşı boyunca en iyi silah olduğunu biliyorlardı. Baba okumuş bir adamdı, hukuk doktoruydu. Çocukluğunun ilk yıllarından öğrenmeye büyük eğilim gösteren Napoleon beş yaşındayken ana okuluna gönderildi ve anlatımına bakılırsa orada gene kendi yaşında Giacominetta adlı güzele âşık oldu ve kanısına göre çorapları hep düştüğünden ötürü aşkı karşılık görmedi. Kısa süre sonra da okuma, yazma ve hesap öğrenmesi için kardeşi Joseph'le bir rahibe gönderildi. Yaşamındaki bu ilk öğretmene minnetle bağlanan Napoleon vasiyetnamesinde onu unutmayacak, yirmibin frank bırakacaktı.

Babasının Korsikalı soylular tarafından milletvekili seçilmesi küçük Napoleon'un kaderini değiştirdi, onun ve büyük kardeşinin öğrenimlerini Fransa'da yapmaları kararlaştı. Elde Kral tarafından seçkin aile oğullarına tanınmış askerî okul bursu vardı, bursun Napoleon için kullanılması kesinleşti. Yalnız çocuğun Autun'da okula gidip Fransızca öğrenmesi gerekiyordu. Ailede İtalyanca geçerliydi. Napoleon ilerde imparatoru olacağı ülkenin dilini çok sonraları beş ay gibi kısa sürede öğrenip beş yıllık öğrenime başlamak üzere Brienne Askerî Okuluna girecekti.

Alıştığı özgürlükten sonra bu okul cezaevi gibi geldi küçük Korsikalıya. Eğitim düzeni katıydı, okul

sınırı aşılamaz, izne gidilemezdi. Kralın tanıdığı az bir cep harçlığı yeterli görülür, armağanlar hele kitaplar kabul edilmezdi. Napoleon sınıfın en küçüğü idi, kötü Fransızcası nedeniyle arkadaşları tarafından alaya alınıyor, bu nedenle yalnız yaşamayı seviyor, matematik çalışıyor, düşler kuruyor, okulun her öğrenciye ayırdığı küçük bahçesinde sebze ve çiçekleriyle uğraşıyordu.

Tarımsal uğraşı askerî okul yapısının önceleri yatılı manastır biçiminde kurulup kullanılmış olmasından kalma bir gelenekti. Öğretmenler hâlâ Fransiskan rahipleriydi, öğrenciler askerî üniforma giyerken onlar kendi giysileri ve sandallarıyla dolaşıyorlardı. Ana dersler Latince, Fransızca, matematik, coğrafya, tarih ve fizikti, ayrıca istihkâm ve resim dersi de konmuştu.

Oniki yaşındaki Napoleon deniz kuvvetlerine geçmeyi düşündü, hatta hücresinde bir süre yatağına değil kendi bulduğu hamağa yattı. Matematik bilgisi olağanüstüydü, başka dersler ya «yeterli», ya da «kötü». El yazısı tüm yaşamı boyu utanç verici kalacak, sayılar tüyler ürpertecek, Fransızcası «barbarca» olarak nitelendirilecekti. Matematik dışında ilgi duyduğu konular ise coğrafya ve tarihti. 1783 yılında Napoleon'la ilgili bir okul değerlendirmesinde şu satırlar vardı: «Sağlığı yetkin. Karnesi matematikteki başarısını kanıtlıyor. Coğrafya ve tarihte genel bilgilere sahip. Dans ve resim kötü. İyi bir denizci olabilir.»

Onbeş yaşında Paris'te Subay Okulu sınavını kazanan Korsikalı öğrencinin Fransızcası hâlâ berbattı. Yazısı okunaksızdı. Ama Paris ona Brienne'den sonra cennet gibi gelmişti. Okul yeniydi, her ayrıntı göz alıcıydı. Sınıflar zambak motifli mor

halılarla örtülüydü, pencere ve kapılarda perdeler asılıydı, yatakhanelere koca sobalar konmuştu, ayrıca gümüşlü şeritler işlenmiş mavi ceketli, kırmızı yakalı üniformalar çok şıktı, yemekler olağanüstü lezzetliydi ve öğretmenler gerçek uzmanlardı.

Napoleon «hidrostatik», «difransiyal - entegral hesap» bilgilerini zorunlu kılan topçu sınıfına girmişti. Deniz subaylarının kesinlikle izlemeleri gerekli olan topçu sınıfı güçtü. Korsikalı öğrenci matematikle ilgili dersleri hemen çözümlüyor, coğrafya ve tarihten iyi notlar alıyor, istihkâmla resim ve Almancadan orta notlar sağlıyordu. Eskrimde başarılı, dansta yeteneksizdi... Napoleon Paris'teki okulda çok çalışıyordu. Babası ölmüştü, delice sevdiği anasına yardım için bir an önce meslek sahibi olmak istiyordu. Anneye yazdığı şu mektubun okul yöneticileri tarafından da okunacağından emindi: «Ölüm haberinin dehşeti geçince bize karşı gösterdiğiniz sonsuz şefkatin minnettarlığını duydum gene... Anneciğim, koşullar kendinizi avutmanızı istiyor... Sevgili bir eşin kaybından doğan acıyı taşımanızda yardımcı olursak mutluluğumuz katmerleşecektir...»

Napoleon öğrenimini öylesine başarıyla sürdürdü ki iki yılı bir yılda atlayarak Onaltıncı Louis'nin bizzat imzaladığı subaylık diplomasını aldı. O gün onaltı yaşını bitireli onbeş gün olmuştu, ama mutlu sayılmazdı, Rousseau'nun ve «Werther» romanının etkisindeydi, topluma ve çağa karşı tepki duyuyordu. İntiharı düşündüğü o dönemde yazdıklarından bir örnek:

«Toplum içinde yalnız bir insan olarak odama çekilip baskısını tüm ağırlığıyla duyduğum melankoliyi düşünüyorum. Bakalım nereye sürükleyecek

beni? Ölüme mi? Aslında neye başlıyacağımı da bilmiyorum. Hangi şeytan kendimi yoketmem için kamçılıyor böyle? Eğer öleceksem bu işi kendi elimle yapmam daha iyi değil mi? Eğer bana zevk ve kıvanç vermeyecekse gelecek günlere yönelmenin yararı ne? İnsan aslında doğaya ne denli uzak. Ne kadar korkak, çürük ve ham. Acıdan başka bir yönünü görmediğim yaşamın bana yük olduğuna inanıyorum. Ve beraber yaşadığım ilerde de yaşamak zorunda kalacağım insanların bana ne kadar uzak ve yabancı olduklarını biliyorum...»

Avrupa gençliği bu satırlardan birkaç yıl sonra Werther salgınından kurtulup modern, özgür bir kıt'anın umuduna düşecekti. Napoleon'un zekâsı bu umudu güçlendirecek, Almanya'da bile derin yankılara yol açacaktı. «Daima ışınlı, parlak, kararlı, her saat yeterli enerjiyle dolu bir adam...» diyecekti yaşlı Goethe onun için. Ozan Grillparzer'e göre Napoleon kendisini bir yılanın kuşu büyülemesi gibi etkilemişti. Ozan Heinrich Heine'ye bakılırsa Napoleon «kralların yapıldığı tahtadan değil, tanrıların yapıldığı mermerdendi...» Düşünür Sören Kirkegaard ise onu Muhammed'le kıyaslıyor, «... beraberinde getirdiği belirli düşün ve inançları için savaştı...» diyordu. Ozanları «kutsal kaplar» diye tanımlayan Hölderlin ise «yaşamın şarabını, yiğitlerin ruhunu saklar o kap» dedikten sonra «Buonaparte» adlı şiirini şöyle sürdürüyordu:

«Ama bu genç adam ruhunu
Böylesine çabuk çoşturmamalıydı
Nerede saklayacak şimdi onu? Kapta mı?»

FRIEDRICH HÖLDERLIN (1770-1843)

Neckar nehri kıyısında Lauffen'de doğan ozan bu dizeleri yazdığında 28 yaşındaydı. Aslında o da ruhunu bir kapta saklayacak cinsten değildi, dinbilgini olmasını isteyen annesini düş kırıklığına uğratma pahasına özel öğretmenliği yeğ tutmuş, 32 yaşında başlayan ruhsal hastalığı 73 yıl sürecek mutsuz yaşamını işkenceye dönüştürmeye yetmişti. Bu yaşamın ilk yarısı da pek mutlu geçmemişti. Denkendorf ve Nürtingen'deki «Latin Okulu» ile Maulbronn manastır okullarının çok başarılı öğrencisiydi ama baskıya hiç mi hiç direnci yoktu Hölderlin'in...

Ancak bursla okuyabileceğinden ötürü bu baskıya katlanmak zorundaydı ozan. Lauffen'de manastır yönetim görevlisi olan babası onu iki yaşında öksüz bırakarak ölmüş, annesinin ikinci eşi bu kez çocuk dokuzunu bütünlemeden son nefesini vermişti. Bu ikinci ölümü acılı yaşamının nedenlerinden biri sayan Hölderlin 29 yaşındayken annesine şöyle yazacaktı:

«Sevgili annem! Acılarım seninle hep açık konuşma eğilimimi engelledi durdu. Önce hemen belirteyim, belki inanmayacaksınız ama yaşamımı gençliğimin en erken dönemlerine dek anımsıyorum. İkinci babam öldüğünde kendimi bir yetim olarak öyle zavallı buldum, gözyaşlarınız ruhumda öyle derin bir etki bıraktı ki sanırım büyüdükçe daha da artan acılarım ve hüznüm o dönemlerde başladı.»

Ozanın melankoliye düşüşündeki derin nedenlerden biri de annesinin oğlunu «Tanrı adamı» görme yolunda beslediği umuttu. Bu umut Hölderlin üzerinde annesine yazdığı bir mektupla kararını

açıklayıncaya dek baskı yapacaktı: «Değişik karakterim, ruhsal durumum, tasarılarıma olan bağlılığım ve onurum sakin bir evlilik yaşamı sürdürme ve bir din adamının barışçı tutumunu gösterme umudunu yokediyor.»

Bu düşünler onun çalışkan bir öğrenci olmasını engellememiş, onsekiz yaşında girip beş yıl kaldığı Tübingen Vakfı Okulunda daima başarılı olmasını bilmişti. Bir arkadaşına yazdığı mektupta şöyle diyordu Hölderlin: «Manastırda olmamın nedeni annemin isteğidir. Ona olan sevgim çaresiz birkaç yılımı solduracak...» Derslerde gösterdiği olumlu çabalar, çevresindeki sadık arkadaşlara karşın yaşamı mutsuzdu ozanın: «Solgun renkli duvarlarla çevrili karanlık odamda oturuyor, sabrıma şaşıyor, arkadaştan yana ne denli yoksul olduğumu düşünüyordum...»

Maulbronn Manastırında bakımın pek iyi olmadığı onyedi yaşındaki ozanın annesine yazdığı şu satırlardan anlaşılıyor: «Fırsat düşmüşken Bilfingers kahvesiyle şekerimin bittiğini haberliyeyim... Sabah erkenden kalkıyor ve en yoksul işçinin bile zorla içebileceği çorbayla kafamın yerine gelmesini bekliyorum.. İşte o zaman en büyük isteğim kâseyi duvara fırlatmak... Şu anda yapacağın en yararlı iş oğluna kahve göndermek olacak...»

Bu arada bir arkadaşının kızkardeşi Luise Nast'a âşık olmaktan geri kalmaz ozan. Bu konuyu arkadaşına şöyle itiraf eder: «Kalbimin nasıl çarptığını, tek kelime söyleyecek gücü bile bulamadığımı, nasıl titrediğimi sezmiş olacaksın... Korkunç bir duygusal etki sarmıştı beni, onun bana karşı ilgisi olup olmadığını kestirecek durumda değildim...»

Hölderlin daha sonra Tübingen'e gidecek, kızdan ayrılacaktı: «Somurtkan, korkak ve hasta bir insanla hiçbir zaman mutlu olamıyacağını biliyorum...»

Alabildiğine duyarlı ve duygulu bir gençti Hölderlin. Bu gerçeği arkadaşları da bilirlerdi ve yalnız kemanının sesi yankılanan hücresinde haftalarca kalıp toplumla ilişkisini kesmesine şaşmazlardı...

Bütün bu belirtiler Hölderlin gibi bir karaktere yatılı okul eğitimi en uyarlısı mı diye düşündürüyor insanı ister istemez. Onun ilk yaşam öyküsü yazarı olan çağdaşı ozan Wilhelm Waiblinger'in yorumu şöyle bu konuda:

«Öğretim yönetim kurulları üzerine ne denirse densin kimsenin yadsıyamıyacağı bir gerçek tek bir öğretmene büyük yetkiler tanımanın sakatlığıdır. Bu türden öğretmenlerin daracık görüşleriyle nasıl amaçsız ve belirsiz bir tutuma yöneldikleri, nasıl her konuyu güçleştirdikleri tümümüzün bildiği bir sorundur. Gençleri yönetme niteliğine sahip aydınlık kafalı, geniş görüşlü öğretmenlerin ne kadar az olduğunu bilmem tekrara gerek var mı? Nerede yetenek çekirdeğinin gelişimine olanak verenler, nitelikleri besleyip büyütenler, doğru yola yöneltenler? Verimsiz öğretmenler nedeniyle gelecekleri tehlikeye düşmüş kim bilir kaç insan vardır? Buna karşılık öğrencilerin kişiliğini yok eden, onları zembereklerinin yaşam sevgisiyle beslendiğini sezemedikleri eş yapılı saatlere benzeten nice öğretmen ozanımızınki gibi olağanüstü duyarlı ruhlar üzerinde çürütücü, yıkıcı rollerini oynamış durmuşlardır.

SÖREN KIERKEGAARD (1813-1855)

Hölderlin'e benzer güzellik ve özgürlük düşkünlüğünü Luther'den bu yana en kavgacı Protestan sayılan çağının en önemli ruhbilimcisi kabul edilen, «psikanaliz»e giden yolu açtığı savunulan düşünür Kierkegaard da görürüz. «Korku» kavramının büyük önem taşıdığı verimleriyle «dinsel diyalektik» ve «varoluşçuluk» gibi iki önemli çağdaş akımın doğuşunu etkileyen Kierkegaard varlıklı ve kültürlü bir tüccarın oğlu olarak Kopenhag'da doğmuştu. Bu doğum 57 yaşında bulunan babayı pek sevindirmiş, çevreye karşı aşırı duyarlı, zengin bir fanteziyle oğlunu yetiştirmek için bol vakit ayırabilmişti. Sören gittiği «Latin Okulu» sınıflarında bu gayretin yararlarını derlemiş, «Ya şöyle ya da böyle» adlı yaşam öyküsü romanında Latince ve Yunanca ile olan ilişkilerinde babanın etkisini uzun uzun anlatmıştır.

Kierkegaard'ın babayla ilişkileri garip bir gelişim göstermiştir. Önceleri ona olan güven ve saygı yerini daha sonra kin ve gareze bırakmıştı. Çocuk küçük yaşlarda babayı hiç hata yapmaz kabul etmiş, okula giderken babasının «En az üçüncü olacaksın!» diye emretmesini doğal karşılamıştı. Bu olayı şu satırlarla anlatacaktır:

«Okula giderken babam önceden aldığı kitapları vererek «Ay sonunda sınıfının en az üçüncüsü olacaksın!» dedi. Bu onun okul yaşamı boyunca öğrenimimle ilgili son sözü oldu. Daha sonra ne ödevlerimi dinledi, ne onları gördü, ne öğrenme zamanına karıştı, ne de başka babalar gibi yanağımı okşayıp «Derslerle aran nasıl?» diye sordu. Kararları

bana bırakmakla büyük sorumluluk yüklüyor, böylece olgunlaşacağımı sanıyordu.»

Kierkegaard öğrenim görevini babasının istediğinden daha iyi yaptı. Liseyi onyedi yaşında bitirdi, Kopenhag Üniversitesinde on yıl din bilgisi okudu fakat devlet hizmetine girmedi; bir yıl sonra doktorasını verdi: «İstihza Kavramının Sokrat Üzerindeki Etkisi». Ve onu kitap üzerine kitap izledi ama ünlü düşünür mutlu olamadı bir türlü. Ne kiliseyle savaşı, ne Hegel'in felsefe sistemine saldırısı, ne de kendisiyle hesaplaşmaları yarar sağladı.

Gençliğinin ilk dönemlerinden başlayarak şöyle tanımlıyordu kendini: «Bazı insanlar kurban olmak, şu veya bu biçimde kurban edilmek için doğmuşlardır. İşte ben bunlardan biriyim...»

Çevresini hep kötümser gözlerle gören Kierkegaard'ın Schopenhauer gibi bir kötümserin derin etkisinde kalması doğaldı. Bu iki düşünürün ortak bir yanları daha vardı; Hegel sistemini kabul etmemek. Schopenhauer bu inançta çok ileri gitti; Berlin Üniversitesinde felsefe doçenti olarak derslerini Hegel'in dersleriyle aynı saatlere koydurdu, sonuçta kendi derslerine öyle az öğrenci geldi ki bu uygulamadan vazgeçmek zorunda kaldı, ayrıca bu davranışın getirdiği tatsız izlenim ünlü yapıtı «İstem ve Tasarım Olarak Dünya»nın önceleri çok az ilgi görmesine yol açtı. Fakat ne bu olay, ne de Kierkegaard üzerindeki etkisi değil, okuldaki başarısı onu bu sayfalara kattı.

ARTHUR SCHOPENHAUER (1788-1860)

Büyük düşünür Danzig'de varlıklı bir tüccarın oğlu olarak doğdu. Babanın isteği oğlunu da tüc-

car yetiştirip firmayı ona bırakmaktı. Ancak kentin Prusya'ya geçişinden sonra işini yüzde on zararla devrederek Hamburg'a göçtü. Çünkü en büyük eğilimi özgürlük ve bağımsızlıktı, bunları Prusya yönetiminde bulamıyacağına inanıyordu. Daha sonra babasıyla aynı eğitimde buluşacak olan Arthur beş yaşında Hamburg'a, oradan da bir aile dostunun yanına, Fransa'da Le Havre'a gitti, iki yıl kaldı, daha sonra «yaşamımın en mutlu dönemi» diye tanımladığı bu yıllar boyu mükemmel Fransızca öğrendi.

Hamburg'a dönen çocuk tüccarların yeğ tuttukları bir özel okula verildi. Aslında «gimnasium» eğitimi daha verimliydi ama baba orada öğretilen «humanizma» bilgilerini bir tüccar için yararsız görüyordu. Oysa Arthur inatla «gimnasium»u savunuyor, yaşam boyu eksik bir insan olarak kalacağını söylüyordu. Sonuçta çözüm yolu bulundu; baba onbeş yaşına ulaşmış oğlunu Avrupa'da dileğince uzun bir eğitim gezisine gönderecek buna karşılık oğlu da meslek olarak ticareti seçecekti. İki yıl süren gezi Hollanda'dan başladı, İngiltere'de İngilizce öğreninceye dek kalındı, sonra Fransa, İsviçre, Avusturya, Saksonya, Şilezya ve Prusya üzerinden Hamburg'a dönüldü. Düşünür şöyle yazacaktı daha sonraları:

«Gençliğimin iki değerli yılını verdiğim bu gezi süresini klâsik bilgiler ve dilleri öğrenmeye hasretmiş olsaydım ne kazanırdım diye düşündüğümde önceleri zararlı çıkmış buluyordum kendimi..Sonraları kârlı olduğumu anlamaya başladım... Olayların ve eşyanın gerçek ve pratik görüntüsü tarafsız değerlendirme alışkanlığı uyandırmıştı bende. Boş söz ve yazıların yetersizliğini sezebiliyordum artık.

Bu kazanç geleceğin gerçekçi bir değerlendirmesine neden oldu. Geziyle geçen yıllar için hayıflanmanın gereksizliğini anlamıştım...»

Bu geziden sonra ticaret bilgisi sınavlarına Hamburg'lu senatör Jenisch'in firmasında hazırlanmaya koyulan Arthur babasının ölümüyle bu zorunluktan kurtuldu. Baba Schopenhauer bir kapaktan kanala düşüp boğulmuştu. Karısının kendisini anlamadığından durmadan yakınarak bunalımlar geçiren adamcağız büyük olasılıkla intihar etmişti. Arthur bu konuda şu yorumu yapacaktı: «Zavallı babacığım yaşasaydı bir hasta sandalyesinde sürünecek, bakıcısının merhametiyle yaşayacaktı. Annem toplum kadınıydı, babam acılarla kıvranırken eğlenmeye bakardı.» Ve yaşamı boyu evlenmeyen Arthur yargısını şöyle açıklayacaktı: «İşte kadın sevgisi!»

Annesi kocasının ölümünden sonra firmayı dağıtmıştı. Buna karşın genç Schopenhauer öğrenimini daha bir yıl sürdürdü. Babasına verdiği söze saygılıydı... Sonra kararını değiştirip Gotha'ya giderek «Gymnasium Illustre»ye girdi, eski dillerdeki boşluğunu özel derslerle doldurmaya çalıştı. Ama Gotha girişimi yalnızca beş ay sürecek, öğretmenleri konusunda yazdığı bir taşlama nedeniyle okuldan atılacaktı. Bu olaydan sonra annesinin göçüp yerleştiği Weimar'a giden Arthur orada toplum yaşamına katılıp romanlar yazarak bastıran Bn. Schopenhauer tarafından pek de memnunlukla karşılanmadı. İşte oğlunun bu isteğine karşı verdiği yanıttan bazı satırlar:

«Sana her zaman seninle yaşamın ne denli güç olduğunu anlatmaya çalıştım. Senden saklayacak değilim, sen neysen osun ve ben bu yargıya varmı-

şım bir kez. Ruhsal durumunu, iç evrenini bilemem, yalnız dış görüntü ve davranışların, örneğin görünüşün, düşünlerin, yargıların ve alışkanlıkların kısaca dış evrene yansıyan her özelliğin bana ters geliyor. Evimde birkaç gün kaldığın süreler boyu hiç yüzünden çıkardığın olaylar nedeniyle sen gider gitmez rahat nefes alıyordum. Elde olmayan nedenleri öne sürerek yakınmaların, surat asmaların, sanki hikmet veya keramet söylüyormuş gibi karşı koyulmaz yargıların baskının büyüğünü oluşturuyordu üzerimde... Şimdi dinle; nasıl seninle yaşayabilirim ben? Kendi isteğinle evime konuk olabilirsin ancak... Dostlarım geldiğinde yemeği bizlerle yiyebilirsin, fakat dünyanın boşluğu ve aptallığı yahut insanların sefaleti üzerine yaptığın konuşmaların, giriştiğin tartışmaların geceleri uykumda korkulu düşlere yol açtığını bil! Ben iyi uyumak istiyorum...»

Schopenhauer bu tepkilere karşı Weimar'da kaldı tartışmalarını sürdürerek. Onun Goethe ile de ozanın «Renk Bilgisi» adlı incelemesi üzerine tartıştığı, onu düşünleriyle şaşırttığı fakat karşı savlara girişince hoş görülmediği, hatta bağışlanmadığı biliniyor.

Arthur bu arada Weimar Gimnasium'unu Latince, Yunanca, matematik başta olmak üzere tüm derslerde pek iyi dereceyle bitirerek Göttingen Üniversitesi Felsefe Bölümüne girmişti. Genç düşünür bu bölümü dört yılda başarıyla bütünleyecek, Jena Üniversitesinde «felsefe doktoru» olarak öğretim üyeleri arasına katılacaktı.

Schopenhauer her okulda yalnız çok çabuk öğrenen, çok çalışan bir öğrenci değil bilinçli ve kisiliğe sahip bir genç olarak da seçkinleşmişti. Gim-

nasium'a geç de olsa girerek başarıyla bitirişi onun kararlı tutumuna, müstesna kişiliğine kanıttır.

FRIEDRICH ENGELS (1820-1895)

Karl Marx'la birlikte Komünizmin manifestosunu hazırlayan, onu parasal yönden destekleyen, ölümünden sonra bıraktığı notları ve taslakları değerlendirerek, bunlarla «Kapital»in ikinci cildini hazırlayıp bastıran Friedrich Engels de varlıklı bir iş adamının oğluydu. Ana tarafı soyunda ise öğretmenlik mesleği ağır basıyordu.

Okula ilk kez ondört yaşında doğduğu kent Barmen'deki lisede başlayan Engels daha sonra Elberfeld Gimnasium'una girmiş, bu okulun müdürüne ait pansiyonda iki yıl kalarak öğrenimini sürdürmüştü. Edebiyatçı olmayı düşleyen oğluna bu süreyi yeterli gören baba bu kez ticarî bilgisini arttırması amacıyla onun Bremen'de bir firmada görevlenmesini istemişti. Engels'in bu dönemde yazdığı «Wuppertal Mektupları» adlı ilk deneme «Telegraph für Deutschland» adlı dergide yayınlanmış, ilgiyle karşılanmıştı. Onsekiz yaşındaki yazar bu denemede Barmen Kent Okulunu eleştiriyordu: «Okul dar kafalı, basit düşünlü, kişilerden kurulu bir topluluğun elinde. Öğretmenler gerçi dindarlar arasından seçilmiş. Ama müdür görevini kesin prensiplere dayatarak yürütmeye çalışıyor ve öğretmenleri pek rahat bırakmıyor.» Elberfeld Gimnasium'u konusunda da şu satırlar var: «Baskı altında bir okul... Yenilikçi bir azınlığın malı... Yönetim kurulunu oluşturan kişilerin para hırsı dışında öyle mistik inanç ve düşünlerle ilintisi pek

yok...» Kurul üyeleri arasında bir de İngiltere'de fabrikası olan, tanınmış iş adamı sayılan babası da vardı Engels'in. Ve şöyle sürüyordu yazı: «Bu üyeler mal stoklarını ana defterlere ustalıkla yazabilen fakat Yunanca, Latince ve matematikten haberleri olmayan kişilerdi, marifetleri de çalışkan ve nitelikli bir Protestan veya Katolik yerine yeteneksiz bir acemiyi öğretmen seçmekti...»

Genç yazar Barmen ve Elberfeld'de uygulanan eğitim politikasını yerden yere batırıyordu: «Eğitimden söz edilemez buralarda... Kim biraz vist veya bilardo oynamayı bilir, az buçuk politikadan söz eder, kompliman yapabilirse eğitilmiş kişi sayılır. Bu kişilerin sürdüğü yaşam da korkunçtur; gündüzleri inanılmaz bir hırsla hesaplarına, alacak vereceklerine eğilirler, akşamları belirli bir saatte kâğıt oynamak, politika konuşmak, çubuk içmek için toplanırlar, saat tam dokuzda evlerinin yolunu tutarlar. Günler değişiklik göstermeden geçip gider... Çocuklar iyi not aldıkları sürece sevilirler... Gençlerin konuları ise belirlidir; Barmenliler köpeklerden, Elberfeldliler atlardan, kent güzellerinden, iş dünyasından konuşurlar...»

Olgunluk sınavını vermeyen Engels askerlik süresini Berlin'de geçirmek istedi, üniversiteye konuk öğrenci olarak alınması için dilekçe verdi. Ancak iki görev ağır geldi; geceleri diz üstü derslere çalışıyor, gündüzleri gene talim alanında diz üstü sürünüyordu. Böylesine bir öğrenim düzeninin sonucu değişmeyecek, yaşamını adadığı bilgi alanında kendi deyişiyle hep «ikinci keman» çalıp duracaktı.

FRIEDRICH NIETZSCHE (1844-1900)

Saksonya'da Lützen yöresindeki Röcken'de doğan Nietzsche bir rahibin oğluydu. 25 yaşında Basel Üniversitesi klasik dilbilim profesörlüğü adaylığına çağrılmış, doktorasını verdikten sonra asil profesörlüğe atanmıştı. Babası dört yaşında ölen Nietzsche annesi, büyükannesi ve iki teyzesi tarafından büyütülmüş, okula Naumburg'da başlamıştı. Çevreyle bağdaşımı önceleri büyük sorunlar doğurmuş, gimnasium hazırlık okulunda ilk kez arkadaş edinebilen çocuk, sekiz yaşındayken gimnasium'a girmiş, önceleri ilgisini çekmeyen derslerden başarılı olamamış, daha sonraları güçlükle kaynaşabilmişti. Nietzsche başka çocuklarla oynamıyor, on yaşında şiir denemeleri yapıyor, ondördünde yazdığı yaşam öyküsünde bu denemeler çevresinde şu bilgiler yer alıyordu;

«İşte bu dönemde ilk şiir doğdu. Bu verimde anlatılmak istenenler basit doğa sahneleriydi. Genç bir kalbin dizelere yansıttığı abartılmış sahneleri; korkulu göl gezileri, şimşekler, gökgürültüleri ilk esin elementleriydi... Kimseyi ne taklid ediyor, ne örnek alıyor, ruhumdan kopanı yazıyordum. Doğal olarak arada kötü dizeler düşüyor, hemen her şiir katı dil örnekleri içeriyordu. Ama bu dönemdeki verimim ikinci döneme kıyasla daha iyiydi. O yıllarda şiirlerimi küçük bir kitapta derlemek ve yalnız kendim okumak istiyordum. Bu kendimi beğenmişlik belirtisi genellikle tasarı olarak kaldı, çok ender gerçekleşebildi. İlk şiirlerde vezin ve kafiyenin ağır geldiğine inandığım da bıraktım onları. Böyle doğmuş pek çok kafiyesiz şiir var elimde...»

Bu satırlar ondört yaşında bir gencindir. O za-

manlar yalnız şiire değil, evrene ait bilgilere de düşkündü Nietzsche... Okuldaki öğrenme hırsı ona seçkin bir yer sağlamış, sıkıcı bulduğu matematikten başka tüm dersleri en yüksek notlarla atlayıvermişti.

Ancak belirli bir alanı seçip ilerlemesi zamanı gelip çatmıştı. Dilbilimi seçti, kısa sürede gösterdiği şaşırtıcı gelişim kendine güvenini alabildiğine güçlendirdi. Bu dönemdeki en önemli ürün de Grek ozanı Megara'lı Teognis konusundaki Latince inceleme oldu. Ve aynı konuyu daha sonra Bonn Üniversitesinde de geliştirdi.

GUSTAVE FLAUBERT (1821-1880)

Daha sonraları savunduğu «üstün insan» varsayımı bazı kişi ve çevrelerde derin etki yapan Nietzche gibi Fransız yazarı Flaubert de okul çağlarında kendi yeteneğinin farkındaydı ama bu sezgi dışa karşı mahçup ve içine kapalı bir genç olarak tanınmasını engellememiş, sekiz yıl gittiği Rouen Gimnasium'unda hep yanlış anlaşıldığına ve insanlarca aldatılıp durduğuna inanmıştı. Bir hekimin oğlu olan Flaubert küçük yaşlarda tembel ve dalgacı tanınmış, sonra inanılması güç bir atılımla çalışmaya koyulmuş, dokuz yaşında tiyatro oyunları yazmaya başlamış, onbirinde Gimnasium'un altıncı sınıfına ulaşmıştı. «Madame Bovary» yazarı yaşamı boyu taşıyacağı aşağılık kompleksine karşın olağanüstü bir öğrenci olarak tanınmıştır, büyük ilgisi edebiyat ve tarih derslerinde yoğunlaşıyordu. Okul ve okul dışı çalışmalarla tüm sınavları verip olgunluk dönemine ulaşan Flaubert hukuk öğrenimini

seçmiş, ancak kısa süre sonra bırakarak kendini tümüyle yazarlığa adamıştı.

OSCAR WILDE (1854-1900)

Yaşadığı sürece «Dandy» akımının öncüsü ve simgesi sayılan, Lord Alfred Douglas'la eşcinsel ilişkileri derin yankılar yapan ozan ve yazarın okul yılları başarılı geçmiş, İrlanda'nın «Eton Kolleji» sayılan «Portora Kraliyet Okulu» ve doğduğu kent Dublin'deki «Trinity College»de parlak dereceler derlemişti. Bu sonuçlarda kendisine kolay öğrenme olanağı veren bellek gücünün rolü kuşkusuz büyüktü.

O yıllar klasik dillere, özellikle Yunanca, Yunanistan ve «hellenizm»e büyük sevgiyle bağlı olan ozan-yazar için bütün bunlar güzellik ve özgürlük simgeleriydi. Wilde çok seçkin bir «estet»di, güzele olan eğilimini Trinity College'deki bir öğretmeni aşılamış, desteklemişti. Bu öğretmen onun daha sonra başarıyla uyguladığı bazı davranışların ustasıydı; güvenli ve küçümser çıkışlar, söyleşi sanatı, yalnız giysi gibi günlük yaşamda kullanılan eşyalar değil sanat ve edebiyattaki değerlendirmelerde de gerekli zevk, toplumsal nezaket kurallarına saygı göstermeye gerek duymadan kendi düşünlerini savunma yürekliliği... Öğrenci-öğretmen ilişkisi okuldan sonra da sürmüş, Wilde öğretmenine yaşamı boyu minnettar kalmıştı. Yirmi yaşlarında Trinity College'i başarıyla bütünleyen ozan-yazar Oxford Üniversitesi için burs sağlamış, yirmidört yaşında bu okulun «Sanat Tarihi» bölümünü «takdirname» ile bitirmişti.

PABLO CASALS (1876-1973)

Öğretmen vardır Oscar Wilde gibi bir yetenek gönül verir ona, öğretmen vardır daha ilk devrede nefret edilir, öğrencisini sınıftan hatta okuldan kaçırır. Yüzyılımızın müzik yorumu sanatında simgeleşmiş bir addır Pablo (veya Catalan deyişiyle Pau) Casals. İspanya'da Barcelona kenti yöresinde Vendrell adlı bir kasabada yoksul bir kilise örgcusunun onbirinci çocuğu olarak doğmuştu büyük viyolonselci. İlk derslerini babasından alan çocuk için daha sonraları kendi deyişiyle müzik «nefes almak gibi doğal bir gereksinme» olmuştu. O yaşlarda keman çalıyor, üstün yeteneğini Vendrell'deki ilk konserlerinde kanıtlıyordu. Ancak düşlerinin çalgısı viyolonseldi ve Pablo ilk kez onbir yaşında bu çalgıya sahip olabilecekti. Artık sabahtan akşama dek viyolonselini kucaklayıp sırrını çözmeye çabalıyordu. Bu çabanın sonuç getirmeyeceğine inanan babası onu bir marangozun yanına çırak verdi. Ama aslen Puerto Rico'lu olan anne Pilar Defilio de Casals aynı inançta değildi, oğlunu aldığı gibi Barcelona Konservatuvarına götürdü. Çocuk giriş sınavını şaşırtıcı bir kolaylıkla verdi ve hemen sınıfların en iyi öğrencisi olarak tanındı. Onüç yaşındayken ailesine yardım amacıyla Cafe Tost adlı bir lokalde bir keman ve bir piyanodan oluşan üçlüye katılan Pablo burada geceleri hafif müzik çalıyor, haftada bir gün de meraklılara oda müziği dağarının seçkin örneklerini dinletiyordu. Adı kente yayılıvermiş, sanatseverler bu harika çocuğu görmek için kahveyi doldurmaya başlamıştı. Bir gün onlara çağın ünlü bestecisi İsaac Albeniz de katıldı, onu müziksever İspanyol soylusu Kont de Morphy'ye öğüt-

ledi. Kont, Casals'ı dinledikten sonra kolundan tutup Kraliçe Maria Christina'ya tanıttı. Çocuğa hayran olan Kraliçe, Madrid'de alıkoydu, aynı kent konservatuarına yazdırdı. Pablo burada da sınıfların birincisiydi. Artık ailesine yük olmuyor, Kraliçenin kendisine ödenmesini emrettiği ödenekten para biriktirip babasına gönderiyordu.

Müziksever Kraliçe genç müzikçiyi her hafta çağırtıyor, onunla oturup dört el piyano çalıyordu. Kraliçe, konservatuvarı en iyi öğrenci olarak bitiren Pablo'nun bilgisini genişletmesi için Brüksel'e gönderilmesini istiyordu. Sanatçı bu kente gelişini ve ayrılışını şöyle anlatır anılarında:

«İlk gezimi öğretim için gönderildiğim Brüksel'e yaptım. 19 yaşındaydım, yanımda annem ve iki küçük erkek kardeşim vardı... Kente indiğimin ertesi günü koruyucum Kont de Morphy'nin kartıyla konservatuvara giderek Müdür Gevaert'i gördüm. Brüksel Konservatuvarı o çağda özellikle yaylı çalgı öğretimiyle ün salmıştı. Müdür bana ertesi günü gelmemi söyledi. Sabah erkenden okula gittim. Gevaert beni alarak viyolonsel sınıfına götürdü, profesöre tanıttı... Bir yere ilişerek öğrencileri dinlemeye başladım... Sınıftaki uzun saçlı gençlerden hiçbiri iyi durumda değildi. Ders sona ererken profesör bana: «E, küçük İspanyol bize birşeyler çalmak ister misin?» dedi... «Deniyeyim» diye yanıtladım.. «Ne çalacaksın?» diye sordu... «Ne isterseniz.» Öğrencilere döndü; «Bakın bu genç herşeyi biliyor. Harika birşey olmalı.» dedi. Bütün sınıf gülmeye başlamıştı, utancımdan kıpkırmızı oldum. Sonra bana güç bir parça önerdi... Çalgımı getirmemiştim, öğrencilerden birinin viyolonseliyle çalabileceğimi söyledim... «Ne çocuk» diye bağırdı pro-

fesör. «Her çalgıyla çalıyor.» Yeni bir kahkaha seli boşandı.. Bir viyolonsel aldım, kendimden emindim.. Birkaç ölçü sonra herkes susmuş, öğrenciler acı bir düş kırıklığına uğramışlardı. Parça bittiği zaman sınıfta çıt çıkmıyordu. Öğretmen yavaşça yerinden kalktı, beni odasına götürdü ve; «Bütün kurallara karşı olmakla beraber sana birinci armağanı kazandıracağıma söz veriyorum... Yalnız benim öğrencim olman şartıyla...» dedi. Yanıtladım; «Hayır, siz benimle bütün öğrencilerinizin önünde alay ettiniz. Burada bir dakika bile kalmak istemiyorum..» Ertesi günü annem ve kardeşimle Paris'e yöneldik.»

Casals kendisine gönderilen ödeneğin kesilmesi üzerine yurduna döndü, verdiği konser ve resitallerle vatanında, sonra yurt dışında tanındı, kemancı Thibaut ve piyanist Cortot ile kurduğu üçlüyle müzik tarihinin en seçkin topluluklarından birinin üyesi oldu.

Brüksel Konservatuvarındaki anlayışsız öğretmenin davranışı onu yabancı ülkedeki eğitimden yoksun bırakmıştı ama yetenek ve tutucu çabası sayesinde kayba uğramamış, belki kazanmıştı.

SIEGMUND FREUD (1856-1939)

«Psikanaliz»le dünyayı değiştiren buluşlardan birini yapan büyük bilginin okul yılları Wilde'a kıyasla daha güvenli ve kendinden emin olmasına karşın Yahudiliği nedeniyle pek kolay geçmemişti. Ünlü bilim adamı Moravya'nın Freiberg adlı küçük kentinde doğduğu zaman Avusturya-Macaristan İmparatorluğu sınırları içinde Yahudi karşıtlığı

güçlenmişti. Freud yün ticareti yapan babasının inanışlarına karşın Yahudi olmaktan onur duyuyor, bu uğurda gerekirse savaşmanın zorunluğunu savunuyordu. Oniki yaşında bulunduğu sıralarda babasının anlattığı şu olay ona karşı saygısının büyük ölçüde azalmasına neden olmuştu. Bir gün baba Freud yolda giderken karşıdan gelen bir adam başındaki kürk kalpağı kapıp yere atarak: «Pis Yahudi, in kaldırımdan aşağı!» diye bağırmış, o da kalpağını alıp kaldırımdan inmişti.

O yıllarda Viyana'nın «Sperl» adlı gimnasiumuna devam eden Siegmund (asıl adı Siegesmund) bu okulun giriş sınavını dokuz yaşındayken başarıyla vermişti. Parlak bir öğrenciydi, altıncı ve sekizinci sınıflarda birinciliği kimseye bırakmamıştı. Bu sonuçların nedeni yalnız çalışkanlığı ve kendine güveni değil okulda bile geçerli sayılmayan bilgi dallarına karşı gösterdiği olağanüstü öğrenme hevesiydi. Latince ve Yunancadan başka kusursuz Fransızca ve İngilizce öğrenmişti. İngiltere yaşamı boyu en beğendiği ülke olmuş, yıllar sonra Avusturya Hitler tarafından işgal edildiğinde bu ülkeye gidip yerleşmişti. Freud öğrendiği dillere kimsenin yardımı olmadan İtalyanca ve İspanyolcayı da katmış, İbraniceyi tüm incelikleriyle kavramış, gimnasium sınavlarını ödül alarak vermişti.

Olgunluktan kısa süre önce hekim olma yolundaki kararı konusunda daha sonra şöyle diyecekti: «Dar ve kısır olanaklarla sürdürmeye çalıştığımız yaşamımıza karşın yüksek öğrenim seçeneğini babam bana bırakmıştı. Doğrusu o yıllarda hekimliğe büyük eğilimim yoktu, daha sonraları da olmayacaktı. Beni bu alana insan davranışlarıyla doğasal sorunlar itmiştir. Okumayı öğrenir öğrenmez daldı-

ğım kutsal kitapların da etkin olabileceğini daha sonra aynı konu üzerindeki düşünlerimde sezer gibi oldum. Gimnasiumda benden daha yaşlı bir arkadaşımın hukukçu olmam yolundaki telkinleri o yıllarda Darwin'in ortaya atıp derin yankılara yol açan varsayımı ve Profesör Carl Brühl'ün Goethe'nin «Doğa» adlı makalesi üzerine verdiği bir konferansla etkinliğini yitirdi ve ben hekimlikte karar kıldım.»

Freud 1872 yılında Viyana Üniversitesine girdiğinde onyedi yaşındaydı, hekim ve araştırıcı olarak tuttuğu yol gimnasium dersleriyle kıyaslanmayacak kadar güçtü. Bilinçaltının önemi konusundaki devrimci düşünleri ruhbilimciler ve hekimlerin yoğun karşı koyuşları nedeniyle çok ağır yayılabilmiş, ancak 46 yaşında profesör olabilmişse de savaşı sona ermemişti. Freud olağanüstü başarılarına karşın hiç bir zaman düşmansız kalmamıştı zaten.

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK (1881-1938)

Askerlik tarihine ad bırakan, yeni strateji kurallarıyla savaş tekniğinde devrimler yapan Helmuth von Moltke'nin 1836-1839 yılları arasında danışman olarak görevli bulunduğu bir ülkede yüzyıla yakın bir süre sonra başka bir askerî deha belirecek, «Hattı müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır.» gibi çağının koşullarına uyarlı daha da yeni kurallarla ülkesini işgalci düşmanlardan kurtaracaktı. Bu kurtarıcının dehası yalnız askerlik alanında kalmayacak, yüzyılın başlarında «emperyalizm»le ezilmiş tüm uluslara özgürlük yolunda verdiği bu eşsiz örnekten sonra ulusunun liderliğini alacak,

devrimci devlet adamı olarak olağanüstü kişiliğiyle seçkinleşecekti.

Mustafa, Selânik kentinin Müslüman bölgesindeki Ahmet Subaşı Mahallesinde Gümrük Muhafaza memurluğundan ayrılma kereste tüccarı Ali Rıza Efendi ile Zübeyde Hanımın çocuğu olarak doğdu. Daha önce dünyaya gelen Fatma, Ömer ve Ahmet adlı kardeşleri yaşamamışlardı. Mustafa bu nedenle kıvançla karşılandı, gözetimle büyütüldü, altı yaşına bastığı yıl okul sorunu belirdi. Bu sorun anababa arasındaki çelişkili inanç nedeniyle kısa süreli anlaşmazlığa yol açmıştı, ana oğlunun «mahalle mektebi» ile başlayan ve medreselerle süren dinsel öğrenim yapmasını, baba ise devletin veya özel kişilerin işlettiği ilkokullardan başlayarak «Darülfûnun-Üniversite»de sonuçlanacak uygar bir öğrenim görmesini istiyordu. Anlaşmazlık babanın yerinde bir çözüm biçimiyle sona erdi; Mustafa geleneklere ve törelere uygun bir törenle «mahalle mektebi»ne başlatıldı, iki yıl sonra oradan alınarak Selaniğin o çağlar eğitim çevrelerinde olumlu izlenimler bırakan Şemsi Efendi'nin okuluna verildi. Mustafa bu okulda zekâsı ve çalışkanlığı ile hemen göze çarptı, başarılı bir öğrenci oldu. Ancak son sınıfta babasının işlerinin kötü gitmesi üzerine hastalanıp ölüşü çocuğu güç durumda bırakmış, diploma alamadan okuldan ayrılmak zorunda kalmıştı.

Zübeyde Hanım için Selânik yöresindeki Langaza'da Rapla Çiftliği kâhyalığı yapmakta olan dayısı Hüseyin Ağa'nın yanına sığınmaktan başka çıkar yol yoktu, çocuklarını alarak çiftlikte küçük bir eve yerleşti. Mustafa'nın öğrenimi yarım kalmış, küçük kardeşi Makbule ile tarladaki kargaları kova-

lamakla görevlenmişti. Ancak bu durum sürüp gidemezdi; Mustafa'nın öğrenimi için bir çare bulunmalıydı. Sonuçta onun Selânik'te bulunan Hatice adlı halasına gönderilerek okulu sürdürmesi kararlaştı, «Mülkiye Rüştiyesi»ne yazdırdı.

Osmanlı İmparatorluğunda dinsel öğretim yapan okullar yanında çağdaş ve ileri yöntemlerle öğretim yapan kurumların temeli batıdan çok sonra 1839 yılında Tanzimat'ın açıklanmasını izleyen dönemde ele alınmıştır. Bu alandaki girişimler 1850'den sonra yaygınlaşmış, «ortaokul» karşılığı «rüştiye»lerle «lise» karşılığı «idadi»ler toplumda önem kazanmaya başlamıştır. Rüştiyeler «mülkî» ve «askerî» olmak üzere iki türdü ve Mustafa hiç sevemediği «mülkî rüştiye»ye gönderilmişti. Bu isteksiz öğrenim uzun sürmedi, onu bir arkadaşıyla kavga ederken gören Kaymak Hafız adlı din öğretmeni kabahatli sandığı Mustafa'yı öylesine dövdü ki olay onun bir daha bu okula gitmesini olanaksız kıldı.

Mustafa okulsuz kalamazdı doğal olarak. Çok küçük yaşlardan düşlediği subaylık mesleğinin yolunu açacak tek çare olan «Askerî Rüştiye» sınavlarına katıldı, çok iyi dereceyle sonuçlanan sınav sonucu okula kabul hakını kazandı. Geleceğin büyük önderi sınavlara askerî okulu istemiyen annesinden gizli katılmış, ona bir olup bitti yapmıştı. Mustafa artık üniformasıyla ağırbaşlı, onurlu bir küçük askerdi, annesi onu bu giysiyle görünce gözyaşlarıyla bağrına basacaktı.

Küçük asker yeni okuluna candan bağlanmış, öğretmenleri onu hemen sevmişlerdi. Bunlar arasında özellikle matematik öğretmeni Yüzbaşı Mustafa, Fransızca öğretmeni Yüzbaşı Naki ve jimnastik öğretmeni Teğmen Hasip Efendiler bu zeki ve çalış-

kan çocuğa özel ilgi gösteriyorlardı. Yüzbaşı Mustafa Efendi ona bir gün yaşamı boyu taşıyacağı, dünyanın belleyeceği «Kemal» adını armağan etti. «Oğlum senin adın Mustafa, benim de öyle. Aramızda bir ayrışım olsun, seni bundan böyle Mustafa Kemal adıyla çağıracağım...» demişti matematik öğretmeni.

Mustafa Kemal sınıfların çavuşuydu, en iyi notları alanlar arasındaydı... Bu arada anasının tütün rejisi memurlarından Ragıp Efendiyle evlenişi onu derin bir üzüntü ve düş kırıklığına uğratmış, bu nedenle düştüğü ruhsal sarsıntı okul durumunu bozmamıştı. Evini bırakarak Rukiye Hanım adlı bir uzak akrabaya sığındığı, okulu bu koşul altında bütünlediği biliniyor. Rüştüye sona erince öğretmenlerinin öğüdüyle Manastır Askerî İdadi'sinin sınavlarına giren Mustafa bunları da başarıyla vererek artık parasız yatılı okul öğrencisi olma hakkını kazanmış, öğrenim eğitim sorunu böylece çözümlenmişti.

Manastır kenti Batı Makedonya'da bir il ve ordu merkeziydi, Avrupa Türkiyesinde ilerici görüş ve inançlara sahip subayların toplandığı yerdi. Mustafa Kemal buradaki eğitim yılları boyunca sınıflarında gene en iyi öğrenciler arasına katılırken beri yanda ilk siyasal uyanışa geçmiş, vatanının içinde bulunduğu çok acı ortamı kafasında bilinçlendirmeye başlamıştı. Bu sonuçta zaferle biten 1897, Türk - Yunan Savaşının da etkisi olmuştu kuşkusuz. Ama asıl büyük etken daha sonra askerlikten ayrılıp kendini tümüyle siyasete veren okul arkadaşı Ömer Naci'ydi. Bu arkadaşı ona iki kez Namık Kemal'i tanıtmış, vatan coşkusunu tattırmıştı. Mustafa Kemal genişleyen ufkunu daha da geniş-

letmek amacıyla Fransızcasını geliştirmeye koyulmuş, anası ve üvey babasıyla barışıp anlaştıktan sonra tatillerde gittiği Selânik'te Collége des Freres de Salle'de Fransızca dersleri izlemiş, Frere Rodrigues adlı bir öğretmenden büyük yararlar sağlamıştı.

Manastır Askerî İdadisi başarıyla sona ermiş, İstanbul'da Harbiye Mektebinin yolu açılmıştı. 1899 yılı 13 Mart gününden başlayarak bu okulun öğrencisidir Mustafa Kemal. İşte gene bu okul onu subaylığa hazırlarken vatan ve özgürlük duygularının geliştiği yuva olacak, sürüp giden baskı yöntemine karşı başkaldırının tohumları yeşerecektir. Ancak birinci sınıfta bazı nedenlerin etkisiyle başarılı değildir Mustafa Kemal. Yeni geldiği büyük kent ortamı ve değişik çevreler bu kısa süren sarsıntının baş nedenleri olmuş, kendini kısa sürede toplayarak sınıflarının en seçkin öğrencileri arasına katılmış, okulu 459 öğrenci arasında sekizincilikle bitirmiştir.

Genç ve yakışıklı teğmen bu derecesiyle kurmay olma hakkını kazanmış, «Erkânı Harbiye Mektebi - Harp Akademisi»ne girme olanağı kendiliğinden doğmuştu. Tatilini Selânik'te geçirmek üzere gittiğinde annesi, kardeşi, üvey babası, hatta komşular tarafından coşkuyla karşılanan Mustafa Kemal tümü için de bir tür onur kaynağıdır artık. «Erkânı Harbiye Mektebi»nin ilk yılı bunalımlarla geçer. Yıllardır süren yatılı askerî okul disiplini, aşırı sınırlanmış özgürlükler tepkisini göstermeye başlamış, bastırılan istekler ruhsal tepkilere dönüşmüştür. Buna karşın sınıfın gene en iyi birkaç subayı arasındadır genç teğmen. Öğretmenlere en zeki sorular ondan gelmekte, özellikle gerilla savaşı

konusundaki düşün ve incelemeleri ilgi çekmektedir. İkinci yıl siyasal eylemlere girerek, hatta gizli bir okul gazetesi yayınlayıp başlıca yazıları yazarak boşalım olanağı bulur Mustafa Kemal. Bir ara Askerî Okullar Müfettişi Zülüflü İsmail'in Saraya jurnali üzerine Okul Komutanı Rıza Paşa yaptığı bir aramada gazeteyi çıkaranları suçüstü yakalarsa da izinsizlik cezası vererek olayı örtbas eder. Ve «Erkânı Harbiye Mektebi» öğrenimi 1905 yılının ilk günlerinde bütünlenir.

Yüzbaşı Mustafa Kemal öğrenimini 37 arkadaşı arasında beşinci olarak bitirdikten sonra Şam'a gönderilecek, destansı yaşamına başlayacaktır. Onun ulusunu kurtarmak için sürdürdüğü savaşın yankıları öylesine büyük olacaktır ki pek çok yazar ve gazeteci dünyanın her köşesinden onu görmeye koşacak, yarattığı mucizeye yerinde tanık olmak isteyecek, aralarına parlak bir geleceği haberleyen genç Amerikalı Ernest Hemingway de katılacaktır.

ERNEST HEMINGWAY (1899-1961)

Kendine güvenli öğrenci sayısı pek büyük değildir dehalar arasında. 1954'de Nobel Edebiyat Armağanı almış Amerikalı yazar Ernest Hemingway'i bunlar arasına katabiliriz. Romanları ve kısa öyküleriyle Birinci Dünya Savaşı sonrasının düş kırıklığına uğramış «kayıp kuşak» diye anılan milyonlarca gencine sözcülük eden Hemingway İllionis eyaletindeki Oak Park'da bir hekimin oğlu olarak doğmuş, çok küçük yaşlarda ana-baba yuvasına ve okula karşı başkaldırısı türlü belirtilerle düzeye çıkmıştı. Bunlar arasında evden iki kez kaçışı başlıca-

larıdır... Ernest kendini bilir bilmez serüvene düşkünlüğünü göstermiş, fakat yönetimi güç bir çocuk olmamıştı.

Ünlü yazar okulda çok iyi bir öğrenci sayılmış, onuru tüm derslerden en iyi notları derlemesini sağlarken sporda da geri kalmamıştı. Ondört yaşındayken yüzme, atletizm, futboldan başka özellikle boksta da sınıf arkadaşlarının hayranlığını uyandıran sonuçlar sağlıyordu.

Edebiyata karşı olağanüstü yeteneğini iki öğretmeni destekliyordu. Okul gazetesinin yazı işleri yöneticiliğini yaparken öykü ve şiirlerini de yayınlıyordu. Sınıfının sözcüsü, okulunda niteliklerini kabul ettirmiş mutlu bir öğrenciydi. 1917 yılında Birleşik Amerika'nın savaşa girişiyle Ernest derhal asker olmaya karar verdi. Oysa babası bu kez karşı çıkmış, bitiriş sınavını sonuçlandırmadan bir yere gidemiyeceğini söylemişti.

Sınavı verip okulu bitiren Hemingway için evden temelli ayrılma zamanı gelmişti. Kansas City'ye gidip gazeteci olmayı kararlaştırdı... Bu alanda öğrenim yapmamasına karşın bölgesel muhabirlikle görevlendiği sürece mesleğin inceliklerine girebilmiş az ve öz yazmaya alışmıştı. Öyle ağdalı anlatımlara gazetelerde yer yoktu, uyulması gerekli kuralları şefi ona şöyle özetledi; bütün tümceler özellikle yazıya girişteki ilk tümce kısa olmalı, anlatımda basit dil gözetilmeli, negativ değil daima pozitiv bir tutuma dikkat edilmeli, pek gerekli olmadığında tanımlardan ve klişe deyişlerden kaçınılmalı. «Çanlar Kimin İçin Çalıyor, «İhtiyar Balıkçı ve Deniz» gibi daha nice başyapıtın yaratıcısı bu kuralları hiç unutmadı.

JEAN PAUL SARTRE (1905 -)

Çalışkan olup da sınıf arkadaşları tarafından sevilmeyen öğrenciler de vardır. Bu tipler çalışkanlıkları, gurur ve zekâlarından başka ailelerinin aşırı sevgi ve gözetiminden güç alırlar. Paris'te bir deniz subayının oğlu olarak doğan Fransız varoluşçu yazar Jean Paul Sartre bunlara tipik örnektir. Aile içinde özellikle büyük ana-babası tarafından olağanüstü şımartılmıştı Sartre. Babası erken ölmüştü, daha sonraları bu erken ölümün kendi yaşamına mutluluk kattığını savunacak, şunları yazacaktı:

«Kural olarak iyi baba yoktur; bu konuda kabahat teker teker insanlarda değil, kokuşmuş babalık kuruluşundadır. Belki bir tür haksızlık sayılacak ama çocuklar yapar her yetkinliği. Babam yaşamını sürdürseydi her fırsatta üstünlük taslayacak, baskı yapacaktı. Mutlu bir rastlantıyla erken öldü. Büyük bir ruhbilimcinin yargısına her zaman katılmışımdır; benden üstün ben yoktur...»

Babasız kalan Sartre evde küçük bir otorite olmuştu; anası ve büyük ana-babası arasında türlü anlaşmazlıklar oluşturuyor, çatışmaları bilinçle ve ustalıkla hazırlıyordu. Bu oyunlarını on yaşında okula gönderilip dış evrenle ilişki kurma zorunda kalıncaya dek sürdürdü. «Louis le Grand» Lisesinin ilk sınıflarında durumu pek parlak sayılmayan, giderek çok iyi bir öğrenci olmanın yollarını bulan Sartre o yıllar çevresinde daha sonra şunları yazacaktı;

«Kendim çevresinde sorun çıkmasına bayılırdım... Yazılı görevler sıralamaya koyuldum; kötü mü kötü, kuru mu kuru... Büyük babamın alnı kı-

rışmaya başladı, annem sınıf öğretmenim Monsieur Olivier ile görüşme yapmaya karar verdi. Adam bizi küçük bekâr apartmanında kabul etti ve annem hemen en tatlı sesiyle anlatmaya koyuldu; okul ödevlerimle kıyaslanmayacak niteliklere sahiptim, okuma-yazmayı yalnız başıma öğrenmiş, roman denemeleri bile yapmıştım. Bu kanıtları yetmez sanıp daha başka açıklamalara geçti; on aylık doğmuştum, annem bu savıyla fırında daha çok kaldığımdan ötürü başkalarına kıyasla daha pişkin ve gevrek olabileceğim varsayımını atmıştı ortaya. Zerafetinin Monsieur Olivier üzerinde yeteneklerimden daha derin izlenim bıraktığını adamın onu büyük dikkatle dinlemesinden anlamıştım. Özel ders vermeyi kabul etmemiş, sınıf öğretmeni olarak beni daima göz önünde tutmaya söz vermişti. Daha ne isterdim, ders boyunca onu gözlüyor ve benim için konuşup anlattığına inanıyordum. Beni seviyordu, ben de onu seviyordum, birkaç güzel söz istenen sonucu sağlamıştı; zahmetsizce iyi bir öğrenci olmuştum artık...»

WILLY BRANDT (1913-)

Ana-babanın denetim ve gözetimiyle eğitim açısından inanç ve tutumu çocuğun kaderi üzerinde daima çok önemli bir rol oynamış durmuştur. Bunların eksikliğine okulun yeni, yabancı hatta düşmansı evreni de katıldığında olumsuz bir sonucu doğal karşılamalıdır. Böyle durumların yarım yüzyıl öncesi günümüze kıyasla çok daha büyük önem taşıdığını türlü örneklerle biliyoruz. Bu sorun Federal Almanya Sosyal Demokrat Partisi başkanı,

1969'dan 1974 yılına dek ülkenin başbakanı, 1972 de Nobel Barış Armağanı sahibi Willy Brandt'ın çocukluk döneminde sürüp gitmiş, nikâhsız bir birleşmeden doğmuş olması sorunu ağırlaştırmış durmuştu.

Lübeck'de doğan ve asıl adı Karl Herbert Frahm olan Willy Brandt'ı uzun süre tarlalarda ırgatlıkla geçinen, daha sonra efendisine başkaldırıp kente giderek yaşamını fabrika işçisi ve kamyon sürücülüğü ile kazanan büyük babası bakıp büyüttü. Willy Brandt adını yıllar sonra yurdu dışında alan küçük Frahm daha ilk sınıflardan başlayarak daima çok iyi bir öğrenci olmuş, bu durumu ona ortaokuldan sonra bedelsiz okuma olanağı sağlamış, bir yıl sonra Lübeck'de Johaneum adlı gimnasium'a geçmiş dört yıl sonra da bitiriş sınavını vermişti.

Kırkaltı yaşında Berlin Belediye Başkanı görevindeyken o yıllar için bunları söyleyecekti Brandt: «Çocuk Herbert Frahm'ın ilk ondört yılından sisli anılar var belleğimde... Lübeck limanına yayılan gri renkli sise benzer saydam olmayan bir örtü kaplamış bu anıları. Gölgeleri andıran yüzler Kuzey Denizinin kıyıya vuran dalgaları gibi belirip kayboluyor. Çocuk Frahm'ın ben olduğuna inanmak güç, çok güç...»

1928-1932 yılları arasında gittiği Johanneum çevresinde ise şöyle konuşacaktı: «Dört yıllık süre yaşamımda önemli bir basamak sayılır. Bu okul bana yalnız genel bilgileri sağlamakla kalmadı, düşman olmasa bile yabancı sayabileceğim bir ortamda yaşamayı öğretti.»

Willy Brandt işte böyle bir ortamda çok başarılı bir öğrenci kalabilmiş, sosyal demokrasiye bü-

tün kalbiyle inanmış büyük babasından destek görmüş, politik düşüncelere yöneltilmişti: «Gençlik hareketinin okul çevresi dışında da ilginç yönü olmalıydı. Daha küçük yaşlardan başlayarak «İşçi Sporcular Çocuk Grubu», «Sosyal Demokratik Çocuk Dostları» ve «İşçi Mandolin Klübü» gibi kuruluşlara üye olmuştum. Sonra «Kızıl Şahinler» arasında yer sağladım. 1929'da bu gruptan Sosyalist İşçi Gençliğine katıldım.»

Genç Brandt politik görüşlerini yazmaya da başlamıştı. İlk denemeleri Lübeck'deki Alman Sosyalist Partisi'nin organı olan «Halk Habercileri» adlı yazetede yayınladı. Oradaki yazı işleri yöneticilerinden birinin 1975 yılında yazdığı anılarda şu satırlar da vardı: «16-17 yaşlarında sarışın bir delikanlı olan Herbert Frahm'ın yazılarını getirişini anımsıyorum. Şahinler ve başka sosyalist gruplara katılmıştı ve hakkında çok konuşulan bir yetenekti...» Bitiriş sınavını 1933'de veren Brandt bir yıl sonra Norveç'e gitti, uzun yıllar orada ve İsveç'te gazeteci olarak çalıştı, 1945'de bu kez İskandinav gazetelerinin özel muhabiri olarak Berlin'e geldi.

ERICH KAESTNER (1899-)

Babasını hiç tanımamış olan Willy Brandt geleceğini kendi kendine çalışarak hasırlamıştı. Okulda yetkin bir öğrenci olan yazar Erich Kaestner için destek annesiydi. Romanları, çocuk ve gençlik öyküleri, şiirleriyle tanınan sanatçı annesinden şöyle bahsetmişti bir zamanlar: «Tüm sevgi ve fantezisi, her dakikanın konusu ve varlığı tutucu bir inatla tek bir kart üzerine konmuştu; ben... Kart bendim, kazanmalıydım, en iyi öğrenci, en sadık oğul ol-

malıydım. Eğer bu büyük oyunu kaybedersem buna direnememeliydim... Yetkin anaya yetkin oğul olmalıydım... Olabildim mi?»

Erich'in çok iyi bir öğrenci olduğu kesindi. Yazarın babası kalfalıktan fabrika ustalığına yükselebilmiş bir saraçtı ve annenin amacı oğlunu böyle bir zanaatten uzak tutup öğretmen olmasını sağlamaktı. Yoksul fakat yetenekli bir gençliğin en uzun en mutlu yüceliş olanağı bu meslekteydi. Erich onüç yaşında öğretmenlik semineri sınavını kazandı, dört yıllık öğrenim süresi boyunca sınıf birinciliğini başkasına vermedi.

Birinci Dünya Savaşı yıllarıydı, okul bir kışla atmosferiyle yönetiliyordu. Seminer öğrencileri öğretmenler karşısında esas duruşla duruyorlar, en ufak özgürlükten yoksun bulunuyorlardı. Erich mutlu değildi.

Bitiş sınavını savaş yüzünden bir yıllık gecikmeyle veren Kaestner bu arada öğretmenlik mesleğinin kendisi için hiç de uygun olmadığını da anlamıştı: «Ben öğretmen değil öğrenciyim. Ben öğretmek değil, öğrenmek isterim... Yeniyi daima yeniyi öğrenirim, ne olursa olsun eskilerin tekrarından kaçınırım...»

Yalnız annesine olan sevgisiyle kendisini okutmak için çalışıp didinen babasına saygısı bu düşününü açıklamasını engelliyordu. Sonuçta tüm kuşkularını yenerek onlara öğrenimine devam etme isteğini haberledi.

Annesinin gösterdiği anlayış üzerine Dresden'deki Kral Georg Gimnasium'una giren yazar bu okuldaki öğretmen-öğrenci ilintilerinin rahatlığı ve özgürlük havası nedeniyle mutluluğa ermişti. İn-

gilizce ve diğer derslerdeki başarısına diyecek yoktu. Anne sevgisinden aldığı güçle gece gündüz çalışarak parlak bir bitiriş sınavı verdi. Genç Kaestner'e ayrıca «Altın Dresden Kenti Bursu» verilmiş, böylece Leipzig Üniversitesinde bedelsiz okuma olanağı sağlanmıştı.

Yazar üniversitede Alman dili, tarih, felsefe ve tiyatro tarihi öğrenimi yaptı, şiirler yazdı, yazı işleri yöneticisi olarak görevlendi ve 26 yaşında felsefe doktorasını da vererek bitirdi. Doktora konusunda jüri, böyle bir çabanın profesörler tarafından beş yılda bir yapılması bile bilim evrenince kazanç olacaktır yargısını eklemeyi de unutmadı.

Altmışıncı doğum yıldönümü nedeniyle yazar Gerhart Herrmann Mostar, ünü artık Alman sınırlarını çoktan aşmış bulunan Kaestner'e gönderdiği bir açık mektupta şu satırlara da yer vermişti: «Eski öğretim kurumları konusundaki negativ düşünlerinizi biliyor ve haklı da buluyorum. İhtimal haftada hiç değilse iki gün özgür olsaydınız kırlarda çocukların oyunlarını, genç sevgililerin gezintilerini görebilseydiniz gene de özlem ve kızgınlık duyup bunları yazabilecek miydiniz? Demek size yazacak konular ve olanaklar bırakmış o eski sistemler... O korkunç diye nitelediğiniz seminer şu veya bu yoldan yazarlığınıza yardımcı olmuş bence...»

İster Kaestner'in «korkunç seminer»inde olsun, ister Napoleon ve Moltke'nin yetiştikleri, Schiller ve Rilke'nin gönderildikleri askerî okullarda, ister Malzac, Mörike ve James Joyce'un kapatıldıkları manastır eğitim kurumlarında, ister Churchill'in kaçmaya kalktığı yatılı okullarda olsun uygulanan hatta uygulanmakta olan baskı yöntemleri ve ür-

kütücü cezalar daima korku'nun doğumuna yol açmış, korku ise sağlıklı düşün ve gözlem edinilmesini engellemiştir. Bu açıdan bakıldığında bazı görüşlere karşın Kaestner'in eleştirisini haklı bulmamak olanaksız kalıyor.

BEŞİNCİ BÖLÜM

ÖĞRENİMLERİNİ BABALARI VEYA ÖZEL ÖĞRETMENLERİYLE YAPANLAR

Okul kavramının yüzyıllar boyu baskı ve tutsaklıkla ilişkisi belki pek yadırganmaz ama işin garip yönü batı dillerinde «okul» için kullanılan sözcüğün bu anlamlara ters düşmesidir; grekçede «şole»den türeyen «schola-okul»un asıl karşılığı «uğraşılardan kopup kurtulmak»dır. Eski Grek'te özgür kentsoyluların ruhsal eğitimini sağlayan «musa» olarak tanınmış «Şole»nin adı daha sonra insanların bir arada öğrenmek, dinlemek ve tartışmak amacıyla toplandıkları yer için kullanılmaya başlanmıştı. Eğitim gönüllü olarak yapılır, yalın özgürlüğe dayanırdı; uğraşıdan, günlük çabadan kopmak gibi... Bu tanımlamaya göre öğrenimin halkın üst kesimine özgü olduğu anlaşılır kolayca. Durum Roma'da da değişmemiş, Ortaçağ'da bile manastır okullarında eğitim ve öğretim yalnız soyluların hakkı olarak tanınmıştı. Yaklaşık bin yıla yakın bir süre batı evreninin kültür çevreleri kilise okullarına bağlı kalmış, öğretmenlik papaz ve rahiplerin tekelinde tutulmuştu. Kentlerde ticaret bölgeleri ve eşya

yapımevlerinin kurulmasıyla 13. yüzyıldan sonra güç ve etkinlik sağlayan kentsoyluluk ilk kez kent okulları düşününe yönelmişti. Kent okulları dindışı derslere yer vermeye başlamış, 14. yüzyılda yalnız okuma-yazma ve hesap öğretilen okullar doğmuş, bunu tüccarlar için mektup, senet, anlaşma metinlerini belleten kurumlar izlemişti.

14 - 16. yüzyıllar boyu ilk kez öğretmen okullarıyla genel ilkokullar doğmuş, 17 ve özellikle 18. yüzyıllarda her ülke kendi okul yönetmeliklerini uygulamaya başlamış, devlet okul yapımı, öğretmen ve okul yönetimi gibi hizmetleri almış, öğrenim yasalaşmış, en azından ilkokulu bitirme zorunluğu getirilmişti.

Bu yüzyıllar boyu manastır okulları büyük bir hızla çoğalan dindışı okullara yetişmeyi amaçlamıştı. Gimnasium'lar, lise ve kolejler öğrenciyi daha başarıyla oluşturup üniversiteye hazırlıyordu. Üniversiteler ise çoktan kurulmaya başlanmış 12. yüzyılda İtalya (Bolonya, Salerno, Padua), Fransa (Paris), 13. yüzyıl başında İngiltere (Oxford ve Cambridge), Almanya (önce İmparator Dördüncü Karl'ın kurdurduğu Prag daha sonra Viyana, Heidelberg, Köln, Erfurt) bu tür öğrenim kurumlarına kavuşup hizmete sokmuştu.

Bütün gelişmelere karşın üniversite ve yüksek okul öğreniminin gerektirdiği parasal sorunlar bazı güçlükler yaratmış, örneğin bu kurumlar yüzyıllar boyu kız ve kadınlara kapalı kalmıştı. Pedagoji alanındaki ilk devrimcilerden Jean Jacques Rousseau bile kızların eğitimlerini ancak erkeğe hoşgörünmeleri amacına yönelik olması koşuluyla kabul edebilmişti. 1853'de Almanya'da yürürlüğe giren okul yönetmelikleri ise okuma-yazma ve hesap bilgisini

kızlar için yararlı bulmuş, zorunlu kılmamıştı. Kızlar yüksek okul olanağına ilk kez 19. yüzyılın ikinci yarısında kadın özgürlüğü hareketleri sonucu kavuşmuşlardı. Kızlara özgü ilk gimnasium ise Almanya'da 19. yüzyıl sonuna doğru açılmıştı.

Kadınlara yüksek okul hakkı tanıyan ilk ülke İsviçre'dir. 1840'da başlayan uygulamaya 1871'den sonra tıp öğrenimi de eklenmişti. İsviçre'yi 1850'de İngiltere, 1870'de İskandinav ülkeleri, 1900'den hemen sonra Almanya izlemiştir. Bu ülkede ilk kez Baden'de sonra Bavyera, Württemberg ve Saksonya'da, en son Prusya'da kadın yüksek okullara girebilmiştir. Ancak daha önceki bir ayrıcalığı anımsamak da gereklidir; Göttingen Üniversitesi 1787'de Dorothea Schlözer adlı bir kadına «felsefe doktoru» payesi vermiştir. Bütün bu girişimlere karşın zamanımızda bile bazı gimnasiumlara kız öğrenci alınmadığını unutmamalıyız.

Kökeni Ortaçağın manastır okularına uzanan gimnasium'un devrimci bir görüşle yenileştirilmesine 1800'den sonra başlanmış, bu öğrenim kurumlarına üniversiteye hazırlama tekeli tanınmıştı. Gimnasiumu bitiriş sınavları daha sonra yetersiz görülmüş, üniversiteye giriş için olgunluk sınavı zorunlu kılınmıştı.

WILHELM VON HUMBOLDT (1767-1835)

Almanya, hatta daha sonra tüm Avrupa eğitim politikasında düşünleriyle köklü etkisini duyuran Wilhelm von Humboldt ne gariptir ki, hiç bir zaman okula gitmemiş, özel öğretmenler elinde eği-

tilmişti. Bu nedenledir ki daima özgür eğitimi savunmuş, Prusya İiçleri Bakanlığı Kültür ve Eğitim Bölümü başına getirildiğinde bilim ve araştırma özgürlüğü yaptığı ilk devrim olmuştu... 1810'da Berlin'de kurduğu bugün adını taşıyan üniversite bir devlet kurumu olmaktan uzak tutulmuş, bu karakteriyle yüzyılın tüm yüksek öğrenim sistemini etkilemişti. Humboldt'un eğitim politikasında hedef, öğrenmek isteyen kişinin özgürlüğünü en geniş boyutlara iletirken devletin dış koruma ve iç güven görev ve hakkını da sınırlı tutabilmekti.

ALEXANDER VON HUMBOLDT (1769-1859)

Kardeşi Wilhelm gibi Berlin'de doğan ve onunla özel öğretmenler yanında öğrenim yapan Baron Alexander von Humboldt yeryüzünün türlü bölgelerindeki araştırılarıyla ün yapmış bir doğa bilginiydi. Humboldt ailesi çok varlıklıydı. Tegel Sarayının sahibiydi, her gün saygın konuklar karşılanır, ağırlanırdı. Bunlar arasına Goethe de katılmış, Wilhelm onbir yaşındayken Arşidük Karl August'la gelip sarayda kalmıştı.

Humboldt kardeşler için genel bir okula gitmek hiç bir zaman bahis konusu olmamıştı. İlk derslerini onaltı ciltlik «Genel Okul ve Eğitim Sorununun Aşaması» adlı yapıtın yazarı, Rousseau'nun sadık izleyicisi, tanınmış pedagog Joachim Heinrich Campe'den aldılar. Öğretmen birkaç yıl sonra değişecek, iki kardeşin eğitimi bu kez G.J. Chr. Knuth adlı bir öğretmene bırakılacaktı. Kardeşlerin tarih, Almanca, matematik, Latince, Yunanca ve Fransızca bilgileri için ayrı ayrı yetkin uz-

manlar görevlendirilmişti. Bu derslere daha sonra ulusal ekonomi, istatistik, hukuk ve felsefe de katılacaktı. Onsekiz ve onaltı yaşlarına basan iki genç o çağda aydınların devam edip özellikle edebiyat üzerine konuştukları Henriette Herz'in ünlü salonuna gitmeye başladılar. Büyük düşünür Kant'ın arkadaşı olan bir hekimin eşi yirmibir yaşındaki güzel kadına Wilhelm'in aşkla bağlanması salona duyulan ilginin yalnız eğitim amacına dönük bulunmadığını gösteriyor bizlere.

Humboldt Kardeşler üniversiteye beraber girdiler. Bu amaçla önce saray mabeyincisi eşliğinde Oder üzerindeki Frankfurt'a gidildi, Wilhelm bir yıl sonra fikrini değiştirip Götttingen Üniversitesine geçti, ilk kez bir eşlikçi veya gözeticiden uzak, sadece hoşuna giden bilgi kollarını öğrenmeye koyuldu. Bu dönemde en çok Grekçeyi yeğ tutuyor, ayrıca yabancı dillere ve dil bilgisine derin bir ilgi duyuyordu. Wilhelm von Humboldt bu tutumuna yaşamı boyu bağlı kalacak, yalnız hoşuna giden konuya bağlanacaktı. Bilgide zevk ve hevesin en önemli gereksinmeler olduğuna kendi yaşamındaki deneylerle inanmıştı. İdeali yaşadığı yüzyılın eğitim idealiydi: «İnsanların ortak varlığında en üst doruk herkesin kendini kendi isteğine göre geliştirme olanağını bulmasıdır.»

Humboldt için eğitim kendi kendini geliştirip hazırlamaktı ve eğitime hiçbir zaman bir makam veya gelir düşünerek başlanmamalıydı. Çıkar için çalışmak onun gözünde meşum bir girişimdi ve uzun süre arkadaşlık ettiği ozan Schiller'e bir mektubunda şöyle yazmıştı: «Biri yalın, diğeri yüce bir çabaya dönük iki yaşamı var insanoğlunun. İkinci yaşamda birşey bulmak veya olmak uğruna girişim-

ler ruha geliştirici bir etki sağlar. Yalın yaşam ise insanoğlunun tatmin edilmiş, mutlu ve günahsız sayılabileceği sevinçli ve neşeli ortamı oluşturur. Belirli bir amaca varış ve armağanlandırış var her iki durumda da. Belki bir üçüncü yaşam da var arada; meşum ve uğursuz bir yaşam... Gereksinmeleri tatmine dönük kuru ve zevksiz bir uğraşı yaşamı...»

Pek çok insan için tek yol görülen bu üçüncü yaşam türü Humboldt'a bir şey söylemiyordu. Bir başka mektubunda da şöyle diyecektir: «İnsan özel ve toplum içindeki yaşamında gereksinme kırıntılarını azaltmalı, özgür uğraşı zevkini geliştirmelidir.»

PIERRE CURIE (1859-1906)

Ünlü bilim adamı Paris'te doğdu, hekim olan babası aşırı zayıf sağlık koşulları ve olağanüstü duyarlığı nedeniyle okula göndermedi onu; öğrenimini kendisinin ve özel bir öğretmenin gözetiminde sürdürmesine karar verdi. Pierre derslerini öyle kolaylıkla öğreniyordu ki onaltı yaşında lise bitirme sınavlarını, onsekiz yaşında olgunluğu verdi ve bilim dersleri yardımcı öğretmenliğine atandı. Ertesi yıl ağabeyi ile birlikte elektrik alanında yaptıkları bir buluş sonucu Paris Bilim Okulu yöneticileri arasına katıldı.

Mesleğindeki büyük başarılarına karşın üniversite profesörlüğünü bu tür akademik payelere olan karşıt duyguları nedeniyle çok güç kabul eden Pierre Curie kendisine yapılan ilk öneriye şu yanıtı vermişti: «Benden profesörlerden biri ayrıldığında

adaylığımı koymam isteniyor. Bence bu çirkin bir davranış olur ve ben böyle moral bozucu işlere alışık değilim...»

Mevki avcısı olmadığını pek çok kez yineliyen Pierre Curie verilmek istenen nişan ve ödülleri de kabul etmemiş, «Fizik Okulu» müdürünün kendisine «palmes académiques» nişanı takacaklarını haberlemesi üzerine de şu mektubu yazmıştı: «Sizden bu tasarıyı hemen bırakmanızı diliyorum. Önerinizde ısrar ederseniz bu gibi onurlandırmaların karşısında bir kişi olarak resmen red etmek zorunluğunu duyacağım. Eğer bana olan ilginizi belirlemek ve kanıtlamak istiyorsanız rahatsız edilmeden çalışabilecek bir ortam sağlayın, yeter...» Pierre Curie, eşi Marie Curie ve Henri Becquerel ile 1904 yılında verilen Nobel Armağanını red etmedi yalnız.

BÜYÜK İSKENDER (İ.Ö. 356-323)

Etkisini çağımıza dek sürdüren Humboldt'un ««insanca» eğitim idealinin geleneği antik Yunan'a da uzanır. İncelemeler o çağdan bu yana eğitim biçim ve türünde büyük değişimler olmadığını da gösteriyor. Bu konuya en önemli örnek Büyük İskender'in başta Aristoteles olmak üzere değerli düşünürler tarafından eğitilmesidir. Bu örnekte batı evreninde eğitim sorununun geniş etkiler bırakan bir uygulaması gözlenir.

Makedonya Kralı İkinci Filip çağın en büyük düşünürü Aristoteles'i oğluna öğretmen olarak görevlendirdiğinde İskender ondört yaşındaydı. Saygınlığı öğretmeni Eflatun'dan daha çok yayılan Aristoteles İ.Ö. 389 yılında Stagira'da doğmuştu, İkinci Filip'in çağrısı üzerine Atina'dan Pella'ya gi-

derken de kırk yaşlarındaydı, ününün doruğundaydı. Öğretmeni Eflatun ve onun yanlısı Sokrates'le giriştiği uzun tartışmalar sonucu etkisini çağımıza dek sürdüren bir felsefenin babası olmuş, batı mantığının temelini atmıştı. Aristoteles ders verdiği soylu çocuklar arasında zekâsıyla seçkinleşen İskender'e «Bilgi Aşkı» felsefesinin tanımlamasını belletmiş, sonra bilgi kollarını sevdirmeye başlamıştı; hayvanbilim, bitkibilim, gökbilim, fizik, fizikötesi, mantık, ahlâk ve edebiyat... İskender'de yaşamı boyu süren Homer destanları hayranlığında öğretmeninin etkisi vardı kuşkusuz.

Pek çok tarihçi, İskender'in Greklerce «barbar ülkesi» olarak tanımlanmış Makedonya'da İkinci Filip ve eşi Olimpia'nın oğlu olarak doğmasını, Aristoteles tarafından eğitilmesini mutlu bir rastlantı olarak yorumlarlar. Bazıları ise düşünlerin «büyük fatih»ler üzerindeki etkinliğini abartırlar. Örneğin tarihçi Jacob Burckhardt şöyle der bu konuda: «Olağanüstü kapsamlı egemenlik hırsı ve tarihsel kadar bile Yunanistanı, doğuyu hatta daha da öteleri tek bir adamın omuzlamasına, dünyaya «hellenizm»i tanıtmasına yetmez, bunlar kişisel isteği aşan sorunlardır.»

22 yaşındayken babası ölen İskender Yunanistan'dan başlayarak dünyayı fethe koyulmuş, Pers Kralı Darius'u yenmiş, Küçük Asya'yı, Suriye'yi, «Tanrı Ammon'un oğlu» diye adlandırıldığı Mısır'ı, Darius üzerindeki ikinci bir zaferle Babil'i, Sus ve Persepolis'i, tüm İran'ı almış, Hindus nehrini aşarak Hindistan'a ulaşmış, ordunun baskısı üzerine yurduna dönmek zorunda kalmış, bütün bu kolay akıl almaz zafer boyunca yanında savaş makinesi için gerekli istihkâmcılar, doktorlar, ordonatçılar,

memur ve arşivcilerden başka bilginler, edebiyatçılar ve düşünürler de yer almıştı. Bu davranışta kuşkusuz öğretmen Aristoteles'in de rolü vardı. Büyük düşünürün yeğeni tarihçi Olintli Kallistenes sefere kronikçi ve propagandacı olarak katılacak, daha sonra İskender'in ilk yaşam öyküsünü yazacaktı. İskender on yıl kadar süren savaşlar boyu genç yaşta ölümüne dek eski öğretmeniyle mektuplaştı, ona olan sevgi ve saygısını yitirmedi.

Aristoteles'in amacı Yunanistan'ı İskender'in egemenliğinde görmekti. Bu amaç öğretmenle egemenlik yanlısı olmayan öğrenci arasında gerilime yol açmıştı. Ayrıca Aristoteles Makedonyalılar tarafından yenilgiye uğratılan Persleri, Suriyelileri, Mezapotamyalıları ikinci sınıf insan görüyor, köle olarak kabul ediyordu. Oysa İskender batıyla doğunun karışımı yanlısıydı; Baktriyalı bir kralın kızıyla evlenmekten çekinmediği gibi Susa'da düzenlettiği toplu bir düğünde askerlerini Persli kızlarla nikâhlattı.

Bu düğünden iki yıl sonra, 33 yaşındayken kısa bir hastalık sonucu öldü İskender... Atina'da kutsal çayır Likeion'da okulunu kuran Aristoteles de ondan sonra bir yıl daha yaşadı. Bazı ülkelerde orta öğrenim okulu karşılığı kullanılan «Lise» sözcüğü türedi «Likeion»dan.

Aristoteles ve İskender hellenizmin Hristiyanlık öncesi batı evrenine yayılmasına en önemli rolleri oynadılar, Grek düşünür ve yazarlarına ait yapıtların ikibin yıllık bir süreyle en önemli eğitim ögeleri arasında kalmasını sağladılar. Öyle ki başlangıçta iyi eğitilmiş bir Roma Cumhuriyeti vatandaşı önce Grekçe bilmek zorundaydı. Daha sonra İmparatorluk çağında yazar Tasitus'la başlayan,

ozan Juvena ve başkalarıyla süren dönem Grekçeyi ikinci plana atmış, fakat Yunanlı yazıcılar uzun süre çevirici olarak kullanılmıştı. Örneğin Sezar da Grekçe öğrenmek zorunda kalanlardan biriydi.

GAJUS JULIUS CAESAR (SEZAR) (İ.Ö. 100-44)

Çağının ve tarihin büyük komutan ve devlet adamı Sezar çocukluğunda yetkin bir eğitim gördü. Onu on yaşından alarak yetiştiren özel öğretmeni Grekçe ve Latincenin gerçek uzmanı Marcus Antonius Gnipho oldu. «Odiseus»u hem Homer'in dilinden hem Livius Andronicus'un çevirisinden okuyup ezberleyen Sezar eğitim yıllarından derlediği uslûp ve bilgiyi daha sonra Galya Savaşları konusunda yazacağı yedi, Pampejus'a karşı girişilen iç savaş konusunda yazacağı üç kitapla kanıtlayacaktır.

Onaltı yaşında babasını yitiren Sezar düzenli olarak Forum'a gidiyor, çağının büyük konuşmacılarını dinliyor, politika tartışmalarını izliyordu, böylece kendini konuşma ve tartışma sanatlarında da yetiştirmiş oluyordu. Sezar hitabet yeteneğini geliştirmek için Rodos'daki özel bir okula gitmekten de çekinmedi, yolda doğu Akdenizi haraca kesen korsanların eline düştü, kendisinden 20 talent (günümüzdeki değeri yaklaşık bir milyon lira) istendiğinde yaşamı boyu aşağılık kompleksi duymamış olan genç Romalı kahkahalarla gülerek: «Karşınızda duran adamın kim olduğunu bilmiyorsunuz!» dedikten sonra kendi değerinin çok daha yüksek olduğunu savundu, korsanlar parayı 50 talente çıkardılar, aldılar da... Ancak para ailesi ta-

rafından değil o çağdaki Roma yasalarına göre Küçük Asya'nın liman kentlerinde toplanan vergilerden ödenmişti.

Roma'nın eğitim ideali Sezar'da da belirlendiği gibi edebiyata dayalıydı. Bu ideal imparatorluk çağı boyunca sürecek, Roma Devleti çöktükten sonra geriye kalan antik eğitim kalıntılarından bazısı manastır okullarında saklanacak, fakat büyük bölümü kilise tarafından bilinçli olarak yokedilecekti.

Antik kültür ve edebiyata eğilim tekrar Hristiyan batı ile Müslüman doğunun ilişkileriyle başlamıştır. «Rönesans» denilen büyük atılımla doruğunu bulan bu eğilimin daha önce bazı hazırlık dönemleri geçirdiğini biliyoruz. Bunların en önemlisi kuşkusuz Haçlı Seferleri olmuş, bu seferler antik uygarlığın yeniden tanınmasına yaramıştır. Bu arada batının çoktan unuttuğu yahut hiç tanımadığı pek çok yapıt doğuda, özellikle bir çağların en büyük kitaplığına sahip İskenderiye'de ve İstanbul'da bulundu. Örneğin Eflatun'un tüm verimi 1428'de İstanbul'dan batıya, Venedik'e getirildi. Eflatun'un öğrencisi Aristoteles batıda öteden beri biliniyordu, öğretmenin felsefesi bu nedenle büyük ilgiyle karşılandı, hatta öğrenciyi aştı, çağımıza dek sürdü. Kant, Fichte ve Hegel'de bilinçlenen Alman idealizmi Eflatun'a yaslanır, onsuz düşünülemez.

Onbirinci, onikinci ve onüçüncü yüzyıllarda sürüp giden Haçlı Seferleri bugün batıda pek çok kimsenin hâlâ az gelişmiş saymayı yeğ tuttuğu şaşırtıcı bir uygarlığın, günlük yaşamda hiç bilinmeyen uygulamaların tanınmasına yol açtı; kokulu sabunlar, yün ve ipek, cam ve cam şişeler, kâğıt, yazın buzlu ve soğuk yiyecek içecekler, yeni mey-

valar, baharat ve çiçekler, görkemli camiler, saraylar, beş-altı katlı evler, akar su donatımları, yağ lambalarıyla aydınlatılan cadde ve alanlar, parklar, hayvanat bahçeleri, hamamlar, hastaneler, uzman hekimler... Üniversitelerde ise batıda daha hiç duyulmamış bilgiler öğretiliyordu, örneğin dünyanın yuvarlak oluşu gibi...

İki ayrımlı evren arasındaki bu ilişkinin barışçı değil savaşçı yoldan gerçekleştiği, dinsel ve tinsel önyargılarla beyinleri yıkanmış tarafları İskender gibi kaynaştırmayı isteyenlerin bulunamıyacağını düşünmek gerekir. Hristiyanlık lânetlediği evrenden bir şey öğrenmek niyetinde değildi, hasta bakımevleri bile orada neden sonra bazı mezheplerin baskısıyla kurulabilmişti.

İslâm evreninden yeniden kopuş Latin ve Grek yazarlarına ilgiyi engellememiş, öğretmen okulları ve üniversiteler dışında aynı ilginin kiliseyi bile sardığı görülmüştü. Özellikle İtalya'dan yayılan bu uğraşıya «Humanitatis studia» deniyor ve insan eğitiminin simgesini belirliyordu. Avrupa'yı hiç bir çağda alışılmamış bir öğrenim humması sarmış, soylu çevreler bu alanda başı çekmişti.

Yeni Çağda Rotterdamlı büyük düşünür ve «insancı» Erasmus (1467-1536) 16. yüzyılın başında İngiltere'ye geçerek eski dillere karşı uyanan öğrenme coşkusunu desteklemişti. Aslında bir İngiliz Üniversitesinde Grekçe öğretmenliği almaktı Erasmus'un amacı. Adada kısa süren gezisi boyunca öğrencisi Lord Mountjoy'un evinde konuk olan Hollandalı düşünür o yıllarda prenslerin eğitimi ve öğreniminden sorumlu olan Thomas More'u tanıdı, ayrıca dokuz yaşını süren geleceğin kralı Sekizinci Henry'yi görüp konuşmak fırsatını buldu. Ço-

cuk prens Latinceyi şaşırtıcı bir kolaylıkla okuyup yazıyordu. Buluşmada hazır bulunan Thomas More ayrıca küçük prensin geniş bilgi ve zekâsına düşünürün dikkatini çekti.

SEKİZİNCİ HENRY (1491-1547)

Tudor soyundan İngiltere Kralı Yedinci Henry'nin oğlu Prens Henry Greenwich'de doğdu, küçük yaştan din adamı olması yolunda eğitilmeye başlandı. Tahtın vârisi Henry'nin büyüğü Prens Arthur'dü. Prens Arthur'ün ani ölümü üzerine onbir yaşındaki Prens Henry veliaht kaldı ve doğal olarak kaderi değişti, baba, üniversitelerdeki en değerli öğretmenleri oğlu için görevlendirdi. Henry o çağda geçerli derslerden başka ozan John Skelton'la Latincesini geliştirdi, ayrıca Fransızca ve İtalyanca öğrendi. Valiahtlık, eğitimini gevşetmemiş tersine daha da sıklaştırmıştı.

Günümüzde pek çok insanın yabani bir «Mavisakal», doymaz bir obur olarak tanıdığı Sekizinci Henry çocukluk yıllarında yetkin bir öğrenciydi. Öğretmenleri onu eğitmekten büyük zevk duyuyorlar, yararlı yollara yöneltmek için çalışıyor, bazı prenslerin bunaltı sonucu eleştirmeye kalktıkları «insancı» düşünceye ısındırmayı amaçlıyor; böylece ilerde üniversitelerin, dolayısıyla bilimin gelişmesine yardımcı olabileceklerini sanıyorlardı. Thomas More aynı düşünceleri Rotterdam'da paylaşan Erasmus'a onsekiz yaşına basan Henry'nin tahta çıkışını şöyle haberliyordu: «Ah sevgili dostum, bu olayı tüm dünyanın nasıl kutladığını görmeliydin...»

İnsanlar sevinmekte acele etmişlerdi. Başlangıçta zekâsı ve sevimliliğiyle çok sevilen, org, flüt, klavsen çalan, beste yapan, gençliğin tüm coşkusunu yansıtan kral kısa süre sonra çevresini düş kırıklığına uğratmıştı. Soylu çevrelerin etkisinden kurtulup yenilikçi olması beklenen Sekizinci Henry koyu bir tutucu gibi davranmaya başlamış, kurulu düzenin koruyuculuğundan başka şey düşünmez olmuştu.

Martin Luther'in, «reformlar»ını haberleyen 95 maddelik tezine ilk karşı çıkanlara Sekizinci Henry de katılmış, dinbilime dayalı Latince bir araştırıyla bu tezi çürütmeye kalkmıştı. Otuz yaşındaki Kral tezini bazı düzeltmelerden sonra Papa'ya göndermiş, bu davranışı öyle büyük kıvanç uyandırmıştı ki kendisine o güne dek hiç bir krala tanınmayan bir paye verilmişti: «Defensor Fidei» - «İnancın Savunucusu». Bu payeyi Sekizinci Henry ve onu izleyen tüm İngiliz Kralları gururla taşıyacaklardı.

Olayın en garip yönlerinden biri Luther'e karşıt bildirisinde Sekizinci Henry'nin özellikle evlenmenin kutsallığını şu tümceyle savunmasıdır. «Bir insan Tanrı'nın nasip ettiği eşten ayrılma girişiminde bulunmamalıdır.» O zamanlar daha sonraki yaşamı boyunca bu girişimi altı kez yineleyeceğini kestiremezdi doğal olarak. Altı evliliğinden beşi ayrılmayla sona ermiş, biri ayrıldığı eşi olmak üzere iki karısının başını kestirmiş, bu davranışları onun akıl ve mantıkla ilintisiz bir yabani olarak tanınmasına yetmişti. Oysa bu davranışların tümü de Henry'nin özel istemleriyle uygulanmamış, siyasal gerekçelerin zorunlu sonuçları olmuşlardı.

MARY STUART (1542-1587)

Çocuk Prens Henry'nin eğitim ve öğrenimindeki gözetim o çağlarda bir kralın yetişmesine ışık tutması açısından önemlidir. Bu konuda bir başka örnek olarak da İskoçya Kraliçesi Mary Stuart gösterilir. İngiltere Kraliçesi Birinci Elizabeth tarafından idam ettirilişi nedeniyle tarihte unutulması olanaksız bir ad bırakan Mary Stuart, İskoçya'da Linlithgow'da doğmuş, Fransız sarayında büyütülmüş, onbeş yaşında Fransa Kralı İkinci François ile evlenmiş, eşinin üç yıl sonra ölmesi üzerine ülkesine dul olarak dönmüştü. İskoçya'nın daha sonraki talihsiz kraliçesi küçük yaşlarda «harika çocuk» olarak tanınmıştı. Hemen her bilgi alanındaki öğrenme yeteneği, çevresinde şaşırtıcı bir izlenim bırakıyordu. Küçük yaşlarda Fransızca, İtalyanca ve İspanyolcaya ek olarak Yunanca ve Latince de öğrenmişti.

Onüç yaşındayken Latince bir bildiri hazırlamış, sanat ve bilimde kadınların da erkeklerle eşit haklara sahip olması gereğini savunmuştu Mary Stuart... Kendisi de arp, lavta ve cembalo çalmayı yeterli görmemiş, edebiyat alanında verimli olmayı deneyip şiirler yazmış, felsefe ve tarih konusunda çalışmış, bazı az bulunur kitap ve elyazmaları için büyük paralar ödemekten kaçınmamıştı. Aynı zamanda yetkin bir sporcuydu; ata ustalıkla biniyor, erkeklere taş çıkartan bir beceriyle avlanabiliyordu İskoçya Kraliçesi.

İSVEÇ KRALİÇESİ KRISTINA (1626-1689)

Öğretmenlerinin yenilikçi anlayışa yöneltmek istemelerine karşın ters tutumu yeğleyen taht sa-

hiplerinden bir başkası da İsveç Kralı İkinci Gustav Adolf'un kızı Kristina olmuştur. «Otuz Yıl Savaşları» boyunca Protestan yanlısı olarak vuruşan babasının ölümü üzerine tahta çıktıktan bir süre sonra 29 yaşındayken Katolik mezhebini seçmişti Kristina. Bu ilginç Kraliçe tahta çıkmadan önce uzun süre Roma'da yaşamış, arkeolojiyle uğraşmış, ülkesine çok değerli el yazmaları, resim ve para koleksiyonlarıyla dönmüştü.

Kristina alışılmamış bir karaktere sahipti; çok akıllı, iyi eğitilmiş, istediğini bilen, kendine güvenen bir insandı, özgürlük ve bağımsızlığa olağanüstü düşkünlüğü nedeniyle hiç evlenmiyecekti. «Evlilik aşka karşı en iyi ilaçtır, evlilik yatağı ise mezarı...» diyordu. Başkalarının kendisi çevresindeki yargılarını umursamıyor, etiket kurallarını hiçe sayıyordu. Paris'te Versailles Sarayına konuk olduğunda bir Fransız saray görevlisi şöyle yazıyordu İskandinavyalı Kraliçe çevresinde: «Uzun boylu, biçimli yapılı, sırtı, kolları ve elleri bir kadından çok bir erkeğinmiş gibi. Bir omuzu diğerine kıyasla yüksek. Bu kusurunu kötü mü kötü giysisiyle örtmeye çalışıyor. Güzel yüzünü felaket bir saç tuvaleti çevrelemiş. Ağır bir erkek perukası taşıyor... Eldiven kullanmıyor, erkek ayakkabıları giyiyor, sesi ve tüm özellikleriyle erkeksi bir izlenim bırakıyor...»

Onu bazı çevreler «iki cinsel», bazıları «eşcinsel», bazı karşıtları ise «Dünyanın en büyük fahişesi» diye tanımlıyor, insanları şaşırtmaya bayılan Kristina bu söylentilere kahkahalarla gülüyor, güzel bir kadını «yatak arkadaşım» diye tanıtıyor, zaman zaman erkek giysileri giyiyor, yüksek din adamlarını açık saçık tuvaletlerle kabul ediyor, çıp-

lak memelerini incilerle süsleyip dolaştığı için Papalık tarafından «ihtar» verilmesini umursamıyordu. Papa Yedinci Alexandre o zamanlar otuzbir yaşında bulunan kraliçeyi şöyle tanımlamıştı: «Yaban doğmuş bir kadın, yabanice eğitilmiş, yabansı düşüncelerle yaşıyor.»

Yabanice eğitilme Kristina için kuşkusuz bahis konusu olamazdı. Babası Gustav Adolf ve ölümünden sonra naipliğini yapan başbakan Oxenstierna ona en seçkin öğretmenleri çağırmışlardı. Kendi yazmaya başlayıp yarım bıraktığı yaşam öyküsünde şöyle der: «Zevk duyarak öğreniyordum. Bilgi konusunda doymak bilmez bir açlığa sahiptim. Onur ve erdemlerinden kuşku duyulması olanaksız öğretmenlerime güvenmiyor, verdikleri yanıtlara körü körüne inanmıyor, bunlar üzerinde düşünerek kendi kendime yargılara varıyordum.»

Kristina bir dil dehası sayılabilirdi. Dilleri dinleyerek öğrenme yeteneğine sahipti. Diplomatik dil sayılan Latinceye başlangıçta sevgi duymamış, Roma'ya gittiğinde İtalyanca öğrenmiş, Almancayı çok küçük yaşta sökmüş, babasıyla mektuplaşmalarında hep bu dili kullanmış, ilk Latince yazıyı oniki yaşında denemişti. En sevdiği dil Fransızcaydı Kristina'nın. Fransa'ya yaptığı gezide bu özelliği için Guise Dükü şöyle yazacaktı güncesine: «Parisli bir kadından ayırmak olanaksız onu. Fransızcası öylesine yetkin.» Bildiği dillere İngilizceyi de katarsak Kristina'nın dil alanındaki dehasına bir kanıt daha vermiş oluruz.

Kraliçenin üç konuya, dinbilim, felsefe ve tarihe merakı büyüktü küçük yaşlarda. En sevdiği tarih simaları İskender ve Sezar'dı, başka yeğ tuttuğu bilgi kolları ise edebiyat, politika, coğrafya ve

aritmetikti. Bütün bu konularla yalnız öğrenciliğinde değil, yaşamı boyu ilgilendi, gene yaşamı boyu Ezop, Sallust, Cicero, Sezar, Tacitus, Catull, Lukians ve Martial gibi Grek ve Latin yazarlarıyla ozanlarını okudu. Matematik ve doğa bilgilerini daha iyi öğrenmek eğilimine kapılan Kraliçe yirmiiki yaşındayken Descartes'ı Stockholm'a çağırdı, ancak birkaç ay sonra hastalanan büyük düşünür ve bilgin 53 yaşında bulunduğu sırada orada öldü.

Sadece prenslerin eğitim ve öğrenimini amaçlıyan tutum önemini yitirmedi: «Bir prensin eğitiminde önemli olan günün birinde tahta çıkıp insanları yönetmekle yükümlenmesi, dünyamıza iyilik veya kötülük getirecek eylemlere girişmesidir. Doğum bir prensin somut varlığını belirler ama ancak eğitim ve öğretim onu yönetime hazırlayıp gücünü hayırlı amaçlar için kullanmasını sağlar.» Bu düşünleri 1695'de daha sonra «Asker Kral» olarak ad bırakacak olan yedi yaşındaki veliaht Friedrich Wilhelm von Brandenburg'un eğitiminde sorumlu Berlin Sarayı Başmabeyincisi Paul von Fuchs yazmıştı.

GOTTFRIED WILHELM LEIBNIZ (1646-1716)

Bu sözlerin o çağların çok yönlü Alman dâhisi G. W. Leibniz'in etkisini taşımadığı savunulamazdı. Düşünür, matematikçi, hukukçu, siyasal bilimci, fizikçi, tarihçi ve dil araştırıcısı olarak tanınan Leibniz de prenslerin eğitimi konusundaki yorumlarını 1690'da yayınlamıştı. Ders olarak prenslere yalnız yabancı dil, tarih, soybilim, dinbilim ve matematik değil doğa bilimleri, iktisat ve tarihiyle sa-

vaş bilgilerini de salık veriyordu büyük düşünür. Ayrıca da söz söyleme ve tartışma sanatını, toplum oyunlarını, dans, müzik ve beden eğitimini de öngörüyordu. Beri yanda o zamanki gimnasiumlarda öğretildiği biçimde hitabet ve felsefenin karşısındaydı.

Yaydığı düşün ve inançlarında yeni bir çağın haberciliğini yapan Leibniz, eğitim ve öğrenimin ağırlığını yalın bilgilerde görmüyor, bunları biraz da «isteğe bağlı» sayıp sorunun önemi yönünden ikinci derecede yorumluyordu. Onca her tür eğitimin ana hedefi karakterin yetkinliğiydi, dört tanımlaması vardı bunun. Bir prens «homme de bien», «homme de coeur», «homme de jugement», ve bir «honnete homme» olmalıydı. Şöyle açıklıyordu Leibnitz bu tanımlamaları:

Homme de bien - Soylu duygulara sahip, haksever, şefkatli, merhametli, görevine ciddiyetle bağlı kişi.

Homme de coeur - Korkmayan, yürekli, ruhsal özgürlüğünü hiç bir şey karşısında feda etmeyen kişi.

Homme de jugement - Yargı yeteneğine sahip, her şeyi hakça değerlendiren, bu konuda herhangi bir etki tanımayan kişi.

Honnete homme - Davranışlarını denetleyebilen, en uygununu bulan, tüm saldırılardan korunabilen kişi.

Leibniz prenslere gezi yapmalarını öğütlemiyor, onların vatan ve yuvalarında eğitim için gerekli her olanağı bulacaklarını savunuyordu. «Ulusumuzun akılsızlıklarından biri de bilgiyi Ren nehri ve Alp dağlarının ötelerinde bulacağına inanmasıdır. Bu uğurda servetler harcanır, karşılığında sağlığın

kaybı ve boş imgelerden başka sonuç alınmaz. Felaketimize bile yol açabilecek gezilerden vazgeçmeliyiz. Almanlar hiçbir zaman böylesine gezmiyorlardı ve Almanya hiçbir zaman çöküşe bu derece yaklaşmamıştı.»

Sonuçta genç prenslere iyi duygularla bezenmeleri gereğini, adalete saygılı bir karakteri öğütlüyor, bilgili ve becerikli bir insan olup düzensizliklerden kaçınmalarını diliyordu Leibniz.

Uzun yıllar Hannover Prensliği Sarayında hukukçu, kitaplık görevlisi, özel tarihçi olarak çalışan, 1700'de kendi kurduğu Berlin Bilim Akademisi başkanlığına atanan Leibniz prenslere öğütler veriyordu, ama kendisi de olağanüstü bir öğrenciydi... Çocukluğunda sekiz yıl Leipzig'de «Nicolai Okulu»na gitmişti fakat aslında babalar ve özel öğretmenler tarafından eğitilenler grubuna katılması gerekiyordu. Leipzig'de doğan, çok küçük yaşlarda ahlâk profesörü babası tarafından bilime özendirilen Leibniz okulda sınıflarını kendi kendine edindiği bilgilerle aşıyor, devam zorunluğu tanınmıyordu.

Dört yaşında okuyup yazan Leibniz yıllar sonra şunları belirtecekti: «Okuduğunu gören babam bana öyküler ve dinsel efsaneler içeren kitaplar vermeye başladı. Yaşım ilerledikçe okumaya bağlanıyor elime aldığım kitabı bitirmeden bırakmıyordum. Çocuk oyunları yerine eğlenceyi tarih, şiir, edebiyat tarihi, felsefe ve matematikte bulmuştum. Sonra kendi kendime Latince öğrenmeye başladım. Romalı tarihçi Livius'un kitabı geçti elime, böylece önümde bilmediğim bir dil evreni açılmıştı, doğru söylemek gerekirse tek satır anlamadığımdan ötürü de takılıp kalmıştım. Kitap eski bir baskıydı, söz-

cüklerin altındaki bazı notları görmüştüm, onlarla anlam çıkarıyor, sökemediklerimi atlıyordum. Böylece bir çok kez baştan sona devrettim kitabı, sonuçta herhangi bir sözlüğe gerek duymadan söktüm tümünü.»

Sözcük çözümü yeteneği giderek gelişmiş, yaşamı boyu her alanda yardımcısı olmuştu Leibniz'in. Sekiz yaşındayken babasının kitaplığındaki Latin klasiklerin çoğunu bu yöntemle okumuştu. On yaşında Grekçeyi öğrenen düşünür artık Latinceyi zahmetsizce okuyor, şiirler yazıyordu. Ondört yaşına ait anılarından birkaç satır: «Şiir yazımında inanılmaz bir kolaylığa sahiptim. Öğretmenlerim dinsel bayram için manzum bir ödev istediler benden. Bayrama üç gün kala hastalandım, ödevi yapamıyacağım sanıldı, oysa bir gün önce okula gidip boş bir sınıfa kapandım, üçyüz dizeden oluşan ödevi öğretmenlere verdim. Tümünün hayran kaldıkları ödevi ertesi gün öğretmenler, öğrenciler ve konuklar önünde okudum.»

Aynı yıllarda Aristoteles'in düşüncelerine eğilen Leibniz özellikle mantığın yararına inanmıştı: «Öğretmen ve sınıf arkadaşlarımı hayran bırakan bir kolaylıkla sıraladığım kurallardan başka kuşkuya düştüğüm noktaları açıklıyor, yeni düşünler öne sürüyor, bunları unutmamak için yazıyordum. Ondört yaşında yazdıklarımı daha sonraları okuduğumda büyük zevk duydum.»

Onbeş yaşında kendini dinbilime veren Leibniz'in okul bursuna gereksinmesi bahis konusu değildi, istediği her kaynak babasının kitaplığında vardı: «Bu sırada Zabarella, Rubius ve Fonseca gibi ünlü skolastikçileri pek de büyük zevk duymadan okuyor, Suarez'in bugün roman dediğimiz türdeki

yapıtlarını yeğliyor, bu davranışımla vasilerimi kuşkuya düşürüyordum. Profesyonel bir edebiyatçı olmamdan korkuyorlar yahut skolastik felsefede saplanıp kalacağımı sanıyorlardı. Oysa ruhumun tek bir uğraşıya saplanıp kalmakla hiç bir zaman tatmin edilmeyecek cinsten olduğunu bilmiyorlardı.»

Leibniz bu son tümcesinde çağındaki tüm bilgilere yönelik çok yanlı uğraşısının gençlik yaşlarında beliren nedenini de açıklamış oluyordu. Bu neden, onu hiç durmadan yeni yollara götürecek, düşün olanakları verecek, sürekli deneylere zorlayacaktı. Ve gene yaşamı boyu kendi tanıttığı «kendi kendini eğitme yöntemi»ni uygulayacaktı: «Bir alana yeni girmiş bulunanlar o alanda öteden bu yana bilgi sahibi olanlara kıyasla daha çok buluş şansına sahiptirler. Kendini eğiten eski eğitilmişe göre daha öncelik taşır. Eskilerin girmediği kapı ve alanları zorlar, her yenilik onu büyüler ve başkaları bulmadan incelemesini sürdürür.»

Onbeş yaşında Leipzig Üniversitesinde felsefe, Latince, Yunanca ve matematik öğrenimine başladı Leibniz: «Çağdaş felsefenin inceliklerine eğilmiştim okul yıllarında. Leipzig yöresindeki ormanlarda gezerken düşünmeye koyuldum tek başıma ve mekanik teorinin geleceğine doğan inançla matematik bilimlerinin öğrenimini kararlaştırdım.»

Ertesi yıl felsefe fakültesi «bakalorya»sını veren Leibniz daha sonra Jena Üniversitesine gitmiş, Leipzig'e dönerek hukuk öğrenimi yapmış, 22 yaşında Nürnberg Üniversitesinden «doktor» payesi almış, Leipzig Üniversitesi Hukuk Fakültesine öğretmen olarak başvurmuşsa da genç olması nedeniyle alınmamıştır. Dâhiler her zaman desteklen-

memiş, bazan da kıskançlık ve haset nedeniyle engellenmişlerdir.

BÜYÜK FRIEDRICH (1712-1786)

G. W. Leibniz hiç evlenmedi, kendi kendini yetiştirme yöntemi bu nedenle sarsılmadı, babasını çok küçük yaşta kaybetti, o da Sartre gibi «benden üstün»e sahip olmadı. Beri yanda otoriter babaların zorlu etkisi altında kalanlar da belirdi Prusya kralı İkinci Friedrich gibi. Ve veliahtlığı çağında eğitimi büyük sorunlar getirdi bu Prensin. Öyle ki, zor karşısında tepkisi kaçma denemesine dek götürdü onu. «Asker Kral» adıyla ünlü babası oğlunun en iyi biçimde eğitilmesini istiyordu, bu nedenle eğitim planını da kendi hazırlamış dakikasına dek hesaplamıştı. Bu plan ilk kez oğlu yedi yaşına basınca uygulanmaya başlandı. Çağının tıp görüşlerine uygun olarak çocukların çok uyumasının zararlı olduğuna inanan Friedrich Wilhelm'in Kont Finkenstein, Albay Kalkstein ve Monsieur Duhan de Jandun'den kurduğu eğiticiler kuruluna verdiği plandan özetler:

«Pazar günleri Friedrich saat yedide yataktan kalkacak, terliklerini giyecek, yatağı yanında diz çöküp odada bulunanların duyabileceği kadar yüksek sesle Tanrıya dua edecektir. Sonra çabucak giyinecek, yıkanacak, perukasını pudralayıp giyecek, sekize onbeş kala uşaklar ve Duhan odasına girerek diz üstünde büyük duayı başlatacaklardır. Duhan, Kutsal Kitap'tan bir bölüm seçecek, sekize onbeş kala uşaklar çıkınca Duhan gerçek bir Hristiyana gerekli Pazar dualarını okuyacak, yorumlaya-

caktır. Dokuzda oğlum benimle buluşarak kiliseye gidecek sonra, kahvaltı yapacaktır. Günün geri kalanı ona aittir. Gece saat dokuzbuçukta bana gelip iyi geceler diledikten sonra odasına gidecek, çabucak soyunacak, ellerini yıkayacak, diz çöküp Duhan'la dua edecek, uşaklar çıkacak, oğlum en geç onbuçukta yatağında olacaktır.

Pazartesi günleri saat altıda uyanacak, aynı program uygulanacaktır. Bu arada uyumasını sürdürmesine izin verilmiyecektir, kalkacak, diz çöküp dua edecektir...»

Başka günlerin Pazar planından ayrılığı şöyle: «Duhan saat yediden dokuza dek tarih dersi verecek, dokuzda Noltenius gelecek saat onkırkbeşe dek Hristiyanlık dersi yapılacaktır. Onkırkbeşte yüz ve eller sabunla yıkanacak, giyinilecek ve Krala gidilecektir. Orada saat ikiye kadar kalınacak, Friedrich odasına gidecek orada Duhan ona harita üzerinde Avrupa ülkelerinin ve kentlerinin özelliklerini anlatacak, üçten dörde ahlâk dersine bakılacak, dörtten beşe dek tahrir öğrenilecektir. Saat beşte eller yıkanacak, Krala gidilecek, açık havada ata binilecek, özgürce oynanacaktır...»

Haftanın günlerinde plan aynen uygulanıyor, dersler değişiyordu. Cumartesi günleri küçük Friedrich (Fritz) eğiticileri Finkenstein ve Kalkstein tarafından yapılan sınavda başarı gösterirse öğleden sonraları özgür bırakılıyor, sınavı kazanamamışsa saat altıya dek unuttuğu dersleri yinelemek zorunda bırakılıyordu. Sabah altıdan akşamın beşine dek süren çalışmadan sonra ata binmek küçük veliahtı çok yoruyordu. «Asker Kral» ayrıca el yıkamak ve temizliği gözetmekle Fritz'i o çağda hiç alışılmamış bir eğitime de zorluyordu. Friedrich Wilhelm bu ne-

denle ulusca alaya alınıyor, Müslümanlar gibi temiz olması ulusunu şaşırtıyordu. Kral her gün gömlek değiştiriyor, oğlunun da aynı biçimde davranmasını istiyor, sık sık şöyle emirler veriyordu: «Kendi başına soyunup giyinmesi gereğini anımsatacaksınız, çok temiz olmasına dikkat edeceksiniz. Kirliliğe göz yummayacaksınız!»

Küçük yaşta erkeksi bir eğitime yöneltildi Fritz; ilk olarak babasının ünlü «Tütün Toplantıları»na devama zorlandı. Tütün içmemesine karşın çubuklarını tüttüren ve durmadan bira çeken erkekler arasında bulunmak işkence oluyor, öksürüp duruyordu. Bu nedenle tütünden yaşamı boyu nefret edecek, yalnız enfiye çekecekti. Friedrich Wilhelm tütün tüttürmeyen, bira çekmeyen oğluna küfrediyor, «a la mode Française» giyimini kadınsı buluyor, hazırcevaplığına, okuma düşkünlüğüne, müzikseverliğine kızıyordu.

Gerçekte Fritz babasının planında öngörülmeyen bilgilerle ilgileniyor, bu alanda örneğin Latince öğrenmek istiyor, öğretmenlerini etkilemeye çalışıyordu. Babası bir gün onu Latince öğrenirken yakaladı ve öğretmeni kapı dışarı ediverdi. Fritz bu olaydan sonra çalışmamaya başladı, adamakıllı tembelleşti. Emirle öğrenim yapan bir öğrenci için böyle bir sonuç şaşırtıcı değildi. At üzerinde eğere kasten eğri oturuyor, babasının ellerini yıkaması konusundaki öğütlerine kulak asmıyor, av esnasında eldiven giymesi babasını deli ediyor, daha kötüsü saçlarına ondüle yaptırıyordu.

Friedrich'in babasına karşıt tutumu yalnız dış görüntülerden ibaret değildi. Öğrenci veliaht onbeş yaşından sonra ikili bir yaşamı sürdürmeye koyulmuş, öğrenime tutkusunu kendi isteğiyle yanıtla-

maya başlamıştı. Sonradan açıklandığına göre Berlinli bir bankacıdan o zaman için servet sayılan dörtbin talerlik kredi sağlamış, bu parayla kentte bir ev tutup döşemiş, «ölü kefeni» dediği ve nefret ettiği üniformayı atarak gizlice yaptırdığı sivil giysilerle dolaşmaya başlamıştı. Bu arada sarayda okuması yasaklanmış kitapları okumaya koyulmuş, kitaplığının kurulmasında öğretmeni Duhan'ın yardımını sağlamıştı. Kral 1730 yılında bu durumu öğrendiğinde Fritz'in kitaplığı dörtbin cildi bulmuştu.

Bu kitaplıkta seçkin bilgi kollarına ait türlü yapıtlar vardı. İngiliz Ansiklopedisi, Fransızca, İngilizce, İtalyanca, İspanyolca sözlükler, edebiyat öğretim kitapları, söyleşi ve uslûp bilgileri, antik ozan ve yazarların Fransızca çevirileri, tarih, anılar, gezi notları, atlaslar, Rabelais'den Voltaire'e dek ünlü Fransız yazarlarının yapıtları, matematik, fizik ve doğa bilimleri konusunda incelemeler, Machiavelli ve Thomas More'un politika konusundaki yapıtları, Descartes, Bayle ve Locke'un kitapları, İngilizce ve Fransızca dergiler.

Babası tarafından baskı altında tutulan, kızkardeşi Wilhelmine'nin dediğine bakılırsa babasından sık sık dayak yiyen, yabancılar yanında azarlanan Friedrich bütün bunlardan bilimin gerçekçiliği sayesinde kurtulmayı umut etmişti; akılcı çağ çoktan başlamıştı, kurtuluş mantıksı ve akıllı düşünlerden bekleniyordu. Günümüzdeki gençlik baskılı eğitimden verim sağlayan bir alana yönelerek değil ne yazık ki. Tam tersine böyle bir verim eğilimini yozlaştırıp yokeden yollara saparak, uyuşturucu maddelere başvurarak, hippy'liğe kapılarak, yahut «playboy» olarak kurtulmak istiyor. Gerçi

Friedrich'in kurtuluş için sarıldığı kitaplar evreni de onu hemen selâmete iletmemiş, babasının bir türlü geçmeyen hiddetinden arkadaşı Katte ile kaçmaya kalkmış, her ikisi de yakalanıp tutuklandıktan sonra Katte hemen idam edilmiş, kendisi de kısa süreli hapis cezasına çarptırılmıştı.

Tüm Avrupa'nın büyük ilgiyle izlediği, Avusturya İmparatorunun resmen yaptığı bağışlama isteğine her ülkenin katıldığı bu dramatik olaydan sonra baba ile oğul ilişkileri akıllıca bir denge kazanmış, Fritz felsefe, bilim ve Fransız edebiyatına olan ilgisini saklamaya gerek duymamış, hoşuna giden, her konu ve sorunu öğrenmeye çalışmıştı. 24 yaşında bulunduğu sırada kendisinden 18 yaş büyük Voltaire'e yazdığı mektup hemen karşılık görmüş, ikisi arasındaki yazışma kırk yıl kadar düşünürün ölümüne dek sürmüştü. Bu mektuplarda her konuya değiniliyor bazı kez bir fizik deneyi bile yer alıyordu. Örneğin 1739 yılında veliaht Voltaire'e şunları yazıyordu: «Uğraşılarım çevresinde istediğiniz bilgiyi hemen yanıtlıyayım; şu günlerde fizik alanında epey aşamalar yaptım. Örneğin hava boşaltıcı pompa ile iki deneyim var; önce bir saati açık olarak cam kubbenin altına koyup havayı boşalttım ve saat mekanizmasının durumunu inceledim; hızlanacak mı, yavaşlayacak mı, duracak mı diye bekledim. İkinci deneyim havanın tohum üzerindeki etkisiyle ilgiliydi. Biraz toprak aldım, bezelye tohumu ektim, kubbe altına koyup havayı boşalttım. Kanıma göre tohum filizlenmeyecek.»

WOLFGANG AMADEUS MOZART (1756-1791)

Aynı çağların okula gitmemiş bir başka harika çocuğu W. A. Mozart'dı, aslında deha değil sözcüğün

tam anlamıyla bir mucizeydi bu sanatçı. Çocuk olağanüstü yeteneğini üç yaşlarında belirtmeye başlamış, babası Salzburg Saray Orkestrası yöneticisi Leopold Mozart hemen sezivermişti bu gerçeği. Küçük «Wolferl» kendisinden dörtbuçuk yaş büyük kızkardeşi Nannerl'in müzik derslerini bir köşeden sessizce dinliyor, sonra bu yetenekli kızdan daha kısa sürede daha çok şey öğrendiği anlaşılıyordu. Beş yaşında bestelemeye koyulan oğlunun bu şaşırtıcı durumunu Tanrı'nın armağanı kabul eden Leopold kendisini bir dakika bile boş geçirmeden onun eğitimiyle görevli saymıştı.. «Boşa geçen her saniyeyi ebediyen yitirmiş sayıyorum. Gençlikte zamanın ne denli değerli olduğunu şimdi anlıyorum.» diyordu.

Eğitim ve öğrenimi tümüyle kendi istek ve niteliğine kalmıştı küçük Mozart'ın. Sürekli turneler nedeniyle okul bahis konusu olamıyordu. Bu turneler yirmi yaşını aştıktan sonra Viyana'ya yerleşinceye dek sürecekti. Küçük Wolferl yalnız müzikle ilgili teknik bilgiler derleyip türlü çalgıları tanımakla yetinmiyor, okuma-yazma, hesap da öğreniyordu. Daha sonraları inanılmaz belleğiyle yabancı dilleri oyun oynarcasına sökecek, kültürünü gezilerde görüp konuştuklarıyla edinecekti.

Salzburg'da doğan «Wolferl» altı yaşında kızkardeşi Anna «Nannerl» ile turnelere başladı, önce Münih ve Viyana'yı tanıdı. Yedi kardeşten yaşamını yalnız ikisi sürdürmüştü. Ertesi yıl Brüksel, Paris ve Londra, daha sonra İsviçre, Fransa, Avusturya ve İngiltere turnelerine çıkıldı. Wolfgang onüç yaşındayken babasıyla uzun bir İtalya gezisine çıktı, böylece hemen tüm Avrupa'yı tanımış oldu. Özellikle Avrupa saraylarını... Çocuk yedi yaşındayken Viyana İmparatorluk Sarayını ziyaretten sonra ba-

ba Leopold gururla şunları yazıyordu eşine:

«Viyana'ya gelişimiz duyulduktan sonra saraya çağrıldık. Zamanın darlığı herşeyi anlatma olanağı vermiyor, yalnız şu kadarını söyliyeyim, kraliçe tarafından öylesine karşılandık ki anlatsam masal sanırsınız. Wolferl bir ara imparatoriçenin kucağına oturdu ve boynundan bir güzel öptü. Saat üçten altıya dek yanında kaldık...»

O çağlarda imparatoriçe 45 yaşındaki Maria Theresia idi.

JOHANN WOLFGANG VON GOETHE (1749-1832)

Bu olayı izleyen yıl «Wolferl»in yolu babası ve kızkardeşiyle Frankfurt'dan geçecekti.. Küçük müzikçiyi dinleyenler arasına o sıralarda ondört yaşında bulunan, gene okula gitmeyerek babası ve özel öğretmenleri tarafından eğitilen Goethe de katılacaktı. Mozart'a kıyasla Goethe «harika çocuk» sayılmazdı, sadece ilgilendiği konuları öğreniyor, ilgilendiklerinin sayısı ise bir hayli tutuyordu. Ama öyle sıkı ve sistemli bir çabayla arası yoktu Goethe'nin. Yaşlılık çağında yaşamı boyu gözettiği ilkeyi şöyle açıklayacaktı: «Mesleksel çabadan başkasını düşünmemek, işte inançlarıma karşıt bir düşün! Bana zevk veren şeyleri yapabildiğim kadarıyla yapmak... Buna bilinçlenmeden daha çocukluğumda alışmıştım, bilinçlendikten sonra da yaşamım boyu uyguladım...»

Frankfurt'da doğan Goethe bu görüşüyle çağdaş bir inancı yansıtıyor, çalışmadan yalnız varlığıyla geçinip giden babasının da onayını sağlıyor-

du. Eğer oğluna baskı yaparsa kendisinin de baskı altına girmesi gerekeceğini biliyordu baba...

Çok kısa bir süre okul deneyi yapan Goethe izlenimlerini «Şiir ve Gerçek» adlı yapıtında şöyle açıklayacaktı: «Sınıf arkadaşlarımın yaramazlığı ders boyunca ne sükûn, ne rahat bırakıyordu.» Goethe daha sonra belirttiği bir olayla da bu gibi barış düşmanlarına ne gibi eylemlerle karşı konulması gereğini anımsatır:

«Öğretmen derse gelmemişti... Önce tüm sınıf arkadaşları oyun oynayıp söyleştik. Sonra bir kısmı çıkıp gitti, üç arsız çocukla ben kaldım. Üçü de daha önce anlaşmış olacaklar ki bana eziyet etmek, utandırmak, kaçırmak istiyorlardı. Bir ara kaybolup süpürgeden söktükleri sopayla döndüler. Amaçlarını anlamıştım ama basiretim bağlandı, ders bitişini haberleyen çan çalacak diye beklemeye koyuldum. Bunlar sopayı bacak ve baldırıma vurmaya başladılar. Önce bir şey duymadım, kısa süre sonra acı direnilmez bir güçle yayıldı, çan sesiyle yerimden fırlayıp bana en yakın olanı saçlarından yakalayarak yere yüzükoyun yatırdım, dizimi sırtına dayadım, bu sırada zayıfı saldırdı, onun kafasını da yakalayıp sağ koltuğuma sıkıştırdım, ama asıl güçlüsü olan üçüncü vardı ve benim savunmak için yalnız sol kolum kalmıştı. Hemen giysisinden yakaladım onu da yere düşürüp yüzükoyun yatırdım. Bu arada ısırıyor, tırmalıyor ve tekme atıyorlardı. Öylesine hırslanmıştım ki kafalarını birbirine vurmaya başladım. Bu anda korkunç seslerle haykırmaya koyuldular. Çevremizi okuldakiler doldurunca onları bıraktım, kırık sopayı ve çürümüş bacaklarımı göstererek suçsuzluğumu kanıtlamaya çalıştım. Gene de ceza verdiler, okuldan çıkardılar.

Ancak bu haylazlara attığım dayak nedeniyle özür dilemeye yanaşmadım...»

Bu olaydan sonra Goethe başka çocuklarla ders yapmaktan vazgeçmiş, kendisinden bir yaş küçük kızkardeşi Cornelia ile evde çalışmaya başlamıştı. Kaba ve gürültülü oyunlardan nefret eden ozanın spor yapmasını sağlamak için babası eskrim ve binicilik dersleri aldırmaya başlamıştı. Binicilikte de manej alanlarının kokusuna güç direniyordu.

Bütün bunların dışında asıl öğrenmesi zorunlu olanlar üniversite öğrenimi için gerekli derslerdi ve başta yabancı diller, özellikle o çağda bilim dili olan Latince geliyordu. Onu Goethe'nin hiç bir zaman iyice öğrenemediği Yunanca izliyor, sonra sırada diplomatlarla kibar çevreler dili Fransızca yer alıyordu. Genç Goethe İtalya'ya giderken babası ona ve kızkardeşine İtalyanca öğretmiş, bir ara İngilizce hatta İbranice öğrenimi de bahis konusu olmuştu.

Goethe matematik, jeometri ve fiziğe hiç merak göstermemiş, tarihi sevmemişti. Archibald Bower'in sayısız ciltlerden oluşan «Papalık Tarihi» onu düş kırıklığına uğratmış, tarihi yaşamı boyu kabul etmemiş «Yanıltı, zor ve dehşetin karışımı» diye tanımlamıştı. Resme yeteneği vardı, kırk yaşlarında İtalya'ya gittiğinde ressam olmayı düşünmüştü. Gençliğinde müzik dersleri almış, piyano ve viyolonsele çalışmıştı.

Goethe evinde yeterli bilgileri edinmiş olacak ki bunlar onun onaltı yaşında Leipzig Üniversitesi Hukuk Fakültesine girmesini sağlamıştı. Humboldt kardeşler gibi o da şu ideale içten bağlı kaldı yaşamı boyu; «Tüm evrensel bilgileri içeren eğitim, insanlara kendilerini tanıma ve oluşturma olana-

ğını sağlar.» Ancak bilim türlerinin gelişimi, ihtisas kollarının daralışı bu ideale sorunlar getirmiş, 19. yüzyıldan sonra unutulmasına yol açmıştır. Bugün böyle bir inanca hemen hemen yer yoktur. Bundan sonraki bölümde bu idealin gerçekleşmemesine, okulda ve yuvada eğitim görülmemesine karşın kazanılan başarı ve üne dair örnekler yer alıyor.

ALTINCI BÖLÜM

ÇOK KISA OKUL ÖĞRENİMİNE KARŞIN BAŞARI SAĞLAYANLAR

THOMAS ALVA EDISON (1847-1931)

Okulu daha ilk günlerden sevmemişti, bu konuda sonraları şöyle diyecekti: «Okulla bağdaşamamıştım. Sınıfın daima sonuncusuydum. Öğretmenin beni sevmediğini anlıyor, babamın beni aptal sandığını biliyordum.»

Böylece üç ay geçti, bir gün öğretmen ona sınıf arkadaşları önünde «Kaz kafa!» diyerek hakaret etti, sekiz yaşındaki öğrenci çıkıp eve koştu ve annesine bir daha okula gitmeyeceğini söyledi. Sözünü tuttu, bir daha ne köy okuluna, ne bir koleje, ne de üniversiteye gitti ve gelmiş geçmiş en büyük bulucu oldu, adı Thomas Alva Edison'du.

Binlerce patentin sahibi olan Edison kömür tozlu mikrofonu buldu, bu buluş A.G. Bell'in yaptığı ilk telefonda aşama yaptı, bunu silindirli fonograf, 1881'de Paris'teki Uluslararası Elektrik Sergisinde gösterilen ampul, buhar makinesine bağlı

akım üretici ve 1882'de New York için yapılan genel elektrik fabrikası izledi. Film tekniğinde de «kinematograf» adlı gereçle ilkler arasına girdi, beton dökme yöntemini ve akümülatörü geliştirdi. Bunlar önemli buluşlarıydı.

Ohio eyaletinin Milan adlı küçük kentinde doğan T. A. Edison bir daha okula gitmeyebilirdi, o tarihte yasal bir zorunluk yoktu. Annesi oğlunun eğitimini üzerine aldı, baba ise okul ödemelerinden kurtulduğundan ötürü sevindi.

Annesi onu anlıyor, isteklerini yerine getiriyordu. Oğluna okuma yazma ve hesabı o öğretti. Gerçi Edison 19 yaşında bile mektuplarını noktasız, virgülsüz yazı kurallarına uymadan yazıyordu ama isteğini anlatabiliyordu. Böyle bir özellik insanın yaşamda kaderini saptayacak önem taşıyamazdı. Annesi oğluna Gibbon'un «Romanın Çöküşü»nü, Hume'un «İngiltere Tarihi»ni, Sear'in «Dünya Tarihi»ni okutuyor, klasik yapıtları, bu arada Shakespeare ve Dickens'in verimini onunla beraber okuyordu. Bir gün ona «Doğa Felsefesi Okulu» adlı kitabı verdiğinde tam anlamıyla bir ateşi alevlendirmiş oldu; Al kitapta yazılı deneylerden başlıcalarını kendi kendine yapmaya kalkıştı. Bunu fizik ve kimya konularındaki kitaplar izledi. Ana baba evin altında bir laboratuvar yaptılar ona. Al bütün gün orada kalıyor, deneylerini sürdürüyordu. Babası anılarında daha sonra şöyle demişti: «Vaktinin çoğunu bodrumda geçiriyor, komşu çocuklarıyla oynamıyordu. Başkaları gibi gerçek bir çocukluk yaşamı nedir bilmedi.»

Oniki yaşında kendi kendine telgraf yapıp çalıştıran Al Edison para kazanmaya karar verdi ve oturdukları kasaba Port Huron'dan yeni geçen

trende çalışmaya koyuldu. Sabah erkenden trene binip yolculara meyve, kuruyemiş, şekerleme ve gazete satıyor, akşam treniyle dönüyordu. Aradaki zaman boyu Port Huron'dan sonraki kentte kalıyor, annesine verdiği söz üzerine orada vaktini okumakla geçiriyordu.

Gerçekten de çok okumuştu Al... Ama artık okumak yetmiyordu ona, gazeteci olmaya karar verdi; hurdacıda bulduğu eski bir baskı makinesini yük vagonuna yerleştirdi. Yol boyu yazıyor, diziyor, basıyor ve küçük gazetesini yolculara satıyordu. Gazetede tren şirketi ilanları, tarife değişiklikleri ve birkaç siyasî haber vardı. Bu girişimiyle başarı sağladığı söylenemezdi ama ondaki enerji, buluş yeteneği hatta dehasını göstermesi yönünden önemliydi.

Birkaç yıl sonra telgrafçı olarak çalışmaya başlayan Edison bir fare tutma gereci buldu. Telgrafhanede farelerin çokluğu onu bu buluşu yöneltmişti. Gereç aküye bağlanmış iki ayrı maden levhadan oluşuyordu. Farenin sonu ön veya arka ayaklarıyla iki levhaya birden değişine bağlıydı. Bu gereç onu dünyaya tanıtacak binlerce buluşun ilkiydi.

Edison çok kısa okul yaşamına karşın büyük başarı sağlamış olanlara bir örnektir. Bu diziye Alfred Nobel, Andrew Carnegie, Abraham Lincoln, Charles Dickens, Mark Twain, Benjamin Franklin, Charlie Chaplin'i ve pedagojide çığır açan çok önemli bir kişi olarak Jean Jacques Rousseau'yu da akla hemen geliveren adlar olarak katabiliriz. Bunların tümü de kısa okul sürelerine karşın Leibniz'in bir bölüm öncesi kendi kendilerini yetiştirenler konusunda söylediklerine uygun olarak gelenek ve es-

ki düşünlerden etkilenmeden olaylarda başka görüşler bulup yeni yollara yönelmişlerdi.

ALFRED NOBEL (1833-1896)

Ünlü İsveçli kimyager ve sanayici, dinamitin bulucusu ve kendi adıyla bilinen vakfın kurucusu acılı bir çocukluk dönemi geçirmişti. Babası hep yanlış işlere yatırım yapmış, İsveç'te ilk kez kurduğu lastik eşya fabrikası iflâs etmiş, alacaklıların elinden kurtulmak için Finlandiya üzerinden Rusya'ya kaçmıştı. Geride bıraktığı karısı küçük bir süt ve sebze dükkânı açarak dört çocuğunu besleyip büyütebilmişti. Bu arada çocuklar Hans Christian Andersen'in «Kibritçi Kız» masalındaki gibi sokaklarda kibrit satarak anneye yardımcı olmuşlardı.

Alfred Nobel babasının iş bakımından güç durumda olduğu günler Stockholm'de doğmuştu. Küçük Alfred alabildiğine zayıf ve sağlıksız bir çocuktu, daha sonra şunları yazacaktı bu konuda: «Beşiğim sanki ölü yatağıydı, annem yıllarca umutsuz bir sevgiyle titrek bir alevin sönmesini önlemek istiyormuş gibi baktı bana...: Nefes alacak gücüm yoktu. İnleyerek hiçliğin sınırında dolaşıyor, en derin acılarda ölümü artık özlenen bir hedef gibi görüyordum.»

Yaşamı boyu hasta ve yalnız bir insan kalan Nobel çocukluk anılarını unutmak istemişti daima. Sekiz yaşında Stockholm'de «St. Jacob» Okuluna gönderilmiş, orada çok iyi bir öğrenci olarak seçkinleşmiş, tüm derslerden yüksek notlar derlemiş, 82 sınıf arkadaşı arasında üçüncülüğü almıştı. An-

cak St. Petersburg'da bir makine fabrikasına ortak olan babasının ailesini çağırması üzerine Nobel birinci yıl sonunda okulu bırakmak zorunda kalmış, bir daha da okula gitmemişti. Parasal durumu düzelen baba borçlarını ödeyip yurda döndükten sonra oğluna özel kimya ve İsveç edebiyatı dersleri verdirmiştir. Daha sonra buluşları ve fabrikalarıyla dünyanın en varlıklı insanları arasına giren, Paris'teki villasında Victor Hugo gibi büyük edebiyatçıların katıldığı toplantılar düzenleyen Alfred Nobel kendi kendini eğitmiş, bu arada yabancı diller öğrenmişti... Çocuğu olmayan dinamit bulucusu büyük servetinin faizinden bir miktarın belirli bir kurulun saptadığı bilim adamlarına, barış için çalışanlara ve edebiyatçılara her yıl ödül olarak verilmesini vasiyet etmiş ve şu cümleyi eklemişti: «Yaşamla bağdaşmaları güç olan rüyacılara yardım etmek istiyorum»

Nobel tehlikeli ve savaşçı amaçlara yardımcı buluşu için saldırılara uğramış durmuştu. Ancak o buluşunu barışçı ve insancı amaçlar için yaptığını savunmuş, savaşı «dehşetin dehşeti, tüm cinayetlerin en büyüğü...» olarak tanımlamıştı.

ANDREW CARNEGIE (1835-1919)

Bilimsel ilerleme ve barışın korunması amacıyla Nobel tarafından kurulan vakıf ve ödülün bir benzerini de 1910 yılında Andrew Carnegie kurmuş ve «Endowment for International Peace - Uluslararası Barış Ödülü» adını vermişti. Aslında İskoçya'nın Dun Fermline adlı küçük kentinde doğan büyük endüstricinin kaderiyle Nobel'in kaderi ara-

sında benzerlik vardı. O da yoksul koşullarla büyümüş, ancak uyguladığı spekülasyonlar ve başkalarının buluşlarını akıllıca değerlendirme sayesinde sağladığı varlık İsveçli bulucuyla kıyaslanmayacak kadar büyük olmuştu.

Andrew'in inatçılık, kavgacılık, bilgiye düşkünlük gibi huyları çok küçük yaşlarda belirmişti. Yoksul aile onu sekiz yaşında köy okuluna gönderdi, orada sermaye işletimi yolundaki yeteneğini kanıtladı hemen; ailenin durumuna yardımcı olmak için tavşan besliyor, sınıf arkadaşlarına hayvanları için yeşillik toplatıyor, karşılığında ise doğacak yavrulara onların adlarını vereceğini vaadediyordu.

Çocuk oniki yaşındayken babanın Pittsburg kentindeki bir dokuma atölyesinde iş sağlaması üzerine Amerika'ya göç edildi. Ancak Andrew de çalışmak zorunda kalmış, bir daha okula gidememişti. O da bobin işçisi olarak bir dokuma atölyesinde çalışıyor, haftada 1 dolar 20 sent kazanıyordu. Bu parayı alması için sabahın erken saatlerinden güneş batana dek yorucu bir çaba gerekiyordu. Öğrenme eğilimini boş vakitlerinde gazete ve kitap okumakla yanıtlamaya çalışan Andrew ondört yaşındayken bir fabrikanın kazan dairesinde iki dolar haftalıkla ateşçi olarak çalışmaya koyuldu. Bir gün işletmenin yöneticisi onun büroda daha yararlı olacağını kestirerek muhasebe servisine aldı. Carnegie anılarında şöyle anlatır bu olayı:

«1850 yılında yaşamım bakımından önemli bir çıkış noktasına varmıştım böylece. İki dolar haftalıkla kömür tozlarına bulanmış olarak çalıştığım, en ufak iyi belirtiye rastlamadığım mağara benzeri yerden cennete çıkmıştım sanki; her yanımda güneş ışını, gazeteler, kalemler, kâğıtlar...» İkibuçuk do-

lar haftalıkla hademe olmuştu Andrew...

Sanayici telgrafla haberleşmeyi uğrenmiş, daha bol bulduğu boş vakitlerini «Genç İşçiler Kitaplığı»nda geçirmeye başlamıştı. Kısa süre sonra ayda 25 dolarla yardımcı telgrafçı, onsekiz yaşında ise bir tren istasyonu müdürünün sekreteri oldu, aylığından arttırdığı parayla «Adam Express Şirketi»nin 500 dolarlık tahvilini aldı, mutlu bir rastlantı sonucu yükseliverdi tahviller. Bu olay masalsı yükselişinin başlangıcı olmuştu. 1873'de bir ortakla çelik ray fabrikasını kurdu, birkaç yıl sonra da «Çelik Kralı» idi.

Carnegie kendisini dünyanın en zengin insanları arasına katan nedenlerin başında hep «Genç İşçiler Kitaplığı»nın büyük önemine inandı. Bu kitaplığı bir iş adamı kurmuştu, o da yaşamı boyu hayır dernekleri kurdu durmadan: Barış Vakfından başka, 1902'de bilimsel araştırılar için «Carnegie Institution of Washington», 1904'de yaşam kurtarmaya yardımcı olması için «Carnegie Hero Fund», aynı yıl «Carnegie Institute of Technology», 1905'de öğretmenlerin eğitimini desteklemek amacıyla «Carnegie Foundation for Advencement of Teaching», 1911'de ise her yıl tüm varlığının (günümüzde yaklaşık on milyon dolar) faiziyle kamu yararına harcanması amacıyla «Carnegie Corporation».

ABRAHAM LINCOLN (1809-1865)

Andrew Carnegie'yi yoksul bir çocuklutan şaşılacak bir varlığa götüren yol «sınırsız olanaklar» ülkesi için bile pek alışılmış değildi. Beri yanda

aynı ülkede daha önce okula gitmemiş yoksul bir insanın yolu da en başarılı ve en ünlü başkanlardan biri yapmıştı onu. Bu insan 1862 yılının 22 Eylül günü açıklayıp, 1863 yılının 1 Ocak günü uygulamaya başlattığı ünlü «Emancipation Proclamation» ile zenci tutsaklara özgürlük sağlayan Abraham Lincoln'du. İki yıl sonra da zencilerin ucuz işgücü olmadan yaşamlarını sürdüremiyeceklerine inanan güneylilerden biri tarafından öldürülecekti bu başkan.

Bir kolonicinin oğlu olarak Kentucky ormanlarında doğan Abraham Lincoln yaşamı boyu hiç okula gitmedi. Ama en azından okuma yazma öğrenmek istiyor, Ohio'da bir çiftçinin yanında yanaşmalık yaparken okul öğrenimini kendi kendine izlemeye çalışıyordu. O çağdan bir arkadaşı şöyle anlatacaktır o günlerdeki durumunu: «Abe bütün gün süren ağır işlerden sonra geceyarısına dek okumaya alışmıştı. Ertesi sabah da içimizde en erken işbaşı yapan o olurdu.»

Okuma yazma öğrenir öğrenmez önce gazetelere sarılmış, hatta alkolün zararları üzerine bir yazı yazarak bölge gazetesine göndermiş, bu yazısının basılmasından yüreklenerek başkalarına da göndermeye koyulmuş, bunların tümü de sütunlarda yer almıştı.

Ohio'dan göçen ailesiyle İllionis eyaletine gelen Abraham Lincoln burada sürüp giden koloniciler ve kızılderililer savaşlarına katılmak üzere devlet birliklerine gönüllü yazılmış, kızılderili ayaklanması bitince sivil yaşama dönmüş, bir süre posta, daha sonra kadastro memuru olarak çalışmış ve bir dükkân açmayı başarmıştı. Bu arada politikayı hiç bırakmayan Lincoln 26 yaşındayken İllinois senatör

kurultayına üye olarak görevlendi, burada tanıdığı bir hukukçu senatörün ona avukat olmasını öğütlemesi üzerine genç politikacı iki yıl gece gündüz hukuk derslerine çalıştı, İllinois Adliyesinde avukatlığını onaylattı. Onaltı yıl sonra da Birleşik Amerika'nın onaltıncı başkanı seçildi.

Başkan olduktan sonra yetiştiği ortamdan edinilmiş alışkanlıklarla kentsoylu bir aileden gelen karısının davranışları Abraham Lincoln'un bazı güçlüklerle karşılaşmasına neden oldu. Karşıtları özellikle görgü kurallarında yaptığı gafları kollayıp eleştiriyorlardı. Bu alandaki yetersizliğini biliyor, yeterli olması için de gayret göstermiyordu. Örneğin hayvansı eziyet diye nitelediğinden ötürü eldiven giymiyordu. Bir kentte çağrılı bulunduğu opera galasında giydiği eldivenlerin siyah oluşu karşıtlarının ekmeğine yağ sürdü, «ulusun cenazecisi» deyiverdiler ona. Yabandan gelen başkan kendi kişiliğini değiştirmeye yeltenmemiş, aksine ne ise o olarak kalmayı yeğ tutmuştu.

MARK TWAIN (1835-1910)

Pek az okul eğitimi görmesine karşın «Tom Sawyer» ve «Huckleberry Finn» gibi yapıtları hâlâ en çok satan kitaplar arasında yer alan, Abraham Lincoln'dan daha çok ün ve sevgi derleyen bir başka 19. yüzyıl Amerikalısı da Mark Twain'dir. Missouri'de Florida adlı küçük bir köyde doğan yazarın asıl adı Samuel Langhorne Clemens'di, aşırı yaramaz bir çocuktu, annesi şöyle derdi: «Evdeyken muziplikleriyle deli ederdi beni... Evde değilken de her an yarı ölü getirmelerini beklerdim...» Sam beş

başındayken okula gönderildi; annesi 25 sentlik okul parasını ödemeye seve seve razıydı. Yazar kendi yaşam öyküsünde okuldaki ilk gününü şöyle anlatır:

«Bn. Horr küçük yaştakileri tepe üstünde bir kulübede eğitiyordu. Altmışbeş yıl sonra bugün o kulübedeki ilk saatleri çok iyi anımsıyorum. Kural dışı bir davranışım üzerine öğretmen bana bir daha böyle davranışta bulunmamamı söyledi, yoksa döveceğini haberledi. Ben aynı davranışı yineleyince dışarı çıkıp bir sopa getirmemi istedi. Bu görevden ötürü büyük kıvanç duydum; sopa seçiminde bana güvenilmişti, şu halde en iyisini bulmalıydım. Çamur içinde fıçıdan düşmüş bir tahta gördüm, meşe ağacından, beş santim eninde, yarım santim yüksekliğindeydi, ucuna doğru hafifçe eğiliyordu. Doğru Bn. Horr'a götürdüm, saygıyla beklemeye başladım, beğeneceğinden emindim. Kadın önce beni sonra sopayı kötü bir bakışla süzdü, bana tüm ismimle Samuel Langhorne Clemens diye seslendi, galiba ilk kez biri bana böyle tam adla sesleniyordu, sonra benimle utandığını söyledi. Okulda eskiyince öğretmenin bir çocuğa tam adıyla seslenmesinin hiç de hayra alamet olmadığını öğrenecektim. Bn. Horr konuşmasını sürdürerek bu sopayla bir başka erkek çocuğa yargının uygulanması olanağını tanıyacağını haberledi. Bütün yüzlerin bu görevi alma umuduyla ışıdığını gördüm; öğretmen Jim Dunlap'ı seçmişti ve biraz sonra onun bu işte nasıl usta bir uzman olduğunu görecektim.»

Mark Twain'in yalnız yaz ayları boyunca haftada iki üç gün yapılan derslerle birşey öğrendiği savunulamazdı. Oniki yaşına bastığında tam ailenin parasal durumu düzelmişken babası ölüverdi.

Anılarını şöyle sürdürür: «Clemens'lerin tek kuruşu kalmamıştı. Aileye yük olduğum kesindi, hemen okulu bırakarak «Hannibal Courier» adlı gazetenin basımevinde dizgici çırağı oldum. Gazetenin sahibi Mr. Ament para yerine bana bol yemek ve giysi verecekti. Yılda verilmesi gereken giysilerden biri anlaşmada kaldı, ikincisi ise hep Mr. Ament'in eskileriydi. Adam benden iki kat iriydi, gömleklerini giydiğimde kendimi sirk çadırında sanır, pantolonlar ise kulaklarıma dek çektiğimde tam gelirdi. Yemeğin varlığı ile yokluğu birdi ve biz çıraklar kendi başımızın çaresine kendimiz bakmak zorundaydık. Bu amaçla kilere giden bir yol bulduk. Bu yolu hemen her gece kullanıyor, patates ve soğan gibi yiyecekler çalıp basımevinin sobasında pişiriyor, yedikten sonra da çuvallar üzerine serilip yatıyorduk.»

Sam bu koşullarla iki yıl çalıştı, oradan büyük kardeşinin açtığı basımevine geçti, bir yıl çalıştıktan sonra talihini türlü alanlarda denedi. Önce Mississippi nehri üzerindeki gemilerde dümencilik yaptı. Gemisi St. Louis ve New Orleans arasında sefer yapıyor, iki kent arasında değişen nehir derinliğinin sürekli ölçülmesi gerekiyordu. Bu arada paraketeyi kullanan gemici dümenciye derinliği bağırarak haberliyordu: «İki kulaç! İki buçuk kulaç! Üç kulaç!» Bunlardan «iki kulaç» anlamına gelen «Mark Twain» deyimini Sam gazete yazılarında kullanacak, bu adla önce Amerika'da, sonra tüm dünyada ün yapacaktı. 67 yaşındayken Missouri Üniversitesi ona «onursal hukuk doktoru» payesi, beş yıl sonra da Oxford Üniversitesi «onursal felsefe doktoru» payesi verdi.

BENJAMIN FRANKLIN (1706-1790)

Amerika'da kendi kendini yetiştirenlere başka örnek de «Özgürlük Bildirisi»ni imzalayanlardan biri olan ve yıldırımsavarı bulan Benjamin Franklin'dir. Massachusetts eyaletinin Boston kentinde doğup devlet adamı, diplomat, yazar, düşünür ve öğretmen olarak ün yapan Franklin Avrupa'da ilk ilgi uyandıran Amerikalı olmuş, «Académie Française» üyeliğine seçilmişti.

Ben çocukluğunda kısa süre için okula gitti sonra babası okul parasını ödeyemediği, üstelik oğlunu dükkânında çalıştırmak zorunda kaldığından ötürü bıraktı. Onyedi kardeşin en küçüğü idi, amacı hep rahip olmaktı. Kendi yaşam öyküsünde şöyle yazacaktı:

«Benden yaşlı erkek kardeşlerim birer zanaatkâr olmuşlardı. Ben de sekiz yaşında bir Latin okuluna gönderildim; babam oğullarının onuncusu olduğumdan ötürü bana kilise hizmetini uygun görmüştü. Okuma yazmayı öğrenmemdeki çabukluk (o kadar küçük yaşta olmuştu ki bu iş, okuyamadığım yaşı anımsamıyorum), arkadaşlarının benim ilerde aydın bir kişi olacağım yolundaki inançları ona bu yolda cesaret vermiş olacaktı. Okulda birinciliği almış, yıl sonunda yıl ortası birincisini üçüncülüğe düşürmüştüm. Ancak okul masraflarının çokluğu nedeniyle babam benim hakkımdaki planından vazgeçerek Latin okulundan almış, basit bilgilerin öğretildiği bir okula vermişti. Burada hemen başarı sağladım, hesapla pek bağdaşamadım, kısa süre sonra da babama yardım için tümüyle eve döndüm. Sabun ve mum yapımında çalışıyor, fitille-

ri kesiyor, kalıpları hazırlıyor, dükkâna bakıyordum...»

Bu uğraşıları sevmediği için bir gün dükkândan ayrılmayı aklına koyan Ben denizci olmak istiyor, ancak bir oğlunu denizde yitiren babasının buna razı olacağını sanmıyordu. Kitaplara karşı büyük eğilimi vardı: «Küçük yaştan başlayarak okumak en büyük zevkimdi. Biraz para biriktirdiğimde hemen kitap alıyordum. Babamın küçük kitaplığında yalnız dinsel yapıtlar vardı. Tümünü okuduğum bu yapıtlardan başka eğilimimi yanıtlayacak yararlı kitap bulamayışıma hep üzülmüşümdür. Babamın kitapları arasında ise en yararlandığım Plutarkhos'un «Yaşam Gözlemleri» olmuştu.»

Ben'in kitap sevgisini anlayan baba onun basımevinde çalışmasını uygun görmüştü. Oniki yaşındaki çocuk bir yıldır büyük kardeşinin işlettiği basımevine girdi. Bu, Boston'da açılan ilk basımeviydi ve bir de gazete dizilip basılıyordu burada: «21 yaşına dek çalıştıktan sonra ancak bir işçinin alabildiği ücreti hak edecektim anlaşmaya göre...»

Öğrenimde büyük aşamalar yapmıştı Ben... Zengin kitaplıkları olan bazı kişiler tanımış, onların kitaplıklarından yararlanmaya koyulmuş, okulda kitaplar hazırlamış, titiz çabalarla kendini kurallara uyarlı yazı yazmaya alıştırmıştı.

Onaltı yaşlarında bulunduğu yıl, bir gün ağabeyinin yayınladığı gazeteye imzasız bir yazı yazdı: «Beni makale yazarı olarak bilirse ağabeyimin yazılarımı yayınlamıyacağına inanıyordum. İmzasız bir yazı yazıp ertesi sabah bulacağına güvenerek gece kapı altından içeri sürdüm. Ağabeyim yazıyı okudu, sonra ziyarete gelen arkadaşlarına gösterdi, kıvançla tümünün de çok beğendiklerini görüyor, yazar

üzerinde yaptıkları tahminleri, bu alanda ün yapmış kişileri sayıp sonuca varma gayretlerini gururla seyrediyordum. Yargıları yapanlarla o zaman çok mutluydum ama bugün düşündüğümde onların pek de iyi eleştirici olmadıklarını anlıyorum. Tümünün beğenisi üzerine yazıları sürdürdüm, aynı yoldan basımevine ilettim, aynı coşkuyla karşılanışlarına tanık oldum. Sırrımı, bilgi dağarcığımın böyle bir çabayı sürdürmekte yetersiz kaldığını hissettiğim, arkadaşlarınca bana gösterilmeye başlanan olağanüstü ilginin ağabeyimin tarafından hoş karşılanmadığını sezdiğim günlere dek sürdürdüm.»

Büyük kardeş küçük kardeşin okuyucu çevrelerinde gördüğü ilgiden hoşlanmamıştı. Bu duygu ikisi arasında gerilimlere yol açtı, bunu kavgalar dövüşler izledi, 17 yaşındaki Ben ağabeyinden ayrıldı. Oysa yasal meslek öğrenim süresinin dolmasına daha dört yıl vardı, iş bulması olanaksızdı, üstelik ağabeyi işe alınmaması için başka basımevi sahiplerini uyarmıştı. Ben için kitaplarını satıp kenti bırakmaktan başka çözüm yolu kalmamıştı. Öyle yaptı, önce New York'a oradan Philadelphia'ya gitti.

Bu öykünün olumlu yönü de vardı Ben'e göre: «Ağabeyimin bana sert ve zorbaca tutumu bende bu tür davranışlara karşı yaşamım boyu sürecek tepkiler uyandırdı.» Philadelphia'da dizgici olarak iş bulan genç yazar birkaç yıl sonra kendi basımevini kurdu, 24 yaşında da gazetesini yayınlamaya başladı. Başlığın altında «Tüm Genel Sanat ve Bilimlerin Öğreticisi Philadelphia Gazetesi» tümcesi vardı ve gazete doksan aboneye sahipti. Franklin gazetesinin başkalarına kıyasla en yetkin dizgi ve

baskıya sahip olmasını istiyordu. «Vali ve Massachusetts Meclisi arasındaki sürtüşmelerle ilgili üç beş eğlenceli yazım gazeteyi ve sahibini hemen söz konusu yapmış, bu bile abone sayısının yükselmesine yetişmişti.» Birkaç yıl sonra «Pennsylvania Gazette»i çıkarmaya koyulan Ben, ünlü almanağı ile Amerika'nın en başarılı yayıncısı, yazı işleri müdürü ve yazarı olarak tanınmıştı.

LUDWIG VAN BEETHOVEN (1770-1827)

Amerika'nın yetiştirdiği ilk «kendi kendini başarıya ulaştıran adam» Benjamin Franklin'in ölümünden iki yıl sonra soğuk bir sonbahar günü bu kez Avrupa'nın bir taşra kentinden yola çıkan 22 yaşında Ludwig van Beethoven adlı sanatçı da kaderini denemek için Viyana'yı seçmişti. Babası Ren nehri kıyısında Bonn Prensliği Sarayı müzik görevlilerinden tenor Johan van Beethoven, annesi bir saray aşçısının kızı Maria Magdalena Keverich'di bu gencin ve aynı küçük kentin Bonn sokağındaki bir evinde çatı odası dünyaya gözlerini açtığı yer olmuştu. Aile iki yıl sonra bu çevreden Ren sokağındaki bir başka eve taşınacak müzik sanatında şaşırtıcı verimiyle ölmezleşen Ludwig'in kendinden küçük başka iki kardeşi Kaspar Anton Karl ve Nikolaus Johann bu evde doğacaklardı.

Ailenin komşusu Fischer adlı fırıncının Ludwig'le arkadaşlık eden oğluna bakılırsa tenor Johann van Beethoven evini saraydaki görevinden başka soylu çocuklarına verdiği derslerle geçindirmeye çalışıyor, boş zamanlarında aşırı içki içiyor, dirençilmez bir adam oluyordu. 1787 yılında karı-

sının ölümünden sonra kendini büsbütün içkiye verecek, işinden atılacak, kentten sürülmesini oğlu Lidwig'in yakarışları önleyecekti.

Saray şarkıcısı oğlundaki olağanüstü müzik yeteneğini hemen sezmiş, onu Leopold Mozart gibi dört yaşında eğitmeye koyulmuştu. Önce klavsen ve org'a oturtmuş, aynı amaçla Bonn'da arkadaşı olan başka müzikçilerden de yararlanmayı düşünmüştü. Bunlardan saray organisti Heinrich van der Eeden, flütçü Tobias Pfeiffer en önemlileriydi. Bazı geceler içkievinde geceyarılarına dek kalan Johann bunlardan birini alıp eve geliyor, çocuk uyandırılıp yatağından kaldırılarak klavsene oturtuluyor, ağlamasına bakılmadan gün doğana dek çalıştırılıyordu.

Oğlunu ikinci bir Mozart yapıp çıkar sağlamak amacıyla plansız programsız eğitmeye çalışan Johann van Beethoven onu altı yaşında Neustrasse (Neugasse)deki gimnasium'a yazdırdı ve ilk yıllarda düzenli olarak gönderdi. Küçük Ludwig bu okulda müzik dersleri ve aile sorunları elverdiğince kalacak Fransızca, İtalyanca ve Latince öğrenecek, ilkokul karşılığı sayılan «tirocinium»u bitirdikten sonra babası tarafından yeterli görülen okul öğrenimine veda edecekti. Oysa besteci daha sonra yaşamı boyu okul öğreniminden yoksun kalmanın acısını çekecek, bu yönü mektuplarında, yaptığı hesaplarda yansıyacak, 1809 yılında şu satırları yazacaktı: «Kendi kendime öğrenim olanağını sağlamak amacıyla çocukluğumdan başlayarak her yaşta iyi ve yararlı bilgileri edinmeye çalıştım. Eğitim ve öğrenimini kendi kabahati olmadan yapamamış bir sanatçı için ne acı...» Beethoven'in onaltı yaşındayken yeni açılan Bonn Üniversitesinde konuk

öğrenci olarak dersleri izlemek isteyişi eksik öğrenimini bütünleme yolundaki girişimlerinden biri sayılır.

Çocuğunun sırtından para kazanmayı aklına koyan Johann van Beethoven onu sekiz yaşında ilk kez halk karşısına çıkarmış, ancak bu girişim beklenen ilgiyi bulamamıştı. Bu olaydan sonra çağın seçkin müzik öğretmenlerinden Christian Gottlob Neefe kente «Saray Müzik Müdürü» olarak geldi. Bu olay Ludwig'in yaşamında çok yararlı bir rol oynadı, çocuğun olağanüstü yeteneğini gören Neefe yetişmesi için metodlu bir eğitim düzeni uygulamaya koyuldu. İlk yapıtlarını annesiyle Hollandaya yaptığı bir geziden sonra onbir yaşında vermeye koyulan küçük müzikçi önce «Dressler'in Bir Marşı Üzerine Çeşitlemeler»i yazmış, bunu Prens Maximilian Friedrich'e adadığı üç sonat izlemişti. Öğretmen öğrencisine olan güveni güçlendikten sonra onun çevresinde bir müzik dergisinde şu yargıyı yayınladı: «Eğer gelişimini başladığı biçimde sürdürürse ikinci bir Mozart olacağına kuşkum yok.»

Genç Beethoven 1784 yılında saray ikinci organisti olmuş, Saray Tiyatrosu orkestrasında viyola grubuna katılmıştı. Özellikle ikinci görev çağın gülünçlü sahne eserlerini, bu arada Mozart'ın operalarını tanıma yönünden etkili olmuştu. Sanatçı üstünlükleriyle kendini hemen kabul ettirmiş, ona esmer, çiçek bozuğu cildi, pek de yakışıklı sayılmayan yüzü nedeniyle «İspanyol» adı takılmıştı. Joseph Haydn tanıdıktan sonra ona başka ad verecek, «Büyük Moğol» diyecekti.

Beethoven'in genel kültürünü genişletme açısından Bonn sarayı ve toplumsal yaşamının yararlı etkileri oldu. Özellikle kentin seçkin ailelerinden

Breuning'lerin evi ikinci yuvasıydı onun. Özgürlük yanlısı düşünleri burada edindi, devrimci üniversite profesörü Eulogius Schneider'i burada tanıdı, yaşamının sonuna dek etkisinden kurtulmadı. Breuning'lerin dört çocuğu ile de arkadaştı Beethoven; Helena ilk aşkı olmuş, Eleonore ve Lorenz'e müzik dersleri vermiş, daha sonra Viyana'da avukatlık yapacak Stefan'la ilişkisi hiç kesilmemişti. Eleonore bu arada Dr. Gerhard Wegeler'le evlenmiş, genç bestecinin yaşamına yeni bir dost katılmıştı. Bunlardan bir başkası da kemancı Franz Ries'in oğlu Ferdinand Ries'di.

Öğretmen Neefe 1787 yılında öğrencisinin Prens Max Franz'ın yardımını sağlayarak Mozart'dan ders almak üzere Viyana'ya gönderilmesini sağladı. Beethoven çağın eşsiz müzikçisini gördü, ona bazı yapıtlarını çaldı, doğaçtan çeşitlemeler yaptı, hayranlığını kazandı. Mozart'ın onu dinledikten sonra yanındakilere dönüp: «Bu gence dikkat edin, gün gelecek dünya ondan bahsedecektir.» dediği söylenir. Ancak Beethoven'in Viyana gezisi uzun sürmemiş, iki ay sonra annesinin ağır hastalığı nedeniyle Bonn'a dönmek zorunda kaldı.

Genç sanatçının yaşamı annesinin ölümünden sonra büsbütün güçleşmişti. Bu yaşama ancak kısa süre direnebildi, kaderini denemek üzere Viyana'ya gitmeyi amaçlıyacak, bazı soyluların yardımlarını sağladı ve 1792 yılı Kasım ayında posta arabasıyla yola çıktı. Ayrılırken bu soylulardan Kont Ferdinand von Waldstein şöyle yazmıştı onun özel defterine: «Tükenmez çabalarınızla Haydn'ın ellerinden Mozart'ın ruhunu alınız!» Bu sözlerin nasıl isabetli bir önseziyi yansıttığını gerçekler kısa süre sonra gösterdi.

CHARLES DICKENS (1812-1870)

Bu ünlü yazar için de uzun ve yeterli bir okul yaşamı bahis konusu olmamıştı. Küçük insanların evrenini, insanlığın üvey çocuklarını anlatan toplumsal romanın öncüsü de yoksulluk içinde büyümüştü, okula gidememesinin baş nedeni de buydu. Yoksulluğun temelinde baba John Dickens'in para sorunlarındaki umursamazlığı yatıyordu. Charles'ın Portsmouth yöresindeki Landport'da doğuşu sırasında John Dickens Deniz Kuvvetleri muhasebesinde memurdu ve hesabını bilmediğinden ötürü para sorununu bir türlü denkleştiremiyordu. Önceleri herşey iyi gitti ve babasının 1817'de Catham'a atanmasıyla Charles da okula verildi. O çağdaki eğitim sisteminin tipik bir örneği olan okulda kendini hiç de mutlu hissetmedi küçük Charles. Daha sonraları «David Copperfield» adlı romanında çizdiği öğretmen Creakle tipi büyük olasılıkla bu okuldan esinliydi:

«Mesleğinden Mr. Creakle kadar zevk duyabilen bir başka insan yoktur sanırım. Çocuklara dayak atışı ateşli bir ihtirasın tatminiydi sanki. Özellikle şiş yanaklı, ablak yüzlü çocuklara direnci yoktu ve onlar için özel bazı düşünler uygulamadan rahat edemezdi. Ben de bu tip çocuklardandım ve bu huyunu bilmek zorundaydım. Bugün bile düşündükçe kanımın kızgınlıkla kaynadığını hissettiğim bu adamın zoru altında kalmasaydım ne iyi olacaktı. Şimdi daha iyi değerlendirerek söyliyeyim, bu yeteneksiz canavarın amiral veya mareşal kadar güven isteyen bir görevde yeri yoktu, belki amiral veya mareşal olsaydı yapacağı kötülükler daha da az olurdu. Bu acımız dinsiz, imansız adamın kar-

şısında nasıl aşağılık, zavallı küçük kurbanlardık... Bu gibi değersiz ve bencil insanların önünde küçülüp sürünmek gerçeğe atılmış nasıl da sert bir adımdı.»

Küçük Dickens bilgiye düşkün çalışkan, uyanık bir çocuktu. Okulun da iyi yönleri bulunduğunu daha sonra artık devam etme olanağını kaybedince anlayacaktı. Charles onbir yaşındayken Londra'ya atanan baba büyük borçlara girmiş, ev eşyalarından çoğu tefecileri boylamış, okul masraflarını karşılayacak para bile kalmamıştı.

Yazar daha sonraları eğitim-öğrenimini tümüyle unutan babasını suçlamaktan geri kalmayacaktı. Kendisinden büyük kızkardeşi Fanny Kraliyet Müzik Akademisi için burs kazanmıştı ama Charles'a bakan eden yoktu. «Sabahları babamın ve kendimin çizmelerini temizliyor, ev işlerine bakıyor, küçük kardeşlerimi gözetiyor, yoksul yaşamımızın getirdiği koşullara göğüs germeye çalışıyordum.»

Sonra daha da kötüsü başgösterdi. Bir aile dostları Charles'a ayakkabı boyası fabrikasında iş buldu. Oniki yaşındaki çocuk her gün sabahın erken saatlerinden akşam güneş batana dek kutulara boya dolduruyordu. Bu işi aşağılatıcı buluyor, çıkış yolu bulamaması onu çöküntüye yaklaştırıyordu: «Gizli duygusal acılarımı hiç bir söz anlatmaya yeterli olamazdı. Bu çevre ve yeni iş arkadaşlarımla birlikte mutlu çocukluk günlerim sönüp gitmiş, ünlü bir kişi olabilme yolundaki eski umutlarımın göğsümde battığını hissetmiştim...»

Fabrikadaki işe başladıktan kısa süre sonra baba tutuklanmış, karısı ve çocuklarıyla Marshalsea Cezaevinin bir hücresine kapatılmıştı. Tümü de küçük yerde yaşamak zorundaydılar. Yalnız Charles

cezaevine girmemiş, yörede bir oda tutarak orada yaşamaya başlamıştı. Babasının iflasından kurtarabildiği en değerli hazine bir sandık dolusu kitabıydı. Tekrar tekrar «Robinson Crusoe», «Wakefield Rahibi», «Don Quixote», «Gil Blas», «Gulliver'-rin Gezileri» gibi kitapları okuyor, benzer serüvenlerin, başka dünyaların ve daha iyi yaşam koşullarının düşünü görüyordu.

Birden mutlu bir olay başgösterdi. Baba mirasa konmuş, borçlarını ödemiş, cezaevinden kurtulmuş, oğlunu fabrikadan almıştı. Bu davranışı annesinin isteğine karşıydı, çünkü kadın oğlunun fabrikada çalışması yanlısıydı. Dickens şöyle diyecekti. «Unutmadığım, unutamadığım, unutmaya olanak bulunmayan şey annemin beni fabrikada bırakmak istemesiydi...»

Baba onu yeniden okula gönderdi, Charles iki yıl süreyle okulun vereceği tüm bilgileri yutarcasına sindirdi ve başarı için yemin etti.

Okuldan sonra bir avukatın sekreterliğini yapan geleceğin büyük yazarı bir yandan steno öğrendi, bir gazetenin parlamento muhabirliğine geçti, tanınmaya başladı. İlk başarılı romanı «Pickwick» oldu, onu «Oliver Twist» izledi, otuz yaşlarında evlendiğinde ünü dünyaya çoktan yayılmıştı.

CHARLIE CHAPLIN (1889-1976)

Dickens'in ölümünden pek de uzun olmayan bir süre sonra gene Londra'da yoksulluğun acısıyla kıvranan bir başka çocuk belirecekti. Yalnız o büyük ünlerin ve varlıkların imgesini görmüyor, kar-

nını doyurabileceği yiyecekleri düşlüyordu. Londra'da daha sonra bir filminde alaya alacağı Adolf Hitler'den dört gün önce doğan bu çocuk kendinden dört yaş büyük üvey erkek kardeşiyle sefaletin en acı koşulları içinde yaşıyor, alkolik olan babası eşini ve çocuklarını bıraktığından ötürü anne iki çocuğunu beslemeye çalışıyordu. Ama sağlığı bu çabasına daha uzun süre elvermiyecek, Charlie Chaplin yıllar sonra anılarında bu konuya şöyle değinecekti:

«Annem bir süre migrenin neden olduğu baş ağrıları yüzünden dikiş işlerini bıraktı, bütün gün karanlık bir odada yatmaya koyuldu. Kuşku ve korkularımız her gün biraz daha artıyordu. Taksitleri ödenmediği için dikiş makinesi götürüldü. Başka bir çözüm yolu yoktu; hastalığı iki çocuğuna bakmaya yeterli değildi, yoksullarevinin yolu gözükmüştü.»

Yoksullar evinde yaşam zorunluğu utanç vericiydi. Altı yaşındaki Charlie için daha da acısı çevresinden ayrılmak olmuştu. Anne yoksullarevine çocuklar ise yetimhaneye götürüldüler, ayrı ayrı bölümlere verildiler: «Ağabeyim büyüklerin, ben küçüklerin yanına verilmiştim. Ayrı yatakhanelerde uyuyor, birbirimizi çok seyrek görüyorduk. Altı yaşını biraz geçmiştim ve kendimi olağanüstü yalnız hissediyordum...»

Oğlu Sidney «My Father Charlie Chaplin-Babam Charlie Chaplin» adlı kitabında babasının yetimhane yaşamı konusunda şunları yazar: «Orada ne doğru dürüst yiyor, ne de ısıtıcı bir şeyler giyiyorlar, açlık ve soğuktan titreyip duruyorlardı. Kaderleri nedeniyle hep suçluymuşlar gibi görülüyor, sıkı bir disiplin altında eziliyorlardı. Yaşamları askeri

kurallara göre düzenlenmişti. En küçük suçlar dayakla cezalandırılıyordu. Görevliler sanki kendilerine sığınmış bu çocukların yaşam sevgisini yoketmek, ruhtan yoksun kılmak için yemin etmişlerdi. Babam öylesine bırakılmıştı ki annesi iki yıl kaldığı yetimhanede onu ancak birkaç kez gelmişti görmeye.»

Charlie aslında oyuncu, şarkıcı ve piyanist olan annesinin ziyarete gelmesiyle bazı şeylerin daha da kötüye gidebileceğini sanıyor, vaktiyle babasının ayrıldığı günlerde olduğu gibi tümüyle bırakıldığına inanmakla beraber istemiyordu. Anne aklını yitirip hastaneye kaldırılmış, iki çocuk dostuyla oturan babaya bırakılmıştı. Baba onların yaşamını kısa sürede cehenneme çevirmekte gecikmedi, bazı kez çocukları eve almadı ve sokakta orada burada yatmalarına neden oldu.

Bir gün ana çıkageldi, iyileşmişti, bir oda kiralayıp çocukları aldı, sabahtan geceyarılarına dek dikiş makinesi başında çalışmaya koyuldu. Büyük kardeş denizci olup gitmiş, Charlie babasının yardımıyla bir tiyatroya girip figüran olarak para kazanmaya koyulmuştu. Bu mutluluk da uzun sürmedi, annenin hastalığı tekrarladı, hastaneye kaldırıldı ve Charlie ortadan kayboldu; yetimhaneye götürülmekten korkuyordu.

Sanatçı yıllar sonra tiyatroda ilk başarılarını sağlayıp para kazandığı, çalıştığı trupla Amerika'ya gittiğinde okul eğitiminin eksikliğini duymaya başladı. 21 yaşındaydı, herhangi bir diplomanın yokluğuna gerçekte bilgisiz kalmış olmaktan doğan utanç nedeniyle değil, kendisini başkalarından daha aşağı görmekten ötürü üzülüyordu. Bu nedenle güvensiz ve utangaçtı:

«Böylece kendimi cahil ve eğitimsizlere karşı beslenen aşağılatıcı düşünlerden kurtarmak için boş zamanlarımı kitapçılara adamıştım...»

Aldığı ilk kitaplar bir İngilizce gramerle bir İngilizce - Latince sözlük oldu. Artık kendi kendine öğrenime başlayabilirdi. Umduğu çıkmadı, kitaplar bir bavulda unutuldu gitti. Sonra düşünür Schopenhauer'in «İstem ve Tasarım Olarak Dünya» adlı yapıtını aldı, kitabı kırk yıl boyunca baştan sona pek çok kez okuduysa da pek bir şey anlayamadı.

Schopenhauer'de onu çeken bir neden vardı ama bu neden ünlü düşünürün kötümserliği değildi kuşkusuz. Çünkü «Kid's auto reces» - «Çocuğun oto yarışları» adlı ilk filminden sonra kurduğu şirketiyle ve yaptıklarında baş karakter olarak aldığı insanların kötülüğü sonucu hep tehlikeye düşüp sonra garip buluşlarla kurtulan melankolik ve utangaç boşgezer tipiyle başarıdan başarıya koşmuş, geleceğe daima güvenle bakmıştı. Otuz yaşlarında şöyle söylüyordu kendi kendine:

«Gelecek, gelecek, parlak gelecek! Nereye götürmek istiyordu beni? Belirtiler öylesine parlaktı ki bunu düşünmeye bile değmezdi. Para ve ün bir çığ gibi yuvarlanıp üzerime yığılmıştı. Bu da ürkütücüydü, korkutucuydu ama harikaydı,» Birkaç yıl içinde milyoner olmuş, dünyanın en ünlü güldürü sanatçısı sayılmıştı... Hem de hiç okul görmeden...

Son filmlerinden birinde milyonlarca insana şu sözlerle seslenmişti Charlie Chaplin: «Olanakları seferber edip hızlı gitmeyi denedik, kendi kendimizi hareketsizliğe mahkûm ettik. Bize üstünlük sağlamak için yaptığımız makineler bizi tehlikeye götürdü. Bilgilerimiz bizi desiseci, anlayışımızın kes-

kinliği soğuk ve donuk yaptı. Çok düşünüyor, az hissediyoruz. Teknikten çok insanlık gereksinmemiz önemli. İyilik ve hoşgörü bize zekâdan daha çok yararlı. Bu özelliklerin kaybı bizi giderek kalpsizleştirecek, günün birinde herşey yitip gidecek.»

Bu kültür karamsarlığı ikiyüz yıl önceleri Jean Jacques Rousseau tarafından yazılmış bir tümceyi anımsatıyor: «Yaratıcının ellerinden çıktığı gibi kalan herşey iyi, soysuzlaşan ve yozlaşanlar ise insan elinin değdikleri...»

JEAN JACQUES ROUSSEAU (1712-1778)

Bu tümce eğitim alanında daha sonra etkileri görülen «Emile» adlı romanda geçer. Rousseau bu romanında yaşadığı çağ için çok yeni sayılan, günümüzde bile henüz her yerde önemsenmeyen bir tezi, çocuğun tüm özelliğini gözeterek eğitmeyi savunur. Günümüzde İngiliz eğitici Alexander Neill'in «Summerhill» adlı yatılı okulunda uyguladığı «iyi yeteneklerin gelişip güdülmesi yolundaki girişimlerin ana kuralları»nı da koymuştu Rousseau.

Cenevre'de doğan İsviçreli-Fransız yazar Jean Jacques Rousseau'nun otoriteye dayalı bir eğitim düzenine karşı çıkışının altında kendi çocukluk deneyleri yatar. Doğumundan başlayarak yalnızlığa gömülmüştü ünlü yazar. Annesi onu doğururken ölmüş, baba oğluna önceleri çok iyi bakmış, bir subayla yaptığı kavgadan sonra adlî izlemeden korktuğu için başka kente gitmiş, oğlunu akrabalarına bırakmıştı. Ancak bu süre uzayınca çocuk itilip kakılmaya başlanmış, bir saatçinin yanına çırak girmiş, burada da kötü davranışlara hedef olmuştu.

1782'de yayınlanan ve bir günah çıkartma belgesi olarak kabul edilen «İtiraflar»ında şöyle yazar:

«Meslek hoşuma gidiyordu ve öğrenip geliştirmek için büyük istek vardı içimde. Eğer ustamın kabalığı ve zorbalığı, üzerimdeki baskısı engellemeseydi bu amaca ulaşacaktım da. Ancak altında ezildiğim zulüm işimi çekilmez yapmış, beni yalan, tembellik, hatta hırsızlık gibi iğrendiğim günahlara yöneltmişti.»

Onaltı yaşında bir gün ustasının attığı dayak üzerine kaçan Rousseau ülkeyi çalışmadan, çalarak çırparak dolaşmaya koyuldu, sonuçta Savoya'da Annecy adlı kentte Warens adlı bir kadının yanında sığınacak yer bulabildi ve kendisinden oniki yaş büyük olan Bn. Warens'in verdiği derslerle okuduyazdı, kendini eğitti daha sonra da kadınla aşk ilişkisi kurdu.

Bir süre geçince tekrar yola çıktı Rousseau, yaşamını nota yazarak, müzik öğretmenliği yaparak, diplomatlar yanında sekreterlikle görevlenerek, besteler deneyerek, yazarak kazandı, polisçe sürekli izlendiği kuşkusuyla durmadan yer değiştirerek yaşadı. Bu inancı yaşamının sonlarına doğru izlenme tutkusuna, ruhsal bir hastalığa dönüştü.

Rousseau'nun ünü 1750 yılında Dijon Akademisinin «İnsanın kültürel aşaması mutluluğunu hazırlar mı?» sorusuyla açtığı yarışmaya gönderdiği «Bilim ve Sanatlar Üzerine Araştırı» adlı incelemesine uzanır. Yazar bu incelemede soruyu 'hayır' diye yanıtlamış, insanını bilimsel gelişmeyle mutlu çağlara veda edip felakete yöneleceğini savunarak birincilik ödülünü almıştı.

Rousseau'nun insana ilkel doğal koşullara dönmeyi öğütleyerek «doğaya dönüş» sloganını kullan-

dığı söylentiden ibarettir. O yalnız bir zamanlar daha saygıyla bağlanılan özgürlük, safiyet ve faziletin her zaman anımsanmasını, mutlu dönemlerin teknik gelişmelere feda edilmemesi gereğini atmıştı ortaya.

Yaşadığı yüzyılın başlıca aydınlarından, Fransız Devrimini ateşleyenlerden, modern demokrasinin hazırlayıcılarından, eğitim yöntemlerini etkileyenlerden Jean Jacques Rousseau'nun kendi çocuklarının eğitim ve öğreniminde tam bir bozguna uğradığı da bir gerçektir. Yazar, Thérèse le Vasseur adlı okuma-yazması bile olmayan basit bir kadından doğan beş çocuğunu da yetimhaneye vermiş, sonra da şu türden düşünler yürütmekten kaçınmamıştı: «Kim ki babalık görevini yapmaz, baba olma hakkını da alamaz. Ne yokluk, ne iş, ne toplumsal ilişkiler onu bu çocuklarını besleme ve eğitme görevinden alıkoyamaz.»

Rousseau olayında görülen teori ve gerçek çelişkisi pek enderdir; bir yanda yeni eğitim kuralları savunurken başka yanda çocuklarının ne biçimde yetiştirildiğini umursamamak, ne olduklarına aldırmamak. Böyle bir çelişkiden her iklim, her çağ için geçerli bir sonuç çıkartabiliriz; iyi düşünülmüş eğitim yöntemleriyle sağlanan ürünler, eğitim idealleriyle ulaşılması beklenen noktalar, sürekli okul ve üniversite reformlarıyla gerçek başarı ölçüleri arasındaki uyuşmazlıklar.

Bu sorun konumuz dışında. Bizi ilgilendiren ise dünya tarihinin bir dizi ünlüsü ve büyüğünün (bazı negativ ünlüleri de içererek), bir dizi dehakâr yaratıcı simasının, düşünürü, ozanı, sanatçısı, bilim ve devlet adamları, komutanları ve bulucularının okulla olan ilintileriydi. Jean Jacques Rousseau ile

bütünlediğimiz tüm dizinin ne bir yetkinlik, ne de tam isabetli bir seçim savı var. Şu son bölümü de başarı yolunu okulsuz bulanlarla oluşturduk. Geriye bölümün okulda tüm güçlük çekenler için avuntu sayılıp sayılmayacağı sorunu kalıyor.

YAZARIN SONSÖZÜ

Şu son sorun üzerinde durmak gerekir de yanıt ararsak «Hayır!» diyeceğiz, çünkü okulda güçlükle karşılaşanlar için bu dâhiler avuntu yönünden anlam taşıyamaz. Lincoln, Rousseau, Carnegie, Charlie Chaplin ve Mark Twain'i «başarılı kötü öğrenciler» arasına katamayız. Eğer okula gitme olanağı bulsalardı belki çok iyi birer öğrenci sayılacaklardı. Alfred Nobel ve Charles Dickens kısa süren okul yaşamlarında olağanüstü başarılı olabilmişlerdi. Thomas Alva Edison eğer olumlu bir öğretmene rastlasaydı belki iyi öğrenciler arasında yer alacak, ya da okul yaşamı sürseydi Albert Einstein gibi kendini rahat hissedeceği bir kurum bulacaktı. Einstein kendi alanı olan matematikte başlarda bile seçkinleşebilmişti.

Bu kitapta yer alan dâhilerin hemen çoğu Gottfried Wilhelm Leibniz gibi sayısı az olanlar dışında bilgiye karşı direnilmez iştah duymuşlar, belirli alandaki yetenekleriyle tek bir bilgi dalında sınırlanmışlardır. Leibniz'in «evrensel eğitim»i başka dehalarda benzer biçimlerde görülmüştü; Descartes, Sekizinci Henry, Mary Stuart, Kraliçe Kristina, Voltaire, Kant, Humboldt Kardeşler, Herder, Goethe, Schopenhauer, Grimm Kardeşler, Nietzsche, Hugo von Hofmannsthal ve Karl Jaspers'de olduğu gibi... Başka eğilimleri itip bastıran özel yeteneğin coşkun bir kaynağa dönüşerek tek alanda fışkırdığını Richard Wagner, Mozart, Franz Schubert, George Gershwin, Holderlin, Trakl, Rilke, Baudelaire ve Wilhelm Busch'da gözlüyoruz rahatça. Özel ilgilerin pratik alana geçişiyle verimli olabileceği Justus von Liebig, Edison, Robert Bosch, Alfred Nobel, Niels

Bohr gibi bilim adamları ve bulucularda, Napoleon ve Moltke gibi askerlerde çıkıyor yüzeye. Hitler'i de tek yönlülere katmalıyız. Gençlik arkadaşı August Kubizek'in «ortaya konmuş hiç bir yapıyı beğenmiyordu» sözünden yola çıkarsak Hitler'in inancına göre ne bir ev, ne bir cadde, ne de bir kent doğru bir yerde yapılmıştı, tutku ve düşünceleri bunların yıkılıp yeniden yapılmasını öngörüyordu.

Okuldaki sürekli başarısızlık ve sonuçta tümüyle vazgeçişte gene Hitler örneği ile gözlendiği gibi babanın çocuğunu belirli bir mesleğe zorlayışı rol oynayabiliyor. Aynı soruna mesleği ülkenin yöneticisi tarafından çizilmiş Schiller olayında, annesince din adamı olması istenen Hölderlin'de rastlıyoruz. Gene aynı durum daha sonraları Edward Mörike, Theodor Fontane, Rilke, Hermann Hesse, Stalin ve Erich Kaestner'de beliriyor.

Meslek seçiminin Schopenhauer, Freidrich Engels ve Mann kardeşlerdeki gibi ana babaca isabetle saptanıp kesinleşmesi ender görülen bir özellik. Ayrıca ana babanın bir de okul seçiminde kararları var ki bu da Churchill ve Balzac'da gördüğümüz gibi güçlükler getirebilen bir sorun. Aile büyüklerinin çocuklarını bu sorunda rahat bırakmaları eskiden pek ender görülürdü. Örneğin Goethe'nin bu önceliğini daha sonraları Pierre Curie, Hofmannsthal, Karl Jaspers, Jean Paul Sartre, Carl Zuckmayer ve Willy Brandt'da gözlüyoruz.

Bir temel sorun daha çıkıyor bu arada; öğrenciye tanınacak özgürlüğün sınırları veya kendini ezik hissettiği baskının ağırlığı. Bunlar daha sonra her dönemde büyüyüp gelişen sorunlar, güçlük ve korkular doğurabilecekti. Örneğin baskının ağırlığı genç ruhları başkalarının sınırına getirmiştir.

Churchill, Rilke, Balzac, Schiller, Hermann Hesse'de, çareyi kaçmada bulan Prusya Kralı Friedrich'de bu gerçeğin kesin örneklerine rastlıyoruz. Baskı bu tür zor ölçülerine ulaşmasa bile hemen her öğrencide başka biçimde belirmiştir; Immanuel Kant'ın her dersten önce duaya zorlanması, Bismarck'ın bıktırıcı beden eğitimleri karşısında kuralları çiğnemeye kalkması gibi.

Acaba hiç baskısız eğitim oluyor mu? Gerçi Leibniz ve Goethe örneklerinde olur gözüküyor ama bunların alışılmışın dışında kaldığını unutmayalım. Baskı hemen her çağda uygulanmış durmuştur, çağımızda da dolaylı ve dolaysız olarak uygulanmakta, hiç değilse iyi bir olgunluk belgesi istenmektedir. Luther ve başka bir çoklarında olduğu gibi dersleri zorla yürütmek yahut öğrenciyle tatlı tatlı konuşup onu ilgi duyduğu bir bilgi kolu için kazanmak arasında büyük bir ayırım var aslında.

İkinci çözümü günümüzde uygulamak oldukça güç bir sorun. Eskiden «eğitim ideali» belirli ve sağlam görüntülü desteklere oturtulan, her ölçüde uyarlı sanılan derslere dayanırdı. Örneğin, Latince ve Yunanca bilgi kollarının temel dersleriydi, bunlar bilim dilleriydi, onlarsız bilim olamazdı, öğrenilmesi zorunluydu.

Günümüzde değişmiştir durum. Yunancadan sonra Latince de önemini yitirmiştir artık. Latince öğretme yolundaki öğütler de geçersiz kalmakta ancak «insancı» düşüne uygun eğitim yapan gimnasium'larda şöyle bir gösterilmektedir. Gerçekte bu dili öğretme zorunluğu tepkilerle karşılanmakta, tüm öğrenciler de bunların ancak ölü dil veya tarih uzmanlarına gerekli olduğunu bilmektedir. Aslında bu uygulamaya çok eskiden başlanmalı, insancı bil-

gi idealinin yerine getirilmesi inancıyla kafalar boşuboşuna zorlanmamalıydı. Karl Jaspers okul müdürü tarafından mezuniyet konuşmasını Latince yapmaya zorlanması üzerine böyle bir davranışın sahtekârlık olacağını, çünkü bu konuşmaya yeterli Latince öğrenmediğini söylemekte haklıydı.

Günümüzde eski dillerin değerinden düşürülmesi başka dersler için de yaygınlaşmış bulunuyor. Belirli bir «eğitim ideali» yitip gitmiş, okulda bilgi olarak sunulanlar öğrenci tarafından daha sonraki pratik yaşamda taşıyacağı önem yönünden değerlendirilmeye başlanmış, «yığın bilgisi», «bütünleme yöntemi» gibi yeni bilgi ve yöntemler doğmuş, yerleşip kalmıştır. Ve böylece tartışmalı derslerden güçlük çeken öğrenciler rahata ermiştir. Ama tartışma yalnız dersler değil okul türleri için de bahis konusu günümüzde.

Bu gerçeklerden bakılınca günümüzde okul öğreniminin eski çağlara kıyasla daha rizikolu olduğu kuşkusuz. İnsanlığın hiç bir çağında bilim böylesine bir hızla gelişmemiş, elde edilen sonuçlar böylesine kısa sürede başka sonuçlarla aşılmamıştır. Bu nedenle bazı kişiler zamanımızda akla bilgiden çok değer tanıyorlar. Akıllı olmak, bilimdeki aşamalarda yarın denge unsuru sağlayabilme fırsatı bulmaktır onlarca. Fakat «üretim toplumumuz»da akıllılık ne okulda, ne de yaşamda üstün başarıyı öngörüyor. Geçmişte dehaların başarıyı ne büyük fedakârlıklarla sağladıklarını gördük. Yaşamdaki başarılarını olağanüstü çabayla elde etmişlerdi ve okuldaki başarıları verimlerinin temel nedeniydi. Rosa Luxemburg, Marie Curie, Lenin, Hofmannsthal üstün bellekleri sayesinde çok çabuk öğrenmişlerdi, başarıları ardındaki yeteneklerinin yanısıra girişim, çaba ve

yorgunlukları da hesaba katılmalıydı. «Başarılı kötü öğrenci»ye bir ayrılık kabul edilmeli, öyle de bırakılmalıdır.

Şu gerçek kabul edilmeli ki; çaba göstermeden hiç bir sonuç alınamaz. Üretim toplumu olarak (ufukta başka bir birlikte yaşam biçimi olmadığına göre) çocuk ve gençlerle okul döneminde konuşulmalı, verim gücü ve başarı tutkusunun zarar ve yararları üzerinde tartışılmalıdır. Bu arada çocuklarını okula gönderen kendine çok güvenli ve onurlu ana babanın bu konuda çocuğu zorlayan tutumları başarısızlığa yol açabilir, yenilikçi öğretmenler her an daha yeniye yahut eskiye dönük eğitime özendirilebilir. Bu iki yolun da çıkar sağlamayacağı bilinmelidir.

Gerçek, efsanelerden katıdır... Gerçek, bu kitapta ele alınan dehalarda görüldüğü gibi okulun tüm reformlara karşın küçük orantısı eğlence ve zevk, büyük orantısı kaba, baskı, güvensizlik, korku, düş kırıklığı ve ender de olsa başarısızlıktan oluşan kendine özgü bir kurum sayılmasıdır. Büyük ve başarılı insanların her şeye karşın bu kurumla bağdaşım zorunluğuna katlanmış olmalarını bilmek, içinde bulunanlardaki cesaretin yitmemesine yetecektir.

İÇİNDEKİLER

Yazarın Önsözü 5
Çevirenin Önsözü 7

BİRİNCİ BÖLÜM

KÖTÜ VEYA ORTA BAŞARILI OLANLAR

Albert Einstein (1879-1955) 9
Richard Wagner (1813-1883) 15
Wilhelm Busch (1832-1908) 17
Justus von Lielbig (1803-1873) 20
George Gershwin (1898-1937) 23
Gerhart Hauptmann (1862-1946) 24
Eduard Mörike (1804-1875) 25
Theodor Fontane (1819-1898) 27
Franz Schubert (1797-1828) 29
Robert Bosch (1861-1942) 30
Wilhelm Raabe (1831-1910) 30
Georg Trakl (1887-1914) 31
Adolf Hitler (1889-1945) 32
Carl von Ossietzky (1889-1938) 35
Henry Kissinger (1923-) 37

İKİNCİ BÖLÜM

OKULDAN NEFRET EDENLERLE DÜŞ KIRIKLIĞINA UĞRAYANLAR

Winston Churchill (1874-1965) 41
George Bernard Shaw (1856-1950) 46
Franz Kafka (1883-1924) 48
Rainer Maria Rilke (1875-1926) 51
Charles Baudelaire (1821-1867) 53
Honore de Balzac (1799-1850) 54
André Gide (1891-1951) 57
Franz Grillparzer (1791-1872) 60
Gottfried Keller (1819-1890) 62
Hermann Hesse (1877-1962) 63
Thomas Mann (1875-1955) 66
Heinrich Man (1871-1950) 67
Bertolt Brecht (1898-1956) 68
Karl Jaspers (1883-1969) 69

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OKULDA İYİ OLAN OLAĞANÜSTÜ YÖNÜ BULUNMAYANLAR

Otto von Bismarck (1815-1898) 73
Charles Darwin (1809-1882) 74
Mahatma Gandi (1869-1948) 77
Karl May (1842-1912) 77
Konrad Adenauer (1876-1967) 79
Martin Luther (1483-1546) 80
Heinrich Pestalozzi (1746-1827) 85
Paul Klee (1879-1940) 86
Carl Zuckmayer (1896-1977) 88
Edgar Allan Poe (1809-1849) 89

James Joyce (1882-1841) 91
Feodor Dostoyevski (1821-1881) 92
Anton Çehov (1860-1904) 92
Karl Marx (1818-1883) 93
Eugene O'Neill (1883-1953) 95

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÇOK İYİ YAHUT OLAĞANÜSTÜ ÖĞRENCİLER

İmmanuel Kant (1724-1804) 97
François-Marie Voltaire (1694-1778) 98
Rene Descartes (1596-1650) 100
Maximilien de Robespierre (1758-1794) 101
G.F.W. Hegel (1770-1831) 103
Viladimir Lenin (1870-1924) 105
Leo Troçki (1879-1940) 107
Yozef Stalin (1879-1953) 111
Rosa Luxemburg (1870-1919) 114
Marie Curie (1867-1934) 114
Niels Bohr (1885-1962) 116
Otto Hahn (1879-1963) 117
Max Planck (1858-1947) 118
Hugo von Hofmannsthal (1874-1929) 120
Richard Strauss (1864-1949) 121
Friedrich Schiller (1759-1805) 122
Jacob Grimm (1785-1863) 126
Wilhelm Grimm (1786-1863) 128
Helmuth von Moltke (1800-1891) 129
Napoleon (1769-1821) 130
Friedrich Hölderlin (1770-1843) 135
Sören Kierkegaard (1813-1855) 138
Arthur Schopenhauer (1788-1860) 139
Friedrich Engels (1820-1895) 143
Friedrich Nietzsche (1844-1900) 145
Gustave Flaubert (1821-1880) 146

Oscar Wilde (1854-1900) 147
Pablo Casals (1876-1973) 148
Siegmund Freud (1856-1939) 150
Mustafa Kemal Atatürk (1881-1938) 152
Ernest Hemingway (1899-1961) 157
Jean Paul Sartre (1905-) 159
Willy Brandt (1913-) 160
Erich Kaestner (1899-) 162

BEŞİNCİ BÖLÜM

ÖĞRENİMLERİNİ BABALARI VEYA ÖZEL ÖĞRETMENLERİYLE YAPANLAR

Wilhelm von Humboldt (1767-1835) 169
Alexander von Humboldt (1769-1859) 170
Pierre Curie (1859-1906) 172
Büyük İskender (İ.Ö. 356--323) 173
Gajus Julius Caesar (İ.Ö. 100-44) 176
Sekizinci Henry (1491-1547) 179
Mary Stuart (1542-1587) 181
İsveç Kraliçesi Kristina (1626-1689) 181
Gottfried Wilhelm Leibniz (1646-1716) 184
Büyük Friedrich (1712-1786) 189
Wolfgang A. Mozart (1756-1791) 193
Johan Wolfgang von Goethe (1749-1832) 195

ALTINCI BÖLÜM

ÇOK KISA OKUL ÖĞRENİMİNE KARŞIN BAŞARI SAĞLAYANLAR

Thomas Alva Edison (1847-1931) 199
Alfred Nobel (1833-1896) 202
Andrew Carnegie (1835-1919) 203

Abraham Lincoln (1809-1865) 205
Mark Twain (1835-1910) 207
Benjamen Franklin (1706-1790) 210
Ludwig von Beethoven (1770-1827) 213
Charles Dickens (1812-1870) 217
Charlie Chaplin (1889-1976) 219
Jean Jacques Rousseau (1712-1778) 223
Yazarın Sonsözü 227

Adları ansiklopedilere girmiş binlerce ünlü arasında bir kısmı gerçekten dahi olarak anılırlar. Onların yaşam öyküleri her şeyiyle ilginçtir ve genellikle de herkesçe bilinmektedir.

Ünlüler de insan olduklarına göre onların da binbir anıyla dolu çocukluk günleri ve özellikle bir öğrencilik yılları vardır. İşte bu yıllar herkesçe bilinmez.

Milliyet Yayınları, dünyanın dahileri arasından seçtiği 100 ünlünün öğrencilik yıllarını bir kitapta topladı. Bu kitapta onların öğrencilik yıllarını, çeşitli anılarıyla birlikte okuyacaksınız...

my 45 Lira

Kapak: İsmet İslimyeli